

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN ŞERİAT VE TARİKAT ANLAYIŞI

İMÂM-I RABBÂNÎ'S UNDERSTANDING OF SHARIA AND ORDER

YÜKSEK LİSANS

Mustafa KONAK

EYLÜL-2024

GÜMÜŞHANE

T.C.

**GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN ŞERİAT VE TARİKAT ANLAYIŞI

İMÂM-I RABBÂNÎ'S UNDERSTANDING OF SHARIA AND ORDER

YÜKSEK LİSANS

Mustafa KONAK

EYLÜL-2024

GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN MEKTÛBÂT'INDA ŞERİAT VE TARİKAT
ANLAYIŞI**

İMÂM-I RABBÂNÎ'S UNDERSTANDING OF SHARIA AND ORDER

YÜKSEK LİSANS

Mustafa KONAK

Danışman: Prof. Dr. Selami ŞİMŞEK

**EYLÜL-2024
GÜMÜŞHANE**

KABUL VE ONAY

X

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**İmâm-ı Rabbânî’nin Şeriat ve Tarikat Anlayışı**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

23/09/2024

.....
Mustafa KONAK

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamda, öncelikle lisans eğitiminde tasavvuf alanına ilgi duymamı sağlayan, tez konumu belirlerken fikirleri ve yönlendirmeleriyle bana yol gösteren ve kişiliği, karakteri, başarılarıyla örnek olan, süreç boyunca sabrı, ilgi ve alakası ile yanımda olan, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum tez danışmanım Prof. Dr. Selami ŞİMŞEK hocama, tez çalışmamı okuyarak oldukça önemli katkılar sağlayan Dr. Öğretim Üyesi İbrahim EROL ile Dr. Öğretim Üyesi Hasan DOĞAN hocalarıma minnet ve şükranlarımı arz ederim.

Mustafa KONAK
GÜMÜŞHANE-2024

ÖZET

İmâm-ı Rabbâni İslam ahkâmı ile tasavvufu birleştirmiş önemli bir İslâm mutasavvıfı ve âlimidir. Ona göre tasavvuf, İslam dini dışında ayrı bir yol değil; bizzat İslam'ın emir ve yasaklarını kolayca ve ihlaslı bir şekilde yapılmasını sağlayan Yüce Allah'a sevgi ve yakınlık yoludur. O, “tarikat ve hakikati” şeriatın üçüncü parçası olan “ihlas” unsurunu tamamlamak ve ona hizmet etmek için gerekli olduğunu belirtmiş, tarikat ve hakikatten maksadın şeriatla ameli ihlaslı bir şekilde tamamlamak olduğunu söylemiştir. Tasavvuf yolunda bulunmanın amelleri yerine getirmede kolaylık sağladığını nefis-i emmâreden gelen tembellik ve isteksizliği yok ettiğini belirten İmâm-ı Rabbâni, tasavvufu sadece insanın imanının kuvvetlenmesi ve amelin ihlaslı bir şekilde yapılmasına yardımcı bir unsur olarak görmüştür. İmâm-ı Rabbâni; meşhur eseri *Mektûbât*'ında, insanların kıyamet gününde şeriattan sorumlu olacaklarını belirtmiş, “tarikat ve hakikat şeriatın hizmetindedir” anlayışını ortaya koyarak önce Ehl-i Sünnet anlayışı üzere itikadı düzeltmenin ve sonra fıkıh öğrenmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Ona göre tarikat ve hakikat, şeriatın üçüncü unsuru olan ihlası tamamlamak hususunda bir hizmetçi konumundadır.

Anahtar Kelimeler: Şeriat, Tarikat, Hakikat, Tasavvuf, Mektûbât

SUMMARY

Imam-i Rabbani is an important Islamic Sufi scholar who combined Islamic principles with Sufism. According to him, Sufism is not a separate path outside of Islam; It is the path of love and closeness to Almighty Allah, which enables the orders and prohibitions of Islam to be carried out easily and sincerely. He stated that "sect and truth" is necessary to complete and serve the "sincere" element, which is the third part of the sharia, and said that the purpose of the sect and truth is to complete the practice with the sharia in a sincere manner. Stating that being on the path of Sufism makes it easier to perform deeds and eliminates the laziness and reluctance that come from the self-control, Imam-i Rabbani saw Sufism only as an element that helps strengthen people's faith and perform deeds sincerely. Imam-i Rabbani; In his famous work, Letters, he stated that people will be responsible for the Sharia on the Day of Judgment, and put forward the understanding that "sect and truth are in the service of the Sharia" and emphasized the necessity of first correcting the belief in accordance with the understanding of Ahl al-Sunnah and then learning fiqh. According to him, sect and truth are in the position of servants in completing sincerity, which is the third element of sharia.

Keywords: Sharia, Sect, Truth, Sufism, Letters

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	IV
TEŞEKKÜR	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	X
1. GİRİŞ	0
1.1. Tezin Adı ve Konusu	0
1.2. Tezin Metodu	0
1.3. Tezin Amacı ve Kapsamı	0
1.4. Tasavvufta Şeriat ve Tarikat Anlayışına Genel Bir Bakış	2
2. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE KİŞİLİĞİ	14
2.1. Hayatı	14
2.1.1. Doğumu ve Nesebi	14
2.1.2. İsim ve Lakabı	14
2.1.3. Tahsil Hayatı	15
2.1.4. İmâm-ı Rabbânî'nin Tasavvuf Eğitimi	16
2.1.5. İmam-ı Rabbânî'nin Evlatları	17
2.1.6. İmâm-ı Rabbânî'nin Vefatı	19
2.2. Eserleri	19
2.2.1. İsbâtü'n-Nübüvve	20
2.2.2. Redd-i Revâfız	20
2.2.3. Risâle Fi'l-Mebde ve'l-Maâd	20
2.2.4. Mükâşafât-ı Gaybiyye	21
2.2.5. Maârif-i Ledünniye	21
2.2.6. Risâle-i Tehliliyye	21
2.2.7. Ta'likat ber Şerh-i Ruba'ıyy'at-ı Hâce Bâki Billah	21
2.2.8. Mükâşafât-ı Ayniyye	22
2.2.9. Mektûbât	22
2.2.9.1. Mektûbât Hakkındaki Sözler	23
2.3. İmâm-ı Rabbânî'nin Tasavvufî Kişiliği	24
2.3.1. İmâm-ı Rabbânî'nin Müceddid-i Elf-i Sâni (İkinci Bin Yılın Yenileyici) Olması	24

2.3.2. İmâm-ı Rabbânî'nin İslâm Âlemine Etkileri.....	26
2.3.3. İmâm-ı Rabbânî'nin Kur'an-ı Kerim ve Sünnet Hassasiyeti	27
3. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN ŞERİAT VE TARİKAT ANLAYIŞI.....	29
3.1. Şeriat Anlayışı.....	29
3.1.1. Şeriat	29
3.1.2. Şeriat-Tarikat-Hakikat.....	33
3.1.3. Şeriat ve Ölçü.....	35
3.1.4. Şeriat-Zahir ve Batın	36
3.1.5. Şeriat-İlim, Amel ve İhlâs	36
3.1.5.1. İbâdet-Ubûdiyyet ve Abdiyyet Makamı	37
3.1.5.2. Sünnet'e İttiba	40
3.1.6. Şeriat/Fıkıh ve Tasavvuf	45
3.1.7. Şeriat ve Kalb.....	50
3.1.8. Şeriat ve Sahabe	50
3.1.9. Şeriat ve Ehl-i Sünnet İtikadı	51
3.1.10. Şeriat ve Nakşibendilik	52
3.2. Tarikat Anlayışı.....	56
3.2.1. Tarikat	56
3.2.2. Seyr u Sülûk	57
3.2.3. Nefis Tezkiyesi.....	61
3.2.4. Ruh Tasfiyesi (Letâif)	63
3.2.5. İntisâb.....	64
3.2.6. Zikir.....	66
3.2.7. Râbıta	69
3.2.8. Sohbet.....	69
3.2.9. Takvâ ve Vera	70
3.2.10. Zühd	71
3.2.11. İlim, Keşf ve İlham	72
3.3. İmâm-ı Rabbânî'nin Sûfilere Yönelik Eleştiri Sistematiği	80
3.3.1. Şeriat ve Hakikat Konularına Dair Eleştirileri	80
3.3.2. Sûfilerin Bilgi Kaynaklarına Yönelik Eleştirileri	81
3.3.3. Sûfilerin Velâyet ve Nübüvvet Düşüncesine Yönelik Eleştirileri.....	82
3.3.4. Vahdet-i Vücûd Ehline Yönelik Eleştirileri.....	84
3.3.5. Sünneti Terk Eden Bid'at Ehline Yönelik Eleştirileri.....	85
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	86
KAYNAKÇA	91
ÖZGEÇMİŞ	94

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.c	: Celle celâluhu
çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
ed.	: Editör
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
hz.	: Hazret-i
k.s	: Kuddise sirruhu
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü, vefat tarihi
s.	: Sayı
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.d.	: Ve diğerleri ve devamı
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Adı ve Konusu

“İmâm-ı Rabbânî’nin Şeriat ve Tarikat Anlayışı” adlı çalışmamızda, Rabbânî’nin çok okunan ve bilinen eseri olan *Mektûbât*’ı esas alınarak şeriat ve tarikat anlayışı çok yönlü incelenmiş, bu kavramlarına yüklediği anlamlar ve iki kavram arasındaki ilişki irdelenmiştir.

1.2. Tezin Metodu

Sünnetlerin ihya edilmesine rehberlik eden, Müslümanların manevi buhrandan kurtulmalarında, ilham kaynağı olan İmâm-ı Rabbânî hakkında hem ülkemiz ve hem ülkemiz dışında pek çok ilmi çalışma yapılmıştır. Bizim çalışmamızın farklı tarafı ise İmâm-ı Rabbânî’nin şeriat ve tarikat anlayışını ve onun şeriat ve tarikat kavramlarına bakış açısını ve bu kavramların birbiriyle olan ilişkisini meşhur eserinin ışığında ortaya koymaktır. Araştırmamızda tasvir yöntemi kullanılmıştır. Bu metodu kullanırken şahıslar ve fikirler üzerinde derinleşme esas alınmıştır.

1.3. Tezin Amacı ve Kapsamı

Çalışmamızda İmâm-ı Rabbânî’nin şeriat ve tarikat yaklaşımın ne olduğu irdelenmiştir. Böylece şeriat ve tarikat arasındaki ilişkinin ne olduğunu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma İmâm-ı Rabbânî’nin penceresinden şeriat ve tarikat ilişkisinin mahiyetini anlamak için oldukça önem taşımaktadır.

Çalışmamız oluşturulurken Abdülkadir Akçiçek’in Arapça’dan Türkçeye çeviri olan “*Mektûbât-ı Rabbani*” eseri esas alınmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde tezin amacı, kapsamı ve konusu ile ilgili bilgilere yer vererek, tasavvufta şeriat ve tarikat anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde İmâm-ı Rabbânî’nin (k.s) hayatı ve kişiliği ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise İmâm-ı Rabbânî’nin şeriat ve tarikat kavramlarına yüklediği anlamlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkiyi nasıl yorumladığını açıklanmaya gayret edilmiş, böylece onun şeriat ve tarikat anlayışı “*Mektûbât*’ı Rabbani” çerçevesinde incelenerek ortaya konulmuştur.

Tezimiz; sonuç, kaynakça ve özgeçmiş bilgileriyle tamamlanmıştır. Tezimizin İmâm-ı Rabbânî üzerine yapılacak çalışmalar içerisinde yerini alarak faydalı olması en başta gelen temennimizdir.

1.4. Tasavvufta Şeriat ve Tarikat Anlayışına Genel Bir Bakış

Şeriat, bir yöne doğru açılarak uzayıp gitmek, açık olmak; açık hale getirmek anlamlarına gelen şer' kökünden türeyen şeriat (çoğulu şerâi) ve şir'at kelimeleri “insanların ya da hayvanların su içtiği, açıkta olan ve kesilmeyen akarsu; bu suya giden yollar” anlamına gelmektedir. Şeriat; İslâm'a ait, dinî, ahlaki ve hukukî hükümler bütünü ifade eder.¹Kuşeyrî'ye göre şeriat ise, kulluğa sınımsız sarılmak hakkındaki emir olup şeriat halka mükellefiyetler getirmiştir. Şeriat emredileni ifâ etmektir.² Hak ve hakikate susayan insanın, doğru yol üzerinde (sırat-ı müstakim yolu) yürüyerek, suya yani hak ve hakikatlere kavuşarak Hakk'a ulaşmasıdır. Peygamberler aracılığıyla insanlığa ulaşan ilahi emir ve yasakların tamamı şeriattır. Şeriat; dinin Kur'an-ı Kerim'in tamamıdır. Şeriat, din ile eş anlamlıdır. Şeriata; sünnetullah, adetullah da denir:³

Şeriatın gayesi insanlık âlemini her türlü maddi ve manevi sıkıntılardan, küfürden, her türlü zulümden kurtararak Rabbine kavuşturmasıdır. Şeriat, kâinatı kucaklayan ulvi hakikatin insanlığa ait zahiri nizamıdır. Şeriat, insanlık âlemine Yüce Allah'ın peygamberi vasıtasıyla sunduğu İlâhi mesajların bütünüdür. İslam sarayının ilk giriş ana kapısı şeriattır. Bu kapının anahtarı ise tevhittir.⁴

Şeriatın gayesi, insanın aczini hatırlatıp yalnız Yüce Allah'a kul olmasını sağlamaktır. Şeriat insanlığın her iki alemde saadetinin teminatıdır.⁵

Hakikat rubûbiyeti temâşa etmektir. Hakikat tarafından teyit edilmeyen hiçbir şeriat makbul değildir. Şeriat ile mukayyet olmayan hiçbir hakikat da makbul olmaz. Allah'a kulluk etmek şeriat, O'nu müşâhede etmek ise hakikattir.Şeriat emredileni yapmaktır. Hakikat Allah'ın kazasını, kaderini, gizlediği ve açıkladığını görmektir.⁶

Tarik, yol anlamına gelir. Allah'a giden yol, rızasına kavuşturan yol demektir. Sey-ü sülûkte makamları aşma yoludur. Tarikat hakikatin, marifetin,rıza-i İlahinin yoludur. Şeriatın hükümleri, uygulanınca tarikat yoluyla hak ve hakikat elde edilir. Hakikat elde edilince de marifeti ilâhîyyeye nail olunur.⁷

İlk dönem tasavvufunda “seyyidü't-tâife” olarak kabul gören Cüneyd Bağdadi, tasavvufu sulhu olmayan bir savaş olarak tanımlamıştır. İlk tasavvuf tanımını yapan Ma'ruf Kerhi, tasavvufu hakikat kavramı ile açıkladığı gibi genelde sufiler zahiri ilimlerin

¹ Talip Türcan “Şeriat”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/571-574.

² Abdulkerim Kuşeyri, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2023), 176.

³ Fazlı Al, *Tasavvufta Dört Kapı Şeriat-Tarikat-Ma'rifet-Hakikat*, (Isparta: Ofset Basım, 2011), 151.

⁴ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 119.

⁵ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 165-166.

⁶ Kuşeyri, *Kuşeyrî Risâlesi*, 176.

⁷ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 171.

ekseni olan şeriatı karşı tasavvufu bir hakikat alanı olarak tanımlamışlardır. İlk dönem tasavvuf ile özdeş olan kavram hakikattir.

Hakikatin merkeze alındığı bu dönem beyan alanıyla ilişkisi; iki süreçten geçmiştir. İlk tasavvufun oluşumudur. Bu süreç tasavvufun yaygınlaştığı hicri ikinci asrın sonlarından başlayıp yaklaşık h.350 yılına kadarki dönemi kapsar. Bu dönemin temel özelliği karşıt ekseninde şeriat ana ekseninde hakikatin esas alınmasıdır. Bu dönemin belirleyici özelliği şeriat-hakikat tartışması ve tasavvufun oluşması sürecidir.

Tasavvufun ikinci süreci ise tasavvuf klasiklerinin yazılmaya başladığı h.370’li yıllardan Gazali’ye kadar olan süreçtir. Bu sürecin temel özelliği hakikat ile özdeşleşen tasavvufun şeriat ile uzlaşma arayışıdır. Bu dönemin temel özelliği; Şeriatı göre tasavvufun yeniden tanımlandığı, sistemleştirildiği ve oluşturulduğu dönemdir. Dolayısı ile şeriatı göre tasavvufun; sistemleştiği bu dönem tasavvufun şeriatı göre inşa edilmesi sürecidir.⁸

Tasavvufun oluşum sürecinde “hakikatin” esas alındığı tasavvufun ilk kurucularından olan Ma’ruf Kerhi tasavvufu şöyle tanımlar: “Tasavvuf hakikatlere sarılarak mahlukatın elindekilerden ümidi kesmektir.” Tasavvufun ilk kurucularında olan Zunnûn ise, tasavvufu haller ve makamlar ilmi olarak tarif eder.⁹

Din ilmi üç çeşittir: Kur’an-ı Kerim ilmi, sünnet ilmi, îmân ilmi hakikatleri ilmidir. Bu üç ilim, Allah’ın ayetlerinden, Rasûlü’nün sünnetlerinden ve veli kulkarının kalblerine düşen hikmetlerden oluşur. Bunun da aslı îmân hadisidir ki Cibril’in Peygamber Efendimiz’e (s.a.v) İslâm’ı, îmânı ve ihsanı sorduğu hadis-i şerîftir. İslâm zâhirdir, îmân zâhir ve bâtındır. İhsan ise zâhirin de bâtının da hakikatidir.¹⁰ Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurur: “İhsân, Allah’ı görüyormuş gibi kulluk etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da O seni görüyor.”¹¹

Tasavvufun yeniden inşa süreci olan ikinci süreç tasavvufun şeriatı göre yeniden oluştuğu bu süreçte şeriatı göre tasavvuf ve hakikat tanımlaması ortaya çıkmıştır. Şüphesiz Kuşeyri gibi şer’i ilimlerle ilişkisi kuvvetli olan sufilerin çabası ile tasavvufun meşruiyet mücadelesi başarıya ulaşmıştır. Hücvirî, eseri Keşfu’l Mahcûb’da Ebu Hanife için o sadece fakih değil aynı zamanda bir zâhid idi ifadesini kullanır. Hücvirî eserinde tıpkı diğer tasavvufî eserlerde olduğu gibi ibadetlerin zahiri hükümlerini açıkladıktan sonra bâtını yönlerini de takdim eder. İşte klasik tasavvufî tasavvufî eserlerde zahir-bâtın yönüyle şeriatın hükümleriyle tasavvufun esaslarının bütününe açıklamaya dönük bu

⁸ Abdullah Kartal, *Tasavvufun Oluşumu Şeriat Hakikat İlişkisi*, (Bursa: Emin Yayınları, 2015), 10-11.

⁹ Kartal, *Tasavvufun Oluşumu Şeriat Hakikat İlişkisi*, 21.

¹⁰ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’*, çev. H. Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2019), 8.

¹¹ Buhârî, İmân, 37; Müslim İmân, 5.

yönde bir geleneğin varlığından söz edebilir. Zahir-bâtın birlikteliğini Hücvirî, temizlik bahsinde şöyle örneklendirir: “Bil ki temizlik iki çeşittir: Birincisi zahir temizliği ikincisi ise kalbin temizliğidir. Bedenin temizliği olmaksızın namaz sahih olmadığı gibi marifet de kalp temizliği olmadan sahih olmaz.” Bu sebep ile sufiler taifesi zahiren temizlik; bâtınen de saf tevhit üzeredir.¹²

Bu tarihî süreçte tasavvufun meşruiyeti bağlamındaki Gazali’nin rolü ve katkısı oldukça önemlidir. Gazâlî; kendisini hakikate ulaştıran sufilerin yolu olduğunu söylemekle tasavvufun gücünü ve üstünlüğünü ortaya koyarak tasavvuf ile zâhiri ilimler arasında uzlaşmayı sağlamıştır. Böylece; Gazali’nin otoritesi ile tasavvuf şer’i ilimler arasında yerini aldı. Tasavvufun bir bilim dalı olarak bütün kesimler tarafından kabul görüldüğü gerçektir.¹³ Gazali hakikat arayışında ulaştığı nihai hedefin gereği olarak *İhyâu Ulûmiddin*’in üslup ve muhtevasında tasavvufî izler çokça görülmektedir. Gazali inanç, ibadet, ahlaki değerlerin tasavvuf merkezli hikmet ve sırları üzerinde durarak yozlaşmış dindarlık anlayışına karşı durmuştur.¹⁴

Gazali’ye göre tasavvuf akli ve nakli ilimleri ihata eden ve onların bütünü ihtiva eden düşüncedir. Diğer bir deyişle tasavvuf; zâhiri ilimlerin bâtınını yani ruhunu oluşturmaktadır. Gazali’ye göre daha önce duyulan fakat anlamları netleşmemiş olan hususların hakikati tasavvuf ile elde edilir.¹⁵ Gazali, tasavvufu hakikatin ilmi olan isimlendirir. Böylece Gazali tasavvufu bütün ilimlerin ahlaki ve deruni boyutu olarak görmektedir.¹⁶ Sufî dilinde hakikat tasavvufî halin gerçekliğinin idrak edilmesi anlamında kullanılır. Bu anlam genellikle “marifet” deyişiyle ifade edilir. “Marifet” tasavvufî haller ışığında gerçekliğe ilişkin kavram ve doktrinlere işaret eder.¹⁷ Sufilere göre “Hakikat” dini hayatın gerçekte ifade ettiği şeydir. Örneğin iman, ihlas, tevhidin gerçekliğidir, ibadetin, duanın, zikrin, özüdür. Özetle “Hakikat” takva ve ihsanın gerçekliği yani en mükemmel şekliyle dini hayattır.¹⁸

Bir müceddid olarak İmâm-ı Rabbânî’nin ortaya koymak istediği en önemli düşüncesi şudur: Gazali’nin yaptığı gibi İslami ilimler arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamaktır. Başka bir ifade ile şariat ile tarikat ya da hakikat arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya çıkararak anlaşmazlıkların çözümünü belirleyen temel ilkeleri ortaya koymaktır. İmâm-ı Rabbânî şu sorulara cevap aramıştır:¹⁹

¹² Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 354.

¹³ Kartal, *Tasavvufun Oluşumu Şariat Hakikat İlişkisi*, 23.

¹⁴ Muhammet Mustafa Çakmaklıoğlu, *Tasavvuf*, (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020) 73.

¹⁵ Çağfer Karadaş, *Sûfî İtikadı*, 32.

¹⁶ Çağfer Karadaş, *Sûfî İtikadı*, 32.

¹⁷ Abdülhak Ensârî, *Şariat ve Tasavvuf*, (Ankara: Rehber Yayınları, 1991), 112.

¹⁸ Ensari, *Şariat ve Tasavvuf*, 112.

¹⁹ Kartal, *Tasavvufun Oluşumu Şariat Hakikat İlişkisi*, 34-35.

- 1-Şeriat ile hakikat arasında nasıl bir ilişki var,
- 2-Şeriat ve hakikat birbirinden bağımsız bir bilgi alanı mı,
- 3-Hakikat; şeriatın verilerinin uygulanması mıdır?

İmâm-ı Rabbânî; şeriatı, tasavvufi tecrübelerin verileri de dahil olmak üzere bütün hakikatleri kuşatan evrensel prensipler topluluğu olarak görmüştür. Bunun doğal sonucu olarak her türlü ihtilafın çözüm yeri şeriattır.

İmâm-ı Rabbânî şeriat ve tarikat arasındaki bu durumu daha da somutlaştırarak şeriatın, ehl-i sünnet prensipleri olarak tecessüm ettiğini bunun anlamı da bütün ihtilaflarda kıstas olarak ehl-i sünneti işaret etmiştir. Nitekim o, pek çok mektubunda hakikati; ehl-i sünnet alimlerinin temsil ettiğini, dolayısıyla her türlü yorumu bu alimlerinin prensiplerine göre yapmanın önemini çokça belirtmiştir.²⁰

Bu bakış açısının bir sonucu olarak; şeriatı temsil eden ehl-i sünnet âlimi ya da onun ifadesiyle “ehl-i hak” hangi derecede olursa olsun süfilerden daha üstündür. İmâm-ı Rabbânî; bu görüşünü nübüvvet-velayet hususuna dayandırır.²¹ Nübüvvet velayetten üstün olduğu için nübüvvet kandilinden beslenen âlimin ilmi; velayet makamından alınan ilimden daha üstün ve sağlamdır. Hakikati temsil yetkisinin zahir ulemasında olduğunu belirten İmâm-ı Rabbânî artık ehl-i sünnet ulaması ile sufiler arasında ihtilafın olması durumunda; ehl-i sünnet ulemasının görüşlerine itibar edilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymuştur.²²

İslam; kulluğu sadece bedenen yapılan ibadetlerden ibaret görmez. İman olmak üzere takva, doğruluk, sabır, şükür, rıza, tevekkül, tevazu, vera gibi insanın batınıyla, kalbi ile alakalı hususları da kulluk için yerine getirilmesi gereken manevi ve ahlaki ilkeler olarak açık bir şekilde emreder. Bu noktada bu ahlaki ve manevi ilkeleri temel alan fıkhi-batin olarak “tasavvuf” zahir-batin birlikteliğini sağlar.²³ İslami ilimler içerisinde tasavvufun yerini belirleme süreci içerisinde onun henüz ilk dönemlerden itibaren fikh-i bâtin olarak görülmesi özellikle dikkat çekicidir. Tasavvufun bu şekilde şer’i olarak belirlenen ahkâmının yanı sıra insanın iç dünyasına yönelik insanın deruni yönünü ifade eder tarz da batını fıkıh olarak görülmesi önem arz etmektedir.²⁴

Sufiler; bütünü ile varlık, insan ya da din söz konusu olduğunda konuyu sürekli olarak zahir-bâtin birlikteliği içerisinde ele alırlar. Ruh ve bedenden oluşan insanın kulluğu olmak üzere bütün eylemlerine bu ikili yapısı “ruh ve beden” yansır. Bu sebeple

²⁰ Kartal, *Tasavvufun Oluşumu Şeriat Hakikat İlişkisi*, 34-35.

²¹ Kartal, *Tasavvufun Oluşumu Şeriat Hakikat İlişkisi*, 34-35.

²² Kartal, *Tasavvufun Oluşumu Şeriat Hakikat İlişkisi*, 35-36.

²³ Çakmaklıoğlu, *Tasavvuf*, 115.

²⁴ Çakmaklıoğlu, *Tasavvuf*, 116-117.

sûfiler kulluğun hakikatini bu bütünlükte aramışlardır. Tasavvufi anlayışları bu temel üzerine inşa edilmiştir.²⁵

Sûfi kisvesine bürünen ya da kendisinin tasavvuf yolunda olduğunu iddia eden fakat tasavvufun şu üç esâsını yerine getirmeyen herkes yanılğı içerisinde.

Bu üç esas şunlardır:

1-Büyük küçük bütün haramlardan kaçınmak,

2-Bütün farzları yerine getirmek,

3-Hayâtın devamı için zarûrî olan müstesnâ, dünyâyı ehl-i dünyâyâ bırakmak.²⁶

Sûfiler kulluğun gereği olan zahiri ibadetlerin ihmal edilmesi veya hafife alınmasına şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu sebeple sûfiler tasavvufi tecrübelerini izah ederlerken şeriatın ahkâm, metot ve prensiplerine devamlı vurgu yapmışlardır. Zahir-Batın birlikteliğini, Ahmet Yesevi hikmetlerinde şeriat, tarikat ve hakikatın birbiri ile ayrılmaz bir bütün olduğunu şöyle izah eder:

Her kim etse tarikatın davasını

İlk adımı şeriata koymak gerek

Şeriatın işlerini tamam edip

Ondan sonra bu davayı kılmak gerek

Şeriatın şartlarını bilen âşık

Tarikatın makamını bilir dostlar

Tarikatın işlerini tamam edip

Hakikatın deryasına dalar dostlar²⁷

Kuşeyri, şeriati şöyle tanımlar: Şeriat kulluğun gereklerine bağlanmak hususunda emirdir. Hakikat ise; rubûbiyeti müşahade etmektir. Şeriat yaratıcıdan gelen teklif hakikat ise Hakk'ın tasarrufundan haber vermektir. Şeriat emir edileni yapmak hakikat Alla'ın kaderinde ve kazasında gizlediği sırları müşâhade etmektir.²⁸

Bâyezid Bistâmi, şeriatın önemini şöyle açıklar: “Bir kimsede kerametler görülse, hatta göklerde uçsa, dinin emir ve yasaklarına uyma, şeriati hayatına uygulama konusundaki hassasiyetini görmedikçe sakın ona aldanmayın.” Bâyezid Bistâmi bu sözleri ile şeriatın sınırlarına riayet edilmeyen tasavvufi uygulama ve düşüncelerin asla kabul edilmemesi gereğini izah etmiştir.²⁹

²⁵ Çakmaklıoğlu, *Tasavvuf*, 118-119.

²⁶ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev. H. Kâmil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2019), 36.

²⁷ Hayati Bice, *Divân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2019), 112-159.

²⁸ Kartal, *Tasavvufun Oluşumu Şeriat Hakikat İlişkisi*, 58.

²⁹ Hayrettin Karaman, *Tasavvuf Şeriatsız Olmaz*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 115.

Sehl b. Abdullah et-Tüsteri ise tarikatının özelliklerini şöyle açıklar:

- 1-Ku'an-ı Kerim'e sarılmak
- 2-Sünneti hayata uygulamak
- 3-Helal yemek
- 4-Günahlardan uzak durmak
- 6-Kimseye eziyet etmemek
- 7-Daima tövbe etmek.

Cüneyd-i Bâğdâdi, ilminin iki kaynağını şöyle açıklar: “Bizim ilmimiz Kur'an-ı Kerim ve sünnete bağlıdır.”

Gazali, şeriatın bir kuralını ihlal edeni şöyle tanımlar: “Şeriatın bir kuralını ihlal ettiği halde gökte uçan, denizde yürüyen biri görürseniz bilin ki; o şeytandır.”

Sufilerin yukarıdaki söylemleri, Kur'an-ı Kerim ve sünnete muhalif olan, şeriat dışı, şeriatın bir kuralını dahi çiğneyen tarikat uygulamalarının asla kabul edilmeyeceği, şeriatsız tasavvuf uygulamalarının doğru olmadığı açıkça ifade edilmiştir.³⁰

Kuşeyri risalesinde tarikatın dört rüknü şöyle açıklanır:³¹

- 1-Muhabbet
- 2-Fikir
- 3-Zikir
- 4-Teslimiyet

“Yüce Allah'ı sevince O'nu tefekkür ederiz. Yüceliğini düşünerek, O'nu zikrederiz. O'na hamd ve şükrederiz, ederiz. Böylece kendimizi Yüce Rabb'imize teslim ederiz. Böylece tarikat vasıtasıyla Rabb'imize kavuşuruz. Tarikat işte budur.”³²

Bu durum en güzel şekilde Mevlânâ'nın dizelerinde ifade edilmektedir:

*Yaşadığım sürece Kur'an-ı Kerim'in bendesiyim
Seçilmiş Muhammed'in (s.a.v) yolunun toprağıym
Buna uymayan bir söz benden bildirilirse
Rahatsızım bu sözden, ben bu sözden uzağım.*³³

İbn. Arabî, şeriat hakikati şöyle izah eder: Şeriat, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) getirdiği, bildirdiği kulluk görev ve yöntemleridir. Şeriata aykırı bir hakikat yoktur. Çünkü şeriatta hakikatlerdendir. Şeriatın ortaya koyduğu bir din hükmüne muhalif ya da

³⁰ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 177.

³¹ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 177.

³² Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 177

³³ Erdoğan Kenan, *Niyazi-i Mısri Divanı*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 27-28.

onu yıkmaya götüren her yol ve yöntem her mümin için mutlak kötüdür, şeriatın bir hükmünü yıkmaya çalışan her yol ve yöntem kınanmalıdır.³⁴

Büyük mutasavvıf Niyâz-i Mısri, Şeriatsız tarikat, marifet ve hakikat olamayacağını şöyle anlatır: “Şeriatsız hakikat oldu ilhad.” Şeriatsız tarikat yolculuğunun olamayacağı, onsuz bir mertebe ve merhalenin bulunmadığını bildirdi. Mutasavvıf Niyâz-i Mısri’ye göre; şeriatsız tarikat küfürdür, dinsizliktir.³⁵

Niyâzi Mısri dizelerinde durumu şöyle anlatır:

Şeriatsız hakikat oldu küfür

Hakikat nur ziyâsıdır şeriat

Ziyâ olmaz ise nuru da yok bil

Hâkikat ile kıyasıdır şeriat

Yüzün suyu hayasıdır şeriat

Hâkikat arş-ı âlâdır muhakkak

O arşın istivasıdır şeriat

Cem-i enbiyâ vü evliyânın

*Niyâzi yol gösterendir şeriat*³⁶

Yukarıda çok güzel şekilde şeriat ve tarikatı ilişkisini bizlere açıklayan Niyâzi Mısri “şeriatı” enbiya’nın sünneti olarak tanımlar. Şeriatsız tarikatın insanı küfre düşüreceğini belirtirken, şeriatsız tarikatı dinsizlik olarak görür. Şeriatsız tarikat yolculuğunun olamayacağını şeriatsız merhale ve mertebenin bulunmadığını açıkça ifade eder.³⁷

Tasavvufi eserlerde insanın manevi ya da hakikat arayışı aşamalarına ilişkin farklı sınıflandırmalar görülmektedir. “Şeriat-tarikat-marifet-hakikat” ya da “ilme’l yakîn, ayne’l yakîn, hakkal yakîn” şeklinde sınıflandırmalar görülmektedir. İşte İslam’ın zahir ve batinını bir bütün olarak ifade eden şeriat ve hakikat hususunda sufiler, bu bütünlüğün muhafazasına her durumda dikkat çekerler. Dolayısıyla sûfi epistemolojisinin temel unsuru olan keşfi bilgi; şeriatın hilâfına bir hüküm ortaya koyuyorsa keşfi bilgiye asla itibar edilmez düşüncesi tasavvufta temel ilkedir.³⁸ Tasavvufi bakış açısı ile dini hükümler iki şekilde ifade edilir.

1-İnsanın zahirine yönelik şer’î ahkam

2-İnsanın batinına yönelik şer’î ahkam

³⁴ Karaman, *Tasavvuf Şeriatsız Olmaz*, 149-150.

³⁵ Karaman, *Tasavvuf Şeriatsız Olmaz*, 179-180-181.

³⁶ Erdoğan, *Niyâz-i Mısri Dîvânı*, 27-28.

³⁷ Karaman, *Tasavvuf Şeriatsız Olmaz*, 181.

³⁸ Çakmaklıoğlu, *Tasavvuf*, 120.

Yukarıdaki sınıflandırma değerlendirildiğinde; şeriat-tarikat-marifet-hakikat bir bütündür. Çünkü aynı hakikatin zahirini şeriat bâtınını ise tasavvuf temsil etmektedir. Dolayısı ile zahir ve bâtın bir bütün olarak her ikisi şeriatı ifade eder. Sufiler bu bütünlüğün korunmasına her vesile ile dikkat çekmişlerdir. İbn Arabî, (ö. 1240) tasavvufu şeriatın edeplerine zahiren ve bâtınen vakıf olma şeklinde tanımlar. İşte sûfiler; hakikatle desteklenmeyen suretten ibaret olan şeriatı makbul görmedikleri gibi şeriat ile sınırları çizilmemiş, şeriatın dışına çıkan hakikati de makbul görmemişlerdir.

Sûfiler, şeriat-tarikat-marifet-hakikat sınıflandırmasını aynı gerçekliğin farklı görünüm ve mertebeleri şeklinde izah ederler. İnsana bir bütün olarak hitap eden bu ilahi çağrıya; sadece birisine icabet edip diğerlerini terk ederek yapılan icabet kabul görmez. Dolayısı ile Kur'an-ı Kerim, külli bir hitap olarak insanı hem zahir hem de bâtınen kuşatır.

Tasavvuf, Peygamber Efendimiz (s.a.v) indirilen vahiy ile açıklanmış olan hakikatin yeniden teyididir. Tasavvufun amacı; kâinatın ve hayatın sırlarını elde etmek ya da yeni bir keşf elde etmek değildir. Vahyin bildirdiği hakikat açıktır ve tanımlanmıştır. Tasavvufun gayesi; Vahyin gerçekliği üzerinde bir değişikliğe teşebbüs etmeksizin; Vahyin gerçeği üzerinde kuvvetli bir şekilde vukuf ve yakın aramaktır.³⁹

Vahiy; İnsanın Yüce Allah'ın (cc) kulu ve varoluş nedeninin Yüce Allah'a (c.c) kulluk yapmak olduğu olduğunu açıkça bildiriyor. Tasavvuf; insana yaratılış gayesini gerçekleştirmede yardımcı olmak için vardır. Tasavvuf insana Yüce Allah'a (cc) gerçek ve mükemmel anlamda kulluk yapmak için yardımcı olmak gayesi güder. Tasavvufun bu gaye dışında bir gayesi yoktur. Tasavvufî sülukun son mertebesi Yüce Allah'a (c.c) kulluktur (ubudiyet).⁴⁰

Sufiyi güçlü kılan onun imanı ve bu imanda elde ettiği yakın derecesine, zikrine, ibadetlerine ihlas ve ihsan dercesine, şeriata bağlılığına, sünnete riayetine, ve onun İslam'a yaptığı hizmete ve bu yönde gösterdiği fedakârlığa bağlıdır. Sufinin yaşantısı keşfi, hal ve durumu vahiy ile uyduğunda kendisine bir onur sağlar. Sufi; dini hükümlere uymak, şeriatın değer ve önceliklerine riayet etmek, Peygamber Efendimiz 'in (sav) örnek yaşantısını takip etmek ve ona tabi olmak zorundadır. Sufinin Yüce Allah'tan (c.c) göreceği lütuf Peygamber Efendimiz (sav) vasıtası ile ve ona tabi olmak ile olur.⁴¹

Tarikatın zâhirine şeriat, bâtını hakikattir. Hakikatı anlamak için şeriatı ihlâs ile yaşamak gerekir. Hakikat, tarikatın Tarikat da şeriatın sonucudur. Bunların birinde kemâle

³⁹ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 171.

⁴⁰ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 177.

⁴¹ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 179-180.

ermeden, diğetine ulaşmak mümkün değildir. Asıl olan şeriattır, Şeriattır şeriat olmadan ne tarikat ne de hakikat olur. Şeriata muhalif her yol batıldır.⁴²

Tasavvufi tarikat; bir anlamı ile Peygamber Efendimiz 'in (s.a.v) yoludur. Tasavvufi tarikatın ana kaynağı; Kur'an-ı Kerim ve sünnetten çıkarılmış, zikrin ve tefekkürün geliştirilmiş çeşitli şekil ve durumlarıdır. Tasavvufi tarikat gücünü Peygamber Efendimiz 'in (sav) tabi olmak ve onun yolunu izlemekten alır.⁴³

Dolayısıyla tasavvuf kendini arındırma, vahyin belirttiği gerçekler konusundan güçlü bir yakîne ulaşmak, şeriatın emirlerine en güzel şekilde itaat etmek ve bu itaati mutlak bir diğerkâmlık ile başka bir amaç için değil; yalnızca Yüce Allah'ın (c.c) rızası için yapmanın tarikatı (yoludur). Bu yol Yüce Allah'a (c.c) sıdk ve ihlas ile kulluk yapmanın yoludur. Bu durum bir sır arayışı ya da ilahlaştırma tasavvuru değildir.⁴⁴

Hakikatte; şer'i hükümlere titizlik ile tabi olan bir tasavvuf anlayışı, onun makbulüdür. Tarikat amaç değil vasıtaadır. Fakat İslamiyet'in hakikatine ulaşmanın, vâsıtalardan en etkili olanı tarikattır.⁴⁵ Tarikat şeriatı ihlâs ile yaşama yoludur. Ledün ilminin öğrenilme yoludur. İnsanın mizaç ve meşrebine göre takip edeceği hak ve hakikatin yoludur. Tarikat şeriatı yaşayabilmek için gidilen yol, edinilen vesile, ruhun ve nefsin tekâmül okuludur. Nefsin, tezkiye (temizliğinin) eğitim okuludur.⁴⁶

Sûfîlere göre tasavvuf; nefsi arındırma, kalbin tasfîyesi yoluyla ruhani âleme ulaşmayı belirten ruhların şeriatı olarak ifade edilir. Dolayısıyla tasavvuf, fıtrî ve ruhani bir şeriat olarak havâsın hallerini ifade eder. Tasavvufun kaynağı doğrudan ya da dolaylı olarak Kur'an-ı Kerim ve sünnetteki referansının yanı sıra tasavvuf insan ruhunun derinliklerinden zuhur eden bir gerçekliğin ifadesidir.⁴⁷

Tasavvuf ilmi, Hakk'ın lütûf denizinden gelen ve ancak ehli tarafından idrak edilen birtakım mânevi işâret, ilhâm ve mevhibelerden oluşur. Diğer ilimlerin sınırı vardır. Bütün ilimler neticede tasavvufa ulaşır. Tasavvuf ilmi, tasavvufun bir nevişnden ibâret değildir. Onun nihâyeti yoktur. Çünkü Maksud'un sonu yoktur. Tasavvuf; Yüce Allah'ın dostlarının gönlüne kelâm-î ilâhîsinî anlamak ve hüküm çıkarmak üzere açtığı bir keşf ve ilhâm ilmidir.⁴⁸

Şeriat; rivâyet ve dirâyeti kapsayan ilimdir. Rivâyet ve dirâyeti bir arada düşündüğümüzde karşımıza zâhir ve bâtın amellere çağırın şeriat ilmi çıkar. Zâhir ve

⁴² Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 156.

⁴³ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 180-181.

⁴⁴ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 180.

⁴⁵ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmam-ı Rabbani hayatı, Cihadı, Görüşleri*, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1988), 245.

⁴⁶ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 175.

⁴⁷ Çakmaklıoğlu, *Tasavvuf*, 122.

⁴⁸ Tûsî, *el-Lüma'*, 19.

bâtın amemellerden her birinin kendine göre bir ilmî anlayışı ve yorumu vardır. Her birinin sıhhatini kanıtlayan Kur'an-ı Kerîm ve sünnetten delilleri vardır. İlm-i bâtın, bâtın organlarda meydana gelen amelleri öğreten ilimdir. İlm-i zâhir ise, dış organlarda meydana gelen amelleri öğreten ilimdir.⁴⁹ Zâhir nîmet Yüce Allah'ın zâhir organlardan zûhuruna imkân verdiği tâattır. Bâtını nimet ise; Yüce Allah'ın kalbde oluşmasını sağladığı mânevî hâldir. Bu duruma göre zâhir bâtınsız, bâtın da zâhirsiz olmaz.⁵⁰

Derece yönüyle ilimlerin en üstünü, mertebe itibarıyla en şerefli, değer bakımından en büyüğü ve fayda yönüyle en yükseği tasavvufur. Tasavvuf, hem zâhiren ve hem de bâtinen şer'î âdaba riayetkâr olmaktır.⁵¹

Ahmet er-Rifâî Hazretleri, “şeriata uymayan her tarikat zındıklıktır” ifadesini kullanır.⁵² Tarikat ve hakikati anlamak ve yaşamak için şeriati en güzel şekilde bilmek ve hayata uygulamak zorunluluktur. Çünkü şariat dünya ve ahiret saadetini temin eder.

Şariat tarikatın kapısıdır. Tarikat da hakikatin bahçesidir. Hakikatin meyvelerini tadabilmek için şeriatin kapısından girilecek, tarikat yolundan geçilecek ki, hakikate erişilsin.⁵³

Bu konuyu şair şöyle izah ediyor:

“Şeriattır cümle işlerin başı

Şeriatsız tarikat şeytan işi

Tarik ehlinde yok ise şariat

Onun şeyhi şeytan olmuştur mutlak”⁵⁴

Nebevi tarikatta amaç:

1-Yüce Allah'ın (c.c) dinini tebliğ etmek,

2-Şer'i düzenin yerleşmesini sağlama,

3-Nefsi arındırma,

4-Kalbin tasfiyesi,

5-Şeriatin emirlerine en güzel şekilde itaat etmek,

6- Yüce Allah'ın (c.c) dinine hizmet etmek (Cihad),

7- Peygamber Efendimiz 'in (sav) sünnetini ihya etmek

8-Nefis ve şeytandan gelen tembelliği gidererek ibadetlerde kolaylık sağlamak,

8-Yüce Allah'a ihlaslı şekilde kulluk etmektir.⁵⁵

⁴⁹ Tûsî, *el-Lüma'*, 22-23.

⁵⁰ Tûsî, *el-Lüma'*, 22-23.

⁵¹ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Degâh Yayınları, 2021), 43.

⁵² Ahmet er-Rifâî, *Hak Yolcusunun Düstürları*, çev. Yaman Arıkan (İstanbul: Erkam Yayınları, 1985), 41.

⁵³ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 171-172.

⁵⁴ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 171.

⁵⁵ Ensâri, *Şariat ve Tasavvuf*, 180-181.

Bir Halvetî şeyhi, mertebeleri şöyle sıralamaktadır:

1-Şeriat Mertebesi: Yüce Allah'tan bize gelen hakikatlerin lafzı yönünün bütünüdür. Farzlar bu makamdır.

2-Tarikat Mertebesi: Allah'ın şeriatı ile kastettiği, yaşayacağımız hak ve hakikat yoludur. Nafile ibadetlerin ihya edildiği, zikir yoludur.

3-Hakikat Mertebesi: Gayeye ulaşmak ve İlâhi tecellilere mahzar olabilmek, esrar-ı ilahiyyeyi seyre dalmaktır.⁵⁶

Tarikat, şeriat ile hakikat arasında vasıtaadır. Hakikate tarikat yoluyla ulaşılır. Hakikate tarikat yoluyla ulaşılır. Tarikatın zahiri şeriat, batını hakikattir. Şeriattan tarikata, tarikattan hakikate ulaşılır. Onun için Yunus;

“Şeriat tarikat yoldur varana

Hakikat marifet andan içeri” buyurmuşlardır.⁵⁷

Yunus Emre'ye göre hakikatin ilk kapısı şeriattır. Hakikatin sınırsız denizinde yüzmek için şeriatın gemisine binmek gerekir. Yani; Şeriat hakikatin vasıtasıdır. Hakikatin ikinci kapısı tarikattir. Tarikat; şeraitten içeri bir makamdır. Marifet; Hakk'ın haricinde bulunan her şeyden yüz çevirerek, kalbin diri olması Yüce Allah'ı (c.c) Isim, fiil ve sıfatları ile bilmektir. Bu da ancak nefis terbiyesi ve kalbin tasfiyesi ile olur. Şeriat hakikatin zahiri, hakikat ise şeriatın bâtinî yönünü oluşturur. Şeriatsız hakikat olmaz.⁵⁸

Mutasavvıflar, şeriat ile hakikati birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak kabul ederler. Şeriat ilahi emirle, hükümler mecmuası hakikat ise; bütün bu emirlerdeki Cenabı Hakk'ın maksadıdır. Şeriat olmadan asla hakikate ulaşamaz. Yüce Allah, şeriatlarını yaşayana hakikatlerini ihsan eder. Hakikat makamı Hakkelyakîn makamının zuhurudur. Şeriat hakikatin zahire yansıdığı aldığı isimdir. Şeriatın batını da hakikattir.⁵⁹

Hakk'a vasıl olma yolunda dört kapı vardır:

1-İlk kapı, Yüce Allah'ın (c.c) emir ve yasaklarını bildiren şeriat kapısıdır.

2-İkinci kapı, farzlardan sonra, nafile ibadetlerin yapıldığı sadakat ve samimiyet yolu tarikattir.

3-Üçüncü kapı; gönül gözünü açan, mânâ mertebelerine ulaştıran marifet kapısıdır.

4-Dördüncü; eşyanın hakikatlerinin seyrân edildiği, mânâ alemlerine açılan hakikat kapısıdır.⁶⁰

⁵⁶ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 175.

⁵⁷ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 219.

⁵⁸ Karaman, *Tasavvuf Şeriatsız Olmaz*, 184-185.

⁵⁹ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 219.

⁶⁰ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 154-155.

Şeriat gemi, hakikat deniz, tarikat yoldur. İnsan şeriat gemisine binerek, hakikat denizinde, tarikat yolunu takip ederek, Hakk’a vasıl olacaktır. İnsanın gayesi, hakikatte kalmak değil; Hakk’a vasıl olmaktır⁶¹.

Niyazi Misri Hazretleri bu durumu mısralarında şöyle açıklıyor:

Şeriatın sözleri hakikatsiz bilinmez.

Hakikatin sözleri tarikatsiz bulunmaz⁶²

---

⁶¹ Al, *Tasavvufî Dört Kapı*, 154-155.

⁶² Erdoğan, *Niyazî-i Mîsrî Dîvânı*, 73.

2. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE KİŞİLİĞİ

2.1. Hayatı

2.1.1. Doğumu ve Nesebi

İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî, 971/1564 yılının Şevval ayında Hindistan'ın Sirhind kasabasında dünyaya gelmiştir. Onun dünyaya gelişiyle kaynaklarda annesinden şu menkıbe nakledilmektedir: “Oğlum Ahmed’in doğumu sırasında bana baygınlık geldi. Peygamber Efendimiz (s.a.)’in ümmetinin bütün evliyayı kirâmını, evime toplanmış halde gördüm. Muhterem pederleri onun doğduğu gün Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, bütün enbiya-yı kiram ve melekler hep birlikte teşrif ettiler.”⁶³ İmâm-ı Rabbânî’nin babasının ismi Abdülehad’dır. Baba tarafından nesebi Abdullah b. Ömer yoluyla halife Hz. Ömer’e dayandığından onun yirmi sekizinci göbekten torunu olduğu belirtilmiştir.⁶⁴

2.1.2. İsim ve Lakabı

İmâm-ı Rabbânî’nin tam ismi, Ahmed b. Abdülehad b. Zeynebin b. Abdülhay’dır. “Sirhindî” nisbesiyle tanınmıştır.⁶⁵ Ahmed Sirhindî’nin “Fârukî” ve “Kâbilî” nisbeleri de vardır.⁶⁶ Ancak tasavvuf çevrelerince İmâm-ı Rabbânî olarak bilinir. Bu ismi ona Muhammed Baki Billâh vermiştir.⁶⁷

İmâm-ı Rabbânî’nin bu isminde geçen “Rabbânî” lakabı, Rabb’e mensup, Allah adamı Allah ile alakalı bilgileri çok olan manasında Arapça bir kelimedir. Rabbani ilim ve dinde sağlam bilgi sahibi olup ilmiyle Allah’ın rızasını talep eden anlamındadır.⁶⁸

İmam-ı Rabbânî, sahip olduğu üstün vasıflar, ilahi sırlara mazhar oluşu, bidat ve hurafelere karşı verdiği mücadele ve sünnete olan bağlılığı, unutulmuş olan sünnetin ihyası için verdiği mücadeleden dolayı gerek zamanında gerekse kendisinden sonraki alim ve mutasavvıflarca çeşitli lakaplarca anılmıştır⁶⁹

⁶³ Muhammed Halim Şarkpuri, *İmamı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, (Konya, İslami Neşriyat Yayınevi, 1978), 14.

⁶⁴ Ekrem Sağıroğlu, *İmam-ı Rabbani Hayatı Cihadı Eserleri*, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012), 103.

⁶⁵ Kadir Özköse, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)’nin Hayatı”, *İmam-ı Rabbânî Dini ve Tasavvufi Görüşleri*, (Ankara: Nasihat Yayınları, 2019), 31.

⁶⁶ Necdet Tosun, *İmam-ı Rabbani Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2022).

⁶⁷ Mustafa Özgen, *İmamı Rabbani Hayatı ve Tecdid Algısı*, (Konya: Palet Yayınları, 2018), 2.

⁶⁸ Özgen, *İmamı Rabbani Hayatı ve Tecdid Algısı*, 22-23.

⁶⁹ Nimetullah Arvas, “İmâm-ı Rabbânî’nin Üzerinde Durduğu İki Önemli Husus: İhlâs ve Peygamber’e Tâbiyet”, *Uluslararası İmam-ı Rabbani Sempozyumu Tebliğleri*, (İstanbul: Hüdayi Vakfı Yayınları, 2018), 131.

İmâm-ı Rabbâni; Peygamber Efendimiz 'in (s.a.v) her asrın başında Allah'ın ümmete onun dinini ihya edecek birisini göndereceğini bildiren hadisine binaen “müceddidi elfi's-sani “ yani hicri iknci bin yılın müceddidi olarak anılmaktadır. İmâm-ı Rabbâniye göre müceddidin vazifesi, sadece zamanın geçmesi ile aşınmış ve bozulmuş olan durumları tashih etmek değil, aynı zamanda bilinmeyen ve anlaşılamayan meseleleri nebevi bilgiden istifade ederek izah etmektir.⁷⁰

2.1.3. Tahsil Hayatı

İmâm-ı Rabbâni ilk eğitimini Sirhind'de babası Abdülehad es Sirhindî'den (927-1007/15211598) aldı. Babası şeyh Abdülehad yanında hıfzını tamamladı. Eğitiminin çoğunu mübarek pederlerinden ve bir kısmını da dönemin bazı büyük alimlerinden aldı.İmâm-ı Rabbâni'nin ağır konuları hızlı öğrenmedeki ve onları kendi ifadeleri ie anlaşılır tarzda açıklamadaki üstünlüğü ve yeteneği ortaya çıktı⁷¹ İmamı Rabbani babasının yönlendirmesi ile kelam, mantık, felsefe dersleri aldı.⁷²

Babasının yönlendirmesi ile Siyâlkul'ta giden İmâm-ı Rabbâni, Mevlana Kemal Keşmirî'den (ö. 1017/1608) akli ilimleri; felsefe mantık öğrendi.⁷³ Kübreviyye şeyhi Mevlâna Ya'kup Sarfi Keşmirî'den (ö. 1003/1595) manik ve felsefe derslerini aldı. Mevlana Kem'al Keşmirî'den (ö. 1017/1608) hadis ilmini, Kadı Behlül Bedehni'den tefsir ilmini öğrendi.⁷⁴İmâm-ı Rabbâni'nin ders aldığı hocalarından biri de Şeyh Yakubu-u Keşmiriden hadis kitaplarını okudu. Hadis ilimlerini ayrıca Mekke ve Medine'inin büyük muhaddisleri olan İbnü'l Haceri'l Mekki, Abdurrahman Bin Fihri'l Mekki'dir.⁷⁵ Yakup Sarfi (ö. 1003/1594) tefsir ve hadis derslerine devam etti.⁷⁶ Kadı Behlül Bedehşani'den tefsir ve hadis kitapları okuyarak icazet aldı.⁷⁷ İmâm-ı Rabbâni on yedi yaşında iken akla ve nakle dayanan usul ile fûrû ilimlerinin icazetini almıştı.⁷⁸ 17 yaşından itibaren İslami ilimlerde eser vermeye başlayan İmamı Rabbâninin ilk eseri Şia'nın İmâmiyye koluna red olarak Redd-i Ravafız ve Risâle-i Tehliliyye'yi telif etti.⁷⁹

İmâm-ı Rabbâni; babasıyla tasavvufî metinler üzerinde çalıştı ve babasının gözetiminde süluka devam etti. “Mebde ve Mead” isimli eserinde babası Şeyh

⁷⁰ Kahraman, “İmâm-ı Rabbâni (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü”, 115.

⁷¹ Ebu'l Hasan Ali en Nedvi, *Müceddidi Elfi Sani İmâm-ı Rabbâni*, çev.Yusuf Karaca (İstanbul: KayihanYayınları, 2005), 137.

⁷² Özköse, “İmâm-ı Rabbâni (k.s.)'nin Hayatı”, 32.

⁷³ Necdet Tosun, *İmâmı Rabbâni Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2022), 20.

⁷⁴ Özköse, “İmâm-ı Rabbâni (k.s.)'nin Hayatı”, 32-33

⁷⁵ Sağıroğlu, *İmâmı Rabbâni Hayatı Cihadı Görüşleri*, 41.

⁷⁶ İmâm-ı Rabbâni, *Mebde ve Me'ad*, Haz. M. Özgen (İstanbul: Yasin Yayınevi), 2012), 19.

⁷⁷ Cağfer Karadaş, *Sûfi İtikadı*, (İstanbul: Semerkand Basım Yayın, 2016), 121.

⁷⁸ Sağıroğlu, *İmâm-ı Rabbâni Hayatı Cihadı Görüşleri*, 41.

⁷⁹ Özgen, *İmâm-ı Rabbani'nin Hayatı ve Tecdid Algısı*, 25.

Abdülehad'a olan borçluluğundan bahsederek babasından öğrendiklerinden dolayı minnet duyar.⁸⁰

İmâm-ı Rabbânî'nin Evliliği : Thanîser'de Şeyh Sultan isminde bir şeyh vardı. Şeyh Sultan aynı zamanda pâtişahın muhasiplerinden sayılırdı. Şeyh Sultan üst üste rüyalarında görüldüğü Peygamber Efendimiz 'den s.av. aldığı işaret ile kızını külliyetli miktarda cehiz ve servet ile kızını İmâm-ı Rabbânî ile evlendirdi.⁸¹

Şeyh Ahmed-i Sirhindi evlendikten sonra her gün babalarının huzuruna çıkarlar ve kemâl elde ederle, bâtinî kemâlâtta derece alırlardı. Vefatı yaklaştığında Şeyh Abdülehad çocuklarını yanına toplayarak Sühverdiye, Çeştiyye, Kaadiriyye hilâfeti hırcasını, oğlu Müceddid-i Elf-i Sâniye verdiler. Bütün bu yollarda onu tâyin kıldılar.⁸² İmâm-ı Rabbânî'nin babası Şeyh Abdülehad'ın vefatından (1007/1597-8) sonra İmâm-ı Rabbânî hac ibadetini yapmak için Delhi'ye vardığında Hindistan'a gelen ilk Nakşi Şeyhi olan Hâce Abdülbaki ile (971/1563-1012/1603) tanışılır. Seyr ü sülûklerinde şeriata bağlılıklarıyla tanınmış olan Nakşibendiler halkın teveccühünü kazanmışlardı.⁸³

2.1.4. İmâm-ı Rabbânî'nin Tasavvuf Eğitimi

İmâm-ı Rabbânî'nin, babasından sonra en önemli hocası, kendisinin de “yegane hocam” diye bahsettiği Bakibillah olarak tanınan Hâce Muhammed Bakibillah'dır. Ahmed Faruki bu zatın kontrolünde tasavvufî eğitimini tamamlayarak muvahhid bir mümin olarak ilim irfan sahibi oldu.⁸⁴ Hindistan'a gelen ilk nakşi şeyhi olan Hindistan'a gelen ilk Nakşî şeyhi olan Bakibillah olarak tanınan Hâce Abdülbaki (971/1563-1012/1603) İmâm-ı Rabbânî'ye kendisiyle belli bir süre bulunma teklifini yapar. Hâce Muhammed Bakibillah'ın teklifini kabul eden İmâm-ı Rabbânî çok etkilenir ve biat önerisinde bulunarak iki buçuk ay gibi kısa sürede Nakşibendi nisbetini elde eder.⁸⁵

Allah; Hâce Hazretleri aracılığıyla İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i Elf-i Sâni'yi manevî ve ruhi yönden kemâle erdirerek, o zamanda Nakşibendi tarikatının taşıdığı bu özel intisabı bahşederek, tarikatı şeriata bağlatmak, araçlardan amaçlara, vasıtalarından hedeflere ulaştırmak istemiştir.⁸⁶ İmâm-ı Rabbânî'de kısa surede manevî olgunluk ve ilerleme meydana gelir ve ders verme (irşad) yetkinliğine ulaşır.⁸⁷ Hâce Muhammed

⁸⁰ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 22.

⁸¹ Şarkpuri, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 17.

⁸² Şarkpuri, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 18.

⁸³ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 22.

⁸⁴ Sağiroğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Cihadı Eserleri*, 112

⁸⁵ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 22.

⁸⁶ Ebu'l Hasan Ali en Nedvi, *İmâm-ı Rabbânî*, Çev. Yusuf Karaca (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2005), 146.

⁸⁷ Sağiroğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Cihadı Eserleri*, 113.

Bakibillah müridi İmâm-ı Rabbânî'nin kaydetmiş olduğu harikulade ilerlemeden çok etkilenmiş ve bir mektubunda şöyle der:

“Serhend'den Şeyh Ahmed isimli çok bilgili, ameli sağlam, bu fakirle birlikte geçirmiş olduğu kısa sürede meziyetlerini, insanı şaşırtan olgunluklarını, ve güzel evsafını bizzat gördüm.⁸⁸ Gördüklerime dayanarak söylüyorum inşallah gelecekte dünyayı aydınlatan lamba olacaktır.”⁸⁹

Hadikatül Evliya'da şöyle geçer: “Tezkire-Âdemiye kitabının müellifi Şeyh Abdülhalik Hazretlerinin beyanına göre, İmâm-ı Rabbânî Hazretlerin Nakşibendi tarikatına Şeyh Abdülbaki-i Kabilî, Kâdiri tarikatına da İskender Kuhenli Hazretleri, Sabiriyy-i Çeştiyye ve Sühreverdi tarikatlarına da peder-i âlileri vasıtasıyla mürtesip idiler.”⁹⁰

İmâm-ı Rabbânî'nin nihai tekemmülü Şeyh Muhammed Abdülbâki Hazretlerinin hizmetinde vuku bulmuştur. Şeyhi olan Muhammed Abdü'l Bâki Hazretleri müridlerinin tekmil teveccühlerini İmâm-ı Rabbânî Hazretlerine havale ettiler kendileri de istifade etmek için onun meclislerinde bulunur, şöyle derdi: “Şeyh Ahmed öyle bir güneştir ki, iki cihan onun feyz ve fazileti ile aydınlanmıştır.”⁹¹

2.1.5. İmâm-ı Rabbânî'nin Evlatları

İmâm-ı Rabbânî kendi terbiyeleri sayesinde evlatlarını zâhir ve bâtın ilimlerde kemâl derecesine çıkararak her birini kendileri gibi merd-i kâmil eylemişlerdir.⁹² İmâm-ı Rabbânî rahmetullahi aleyhin bütün evlâdı; ilim, fazilet hilm, şeriat, tarikat, marifet hususlarında ileri gelen yüce şahsiyetlerdi Hindistan'da İslâm'ın yayılması parlaması güçlenmesinde ve yücelmesinde Müceddidi Elf-i Sâni ve evlâtlarının himmet ve hizmetleriyle gerçekleşmiştir.⁹³

1-Hoca Muhammed Sadık (Rahmetullahi Aleyh): H. 980 yılında dünyaya gelen bu zat İmâm-ı Rabbânî'nin en büyük oğludur. Hoca Muhammed Sadık'ın terbiye ve tahsili babaları ile olmuştur. İlimdeki kemâl derecesi ileri seviyede idi. Serhind'de yayılan tâun hastalığı nedeniyle 9 Rebiulevvel H. 1025 te vefat etti.⁹⁴

2-Hoca Muhammed Sa'id (Rahmetullahi Aleyh): Elf-i Sani Rahmetullahi Aleyh'in ikinci oğlu olan bu zat H. 1005 yılında doğdu. ⁹⁵Hâce Muhammed Sâdık Hazretleri;

⁸⁸ Nedvi, *İmâm-ı Rabbani*, 149.

⁸⁹ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 23.

⁹⁰ Hocaîzâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l Evliya*, (İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 1979), 95.

⁹¹ Hocaîzâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l Evliya*, 96.

⁹² Hocaîzâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l Evliya*, 96.

⁹³ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 139-140.

⁹⁴ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 102-103

⁹⁵ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 102-103

İmâm-ı Rabbânî'nin Hazretlerinin İslami çalışmalarında, Müridlerin eğitim öğretiminde önemli çalışmalar yapmıştır.⁹⁶ Muhammed Sa'id 17 yaşında tahsilini tamamlayarak tedris ile meşgul oldu.⁹⁷ İmâm-ı Rabbânî'nin vefatından sonra hayatta kalan ve nesli devam eden Muhammed Said'dir.⁹⁸

3-Hâce Muhammed Masum (Rahmetullahi Aleyh): Hâce Muhammed Masum Hazretleri İmam-ı Rabbani'nin Kuddise sirruh Üçüncü oğlu olup Hicri 10 Şevval 1007 de doğdu. İmâm-ı Rabbânî Kuddise sirruh bu oğlum doğduğu zaman şarktan garba kadar nura her tarafın nura şark olduğunu gördüm. Hâce Muhammed Masum Rahmetullâhi Aleyh kayyumluk makamına ulaştılar.Bu nedenle kendisine “Kayyum-i Sâni” denmektedir.⁹⁹İmâm-ı Rabbânî'nin halifesi olup kerndisinden sonra yerine geçmiştir.onun sayesinde müceddiye tarikatı ve bu tarikatın eğitimi öyle yayıldı ki, Hâce Muhammed Masum Rahmetullahi aleyh yedi iklimin ışığıdır. Hindistan'dan Anadolu'ya her taraf onun ışıyla aydınlanmıştır.¹⁰⁰

4- Hâce Muhammed Ferruh: (Rahmetullahi Aleyh): İmâm-ı Rabbânî bu oğlu için bir mektubunda şöyle der: 11 yaşında ilim öğrenmeye başladı. Devamlı ahiret azabından korkar, çok dua eder derdi ki, dünyadan küçük yaşta gideyim. Ahiret azabından kurtulayım.¹⁰¹

5-Muhammed İsa (Rahmetullahi Aleyh): İmâm-ı Rabbânî'nin Kuddisi Sirruh beşinci oğludur.8 yaşında iken vefat etti.¹⁰²

6-Hoca Muhammed Eşref (Rahmetullahi Aleyh): İmâm-ı Rabbânî'nin Kuddise sirruh altıncı oğludur. iki yaşında vefat etti.¹⁰³

7-Şeyh Muhammed İsa (Rahmetullahi Aleyh): İmâm-ı Rabbânî'nin Kuddisi Sirruhyedinci oğlu olup Hicri 1024 yılında doğdu. Dokuz yaşında iken İmâm-ı Rabbânî vefat etti. Manevi sülukunu Kayyum-i Sâni'den tamamladılar. H.1096 yılında vefat ettiler.¹⁰⁴

İmam-ı Rabbani'nin Kız Çocukları:

Müceddidi Elf-i Sâni Ahmet Faruk-ı Serhendi rahmetullahi aleyhin, üç kız evlâdı vardı.¹⁰⁵

1-İsmi bilinmeyen kızı süt çağında vefat etti.

⁹⁶ Nedvi, *İmâm-ı Rabbânî*,190

⁹⁷ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 104-105.

⁹⁸ Özköse, “İmâm-ı Rabbânî (k.s)'nin Hayatı”, 67.

⁹⁹ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 110.

¹⁰⁰ Nedvi, *İmam-ı Rabbani*, 190.

¹⁰¹ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 137.

¹⁰² Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 138

¹⁰³ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 138.

¹⁰⁴ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 138-139.

¹⁰⁵ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 139.

2-Ümm-i Külsüm: On dört yaşında vefat etti.

3-Hadice: Bu kerimleri babası İmâm-ı Rabbânî'den bâtinî ve mânevî sülûkte feyz almıştır.¹⁰⁶ Hadice, İmâm-ı Rabbânî'nin yeğeni Abdulkâdir Mahdûmi ile evlenerek soyu devam etmiştir.¹⁰⁷

2.1.6. İmâm-ı Rabbânî'nin Vefatı

İmâm-ı Rabbânî rahmetullahi aleyh 63 yaşında iken kurban bayram namazını kıldıktan sonra buyurdular: “Gâliba bizim dünyadan göçme zamanımız yaklaştı. Bakınız benim ömrüm Peygamber Efendimiz sallallâhu aleyhi ve sellem kadardır. Şimdi sizlere vasiyetimi bildiriyorum: Her zaman daima Kur'an-ı Kerim'e ve Peygamber Efendimiz sallallâhu aleyhi ve sellem sünnetine bağlı kalınız. Semâ'ı raks'ı tasvib eden ehl-i tasavvuf yalancıdırlar. Zikir ve murâkabayı devam ettiriniz. Şeriat-ı Muhammedî'ye muhalif hareket eden kimselerden uzak durunuz. Öyle kimselerle yakın bulununuz ki onlar kitap ve sünnete uygun ilim ve amel sahibi olsunlar da ilimlerinden istifade edilsin sizin kurtuluşunuza vesile olsunlar.”¹⁰⁸

İmâm-ı Rabbânî Hazretleri H.1034 yılının Safer ayının 14'üncüğünü 63 yaşında irtihal buyurmuşlardır. (Kaddesallahu Teâla Sirrahü'l-Aziz.)¹⁰⁹

2.2. Eserleri

İmâm-ı Rabbânî'nin kaleme aldığı eserlerinde iki önemli hedefi vardır. Birincisi kendi döneminde İslam'a karıştırılan bid'atlere dikkat çekmek, ikincisi ise Peygamber efendimizin sünnetinin yaşanmasını teşvik etmek ve takip edilecek hususları ortaya koymak.¹¹⁰

İmâm-ı Rabbânî'nin ilimdeki yetkinliğini batılı müelliflerce kabul edilmektedir.Eserlerinin incelenmesi ve değerlendirilmesinde, İyi bir medrese eğitimi gördüğü İslam düşüncesini özellikle tasavvufi konuları, mezhepleri iyi bildiği, belirtilen konularda çalışmalarının olduğu görülmektedir.¹¹¹

İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûki Serhendi'nin hayatında daha çok eserlerinde diğer birçok âlimde görmediğimiz bir özellik görmekteyiz. Mücedddid'i Elf-i Sani'nin küfrün İslamiyet'i yok etmeye çalıştığı dönemde, küfre karşı cephe alması ve en önemlisi ne yapılması gereğini bildirmesidir. Farklı kılan bu durumun nedeni önceki âlimlerin, İmâm-

¹⁰⁶ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 139.

¹⁰⁷ Özköse, “İmâm-ı Rabbânî (k.s)'nin Hayatı”, 67.

¹⁰⁸ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 96-97.

¹⁰⁹ Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l Evliya*, 103.

¹¹⁰ Özgen, *İmam-ı Rabbani'nin Hayatı ve Tecdid Algısı*, 34.

¹¹¹ Sağiroğlu, *İmam-ı Rabbani'nin Hayatı, Cihadi, Eserleri*, 108.

ı Rabbâni Ahmed Fârûki Serhendi'nin yaşadığı küfür ve zulüm devri gibi bir dönemi yaşamamış olmalarındandır.¹¹²

İmâm-ı Rabbâni (k.s) yazdığı eserler ve İslam âleminin değişik bölgelerine gönderdiği halifeler ile Türkistan, Arabistan, Yemen, Suriye, Anadolu'da Müslümanları irşad etmiştir.¹¹³

2.2.1. İsbâtü'n-Nübüvve

İmâm-ı Rabbâni geç yaşlarda iken Babürlülür devletinin başkenti olan Agra'ya giderek orada Ekber Şah'ın bürokratlarından olan Ebü'l-Fazl Allâmi ile ilmi tartışmalar yapmış, Ebü'l-Fazl Allâmi'nin peygamberliği küçümsemesi, filozofları ön plana çıkarması düşüncelerine karşılık olarak özellikle peygamberliğin gerekliliğini ortaya koymak amacıyla İsbatün Nübüvve isimli eserini yazmıştır.¹¹⁴ İmam-ı Rabbani İsbatü'n-Nübüvve adlı eserinde peygamberlik müessesesine duyulan ihtiyacı ve peygamberlerin gerekliliğini ortaya koymuştur.¹¹⁵ İmâm-ı Rabbâni Arapça olarak kaleme aldığı bu eserinde nübüvvete dair yanlış fikirlere bir reddiye olarak cevap vermiştir. Bu risale Urduca tercüme ile Karaçi'de yayımlanmış, ülkemizde Arapça olarak 1978 yılında İhlas Vakfı tarafından İstanbul'da neşredilmiştir.¹¹⁶

2.2.2. Redd-i Revâfız

İmâm-ı Rabbâni bu eserini Meşhed'in kuşatıldığı yıllarda 997'de (1588) Muhammed b. Fahrettin Rüstemdari'nin sahabeyi eleştiren risalesine reddiye olarak yazmıştır.¹¹⁷ Şia'nın yazdığı bir risaleye cevap olarak yazdığı bu risalesinde Şiilerin bozuk itikadı düşüncelerini İmâm-ı Rabbâni ret ederek ehli sünnet itikadının önemini vurgulamıştır.¹¹⁸ İmâm-ı Rabbâni Hindistan'da Rafizilerin İslam itikadına sokmaya çalıştıkları, İslam dışı fikirleri yok ederek İslam'ın özünü ve koruma gayesi gütmüştür.¹¹⁹ Bu eser İhlas Vakfı tarafından 1995 yılında neşredilmiştir.¹²⁰

2.2.3. Risâle Fi'l-Mebde ve'l-Maâd

İmâm-ı Rabbâni bu eserinde yaşadığı ilk tasavvufi halleri izah ederek Kutb-i İrşâd, Nakşibendiyye yolunda ilk adım, İrşatta Usûl, Seyr-i Sülûkün aşamaları ile çeşitli kelamı meselelere açıklık getirmiştir.¹²¹ Bu risale Muhammed Murad Kazâni tarafından

¹¹² Sağiroğlu, *İmam-ı Rabbani Hayatı, Cihadi, Eserleri*, 98.

¹¹³ Hasan Gümüşoğlu, *İmam-ı Rabbani ve Ehli Sünnet Davası*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2021), 12.

¹¹⁴ Süleyman Derin, *İmam-ı Rabbani'nin İzinde Manevi Yolculuk*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 10.

¹¹⁵ Gümüşoğlu, *İmamı Rabbani ve Ehli Sünnet Davası*, 97.

¹¹⁶ Özgen, *İmam-ı Rabbani'nin Hayatı ve Tecdid Algısı*, s. 38.

¹¹⁷ Necdet Tosun, *İmam-ı Rabbani Hayatı, Eserleri, Tasavvufi Görüşleri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2009), 33.

¹¹⁸ Gümüşoğlu, *İmam-ı Rabbani ve Ehli Sünnet Davası*, 12.

¹¹⁹ İbrahim Ethem Bilgin, *Devrimci Süfi Hareketleri ve İmam-ı Rabbani*, (İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 1989), 78.

¹²⁰ İmam-ı Rabbani, *Mebde' ve Me'ad*, çev. M. Özgen (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012), 28.

¹²¹ Özgen, *İmam-ı Rabbani'nin Hayatı ve Tecdid Algısı*, 39.

Mektûbâtı Şerifin Arapçaya yapılmış tercümesinin ikinci cildinin kenarında, Muhammed Murad Kazaninin Arapça tercümesi olarak neşredilmiştir.¹²²

2.2.4. Mükâşafât-ı Gaybiyye

Tasavvufta manevi yolculuk ve varlık konularıyla ilgili İmâm-ı Rabbânî'nin muhtelif zamanlarda yazdığı Farsça bir eserdir. İmâm-ı Rabbâninin vefatından sonra oğlu Muhammed Ma'sum tarafında derlenmiştir.¹²³ İmâm-ı Rabbânî bu eserinde Hâcegân ve Nakşilikte seyr ü sülûk, Allah'ın zatı ve sıfatları, vahdet-i vücüd ehlinin yanılışı, hakikat-ı Muhammedi, İlahi sıfatlar, ruhlar âlemi ve zâtî tecelli, Nakşî yolunun medhi, seyr ü sülûk mertebeleri vb. konuları ele almıştır. Bu eser Necdet Tosun tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.¹²⁴

2.2.5. Maârif-i Ledünniye

İmâm-ı Rabbânî'nin özel ilmi ve marifetlerini tarikat konusundaki önemli hususları açıklayan eseridir. Her konuya “marifet” başlığı koyarak yazmıştır. Marifetlerin sayısı 41'dir.¹²⁵ İmâm-ı Rabbânî bu eseri kaleme alırken Allah katından kendisine gelen ilhamları çoğunlukla esas aldığı için Ma'ârif-i Ledünniye (Allah katından gelen ilhamlar) ismini vermiştir. Farsça olan bu eser ilk kez 1898 yılında Hâfız Muhammed Hân tarafından yayınlanmıştır.¹²⁶ İmâm-ı Rabbânî bu eserinde Allah lafzı hakkında bir değerlendirme yaparak mahlukatın hakikati, Allah'ın sıfatları, vahdeti vücüt ehlinin hatası, İmanın sureti ve hakikati, şariat, tarikat ve hakikat dengesi, manevi yolculuğun hakikati, manevi yolculuktaki tecrübeler vb. konularda bilgiler vermiştir.¹²⁷

2.2.6. Risâle-i Tehliliyye

İmâm-ı Rabbânî bu risalesine kelime-i tevhidin anlamını açıklamıştır. Bu eserin Arapça metni, 1965 yılında Urduca tercümesi ile birlikte Gulâm Mustafa Han tarafından yayınlanmıştır.¹²⁸

2.2.7. Ta'likat ber Şerh-i Ruba'iy'at-ı Hâce Bâki Billah

Mürşidi Bâki Billah'ın kendi rubaileri üzerine yaptığı şerhe İmâm-ı Rabbânî tarafından yazılmış bir ta'likattır. Eserde vahdet-i vücüd konusu ele alınmıştır. Farsça olan eser Resâil-i Müceddidiye içerisinde Lahorda 1965 yılında yayınlanmıştır.¹²⁹

¹²² İmâm-ı Rabbânî, *Mebde' ve Me'ad*, 28.

¹²³ İmâm-ı Rabbânî, *Mükâşafâtı Gaybiyye*, çev. Necdet Tosun (İstanbul: Sufi Kitap, 2006), 7.

¹²⁴ İmâm-ı Rabbânî, *Mükâşafâtı Gaybiyye*, 8.

¹²⁵ Ebu'l Hasan Ali en-Nedvi, *Müceddidi Elfi Sani İmam-ı Rabbani*, 427.

¹²⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Ma'ârif-i Ledünniye*, çev. Necdet Tosun (İstanbul: Sufi Kitap, 2006), 7.

¹²⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Manevi İlhamlar*, çev. Ali Coşkun (İstanbul: Ehil Yayınları, 2019), 5.

¹²⁸ Tosun, *İmam-ı Rabbani Hayatı Eserleri, Tasavvufi Görüşleri*, 34.

¹²⁹ Tosun, *İmam-ı Rabbani Hayatı Eserleri, Tasavvufi Görüşleri*, 34.

2.2.8. Mükâşafât-ı Ayniyye

Bu risâle İmâm-ı Rabbânî'nin vefatından sonra Mevlana Muhammed Hâşim Keşmi tarafından H. 1051 yılında derlendi. Bu risale Farsça ve Urduca metni ile birlikte H. 1384 yılında Karaçi Nâzımâbât Müceddidiye Merkezi tarafından yayınlamıştır.¹³⁰

2.2.9. Mektûbât

İmâm-ı Rabbânî'nin sevdiklerine ve müritlerine yazdığı 536 mektuptan oluşan üç cilt halinde Farsça bir eserdir. Mektûbât'ın birinci cildini İmâm-ı Rabbânî 1008-1025 yılları arasında yazmış ve bu cilt, müridi Yâr Muhammed Cedid Bedahşi Tâlekânî tarafından 1025'te derlenmiştir.¹³¹ Birinci cildini oluşturan 313 mübarek mektubun mevzuları ana hatlarıyla şöyledir:

1-Âhirette yararlı olacak şeylere teşvik etmek

2-Değerli vaaz ve nasihatler

3-Resûlullah'ın (s.a.v) getirdiği şariat hükümlerini yerine getirmeye teşvik etmek¹³²

İmâm-ı Rabbânî; Mektûbât'ta Kur'an-ı Kerîm'in ve Ehl-i Sünnet inancının önemini sıkça vurgulamış, Muhammed Mustafa'nın (s.a.v) sünnetine tabi olmaya teşvik etmiştir. Mektuplar dizisinde dünya ve ahiret mutluluğunun kaynağının Allah'ın kitabına ve Resulünün sünnetine bağlılık olmazsa olmaz bir gereklilik olarak tanımlanır.¹³³

Mektûbât'ın ikinci cildi 99 mektuptan oluşmuş olup, Esmâü'l-Hüsna adedine ulaşınca bu cildin tamam olmasına karar verilmiştir. Bu cilt İmâm-ı Rabbânî'nin müridi Abdulhay Çakırhisari tarafından 1028/1619 da derlenmiştir.¹³⁴ Muhammed Hâşim Kışmî Mektûbât'ın üçüncü cildini 114 mektup olarak 1031'de (m. 1622) derlemiştir. Bundan sonraki yazılanlar yeni bir cilt olarak düşünülmüş fakat İmâm-ı Rabbânî'nin vefatına kadar 1034 (1624) on mektup yazdığı için bu mektuplarda bu cilde eklenerek 124 mektup olmuştur.¹³⁵ İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât'ı, Hindistan dışındaki alimlerin de özel önem verdikleri insanlığı aydınlatan, onun en büyük ilmi eseridir.¹³⁶

Mektûbât, Müstamkimzâde Süleyman Sa'deddin tarafından Türkçeye tercüme edilerek Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî ismiyle İstanbul'da 1277/1860 da yayınlanmıştır.¹³⁷ Mektûbât iki cilt halinde Muhammed Murât Kâzânî tarafından 1302/1901'de Arapçaya tercüme edilmiş olup Arapça tercümesi 1316/1901'de "Dürerü'l-Meknunat" ismiyle

¹³⁰ Ebu'l Hasan Ali en-Nedvi, *Müceddidi Elfi Sani İmam-ı Rabbani*, 428.

¹³¹ Tosun, *İmam-ı Rabbani Hayatı Eserleri, Tasavvufi Görüşleri*, 36.

¹³² İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 39. Mektup

¹³³ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat'tan Öğütler*, çev. M. Metin Zirek (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2007), 10.

¹³⁴ Özgen, *İmam-ı Rabbani'in Hayatı ve Tecdid Algısı*, 34

¹³⁵ Tosun, *İmam-ı Rabbani Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, 42.

¹³⁶ Sağıroğlu, *İmam-ı Rabbani Hayatı Cihadı Eserleri*, 292.

¹³⁷ Derin, *İmam-ı Rabbani'nin İzinde*, 18.

Mekke’de basılmıştır.¹³⁸ Emritsarlı Mevlânâ Nur Ahmet pek çok özellik taşıyan fevkalâde baskısını H.1329 yılında yayınlanmıştır.¹³⁹ Gulam Mustafa Hân tarafından iki kitap halinde h.1392’de Farsça olarak Karaçi’de yayınlanmıştır. Bu Farsça baskının fotokopi olarak basımı 1977’de ülkemizde yapılmıştır.¹⁴⁰

2.2.9.1. Mektûbât Hakkındaki Sözler

Son dönem Nakşî sûfî ve müelliflerden Hocaîzâde Ahmed Hilmi’nin Mektûbât’ı değerlendirmesi şöyledir: “İmâm-ı Rabbânî bıraktığı diğer eserleri ve Mektûbât’ı öyle eserlerdir ki meşayıhtan hiçbirisi, bu gibi maârif ve hakikatleri kitaplarına almamışlardır.”¹⁴¹

Ravzatü’s-Selâm kitabının sahibi şöyle demiştir: Şeyh Ahmed Fârûki dünyaya iki büyük harika bırakmıştır. Birincisi Mektûbât’tır. Mektûbâtta hikmet hakikat derecesine kimse ulaşamadı.¹⁴² Mektûbât, ikinci bin yıla girerken bozulmaya çalışılan İslam hakikatinin inceliklerini billurlaştırmış, her şeyi merkezde toplamış muazzam bir eserdir.¹⁴³ Mektûbât İmâm-ı Rabbânî Hazretlerinin tecdîdî yadigârıdır. Bu mektuplar dizisi müçtehitçe ve müceddidçe yüceliklerin marifet ve hakikat elde ediş ve onun duygularının, heyecanlarının, manevi derinliklerinin bir aynasıdır. İşte bunlardan dolayı kendisine “İkinci Bin Yılın Yenileyicisi” unvanı verilmiştir. Âlimler ve tarikat erbabı bu eseri ruhuna gıda yapmıştır. Bu eser tazeliğini ve canlılığını günümüzde de sürdürmektedir.¹⁴⁴

“Mektûbât-ı Ahmediye” ismiyle de anılan bu güzide eser, İmâm-ı Rabbânî Hazretlerinin yüksek derecelerinin açıkça gösteren bir delildir. Mektûbât-ı Ahmediye’de kendi yüksek hallerini ve daha bir çok Nakşibendi makamlarını açıklamıştır.¹⁴⁵

İmâm-ı Rabbânî’nin büyüklüğünü anlamak için muazzam eseri Mektûbât’ı okumak yeterlidir. Bu eserde, âdeta şeriat tarlasında yetişmiş ayrık otları birer birer tesbit edilip sökülmüş girift meseleler açıklığa kavuşmuş; birçok hususta din düşmanlarına gerekli cevaplar verilmiştir. Anlaşılamayan birçok mesele bu eserde mükemmel şekilde netlik kazanmıştır. Bir Müslüman bu kitabı mütalâa ettikten sonra “İmâm-ı Rabbânî Hazretlerine verilen “ikinci bin yılın yenileyicisi” sıfatını anlamış olur.”¹⁴⁶

¹³⁸ Ethem Cebecioğlu, *İmam-ı Rabbani Hareketi ve Tesirleri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 1999), 131.

¹³⁹ Ebu’l Hasan Ali en-Nedvi, *Müceddidi Elfi Sani İmam-ı Rabbani*, 429.

¹⁴⁰ Sağiroğlu, Ekrem İmamı Rabbani’nin Hayatı Cihati Eserleri, 295.

¹⁴¹ Sağiroğlu, Ekrem İmamı Rabbani’nin Hayatı Cihati Eserleri, 294.

¹⁴² Sağiroğlu, Ekrem İmamı Rabbani’nin Hayatı Cihati Eserleri, 294.

¹⁴³ Ekrem Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmam-ı Rabbani* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1988), 135.

¹⁴⁴ Ebu’l Hasan Ali en Nedvi, *Müceddidi Elfi Sani İmam-ı Rabbani*, 428.

¹⁴⁵ Hocaîzâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü’l Evliya*, 94.

¹⁴⁶ Kazım Büyükkaksoy, *Hak Yolunun Önderleri*, (İstanbul: Kitsan Basın Yayın Dağıtım, 2013), 215.

2.3. İmâm-ı Rabbânî'nin Tasavvufi Kişiliği

2.3.1. İmâm-ı Rabbânî'nin Müceddid-i Elf-i Sâni (İkinci Bin Yılın Yenileyici) Olması

İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât'ını Arapça'ya tercüme eden Muhammed Murat Kazani tecdidi, bidat ve hurafelerin yaygınlaştığı, sapıklıkların her tarafa görüldüğü zamanda, davranışların değişmesini sağlayarak dinde hoş görülmeleyen uygulamaların tamamının güzelleşmesine vesile olmak olarak açıklamıştır.¹⁴⁷ Tecdid, İslamiyet'i şirk, bidat, İslam dışı uygulamalardan arındırmaktır.¹⁴⁸ Tecdid, İslam'ı Câhiliye'nin pisliklerinden temizlemek ve İslam'ı aslına döndürmektir. Müceddid (yenileyen) olanlar ise İslamiyet'i bidatlardan arındırmaya ve dini sadece Allah'a ait kılmaya çalışırlar.¹⁴⁹

İmâm-ı Rabbânî'ye "Müceddid" ünvanını ilk defa o dönemin meşhur âlimlerinden olan Şah Cihan zamanında Hindistan'ın Şeyhü'l-İslamı olan Abdülhakim-i Siyalkuti (ö. 1067/1656) vermiştir. Siyalkuti, *Delâil-i Tecdid* adlı eserinde İmâm-ı Rabbânî'nin başarılarını övmüştür.¹⁵⁰ Daha sonra, Şah Veliyyullah Dehlevi ve Abdülaziz Dehlevi'de aynı ünvanı İmâm-ı Rabbânî'ye vermiştir. Daha sonra bu durum alimler arasında icmâ halinde kabul görmüştür.¹⁵¹ İmâm-ı Rabbânî'nin ortaya koyduğu çalışmalar; İslam'a karışmış İslam'ın özüne zarar veren bâtil düşünce, davranış ve uygulamaları, şirk unsurlarını temizleyerek İslam'ı aslına döndürmektir. Bid'atların, yaygınlaştığı, sapık düşünce ve inançların Müslümanlar arasında rağbet gördüğü bir dönemde İmâm-ı Rabbânî tecdid çalışmalarını ortaya koymuştur.

İşte İmâm-ı Rabbânî, Hindistan'da yaptığı çalışmalar, yazdığı eserler ve yetiştirdiği halifeler vasıtasıyla bu misyonunu lâıykıyla yerine getirmiştir.¹⁵²

İmâm-ı Rabbânî döneminin zulmet ve karanlık olduğunu, Hint Müslümanları arasında bid'at ve hurafelerin yaygınlaşması nedeniyle bir ihyânin (canlandırma) gerekli olduğunu mektuplarında beyan etmiş ve "müceddidlik" kavramının muhtevasını açıklamıştır.¹⁵³ Tecdid İslamiyet'i batıl ve şirk bulaşıklarından, cahiliye karışımlarından arındırarak yenilemek, tazelemek, kuvvetlendirmektir. Müceddid olan zatların özelliklerini Şeyh Ahmed Faruki Hazretlerinde tam olarak görünmektedir.¹⁵⁴

¹⁴⁷ Özgen, *İmam-ı Rabbani'in Hayatı ve Tecdid Algısı*, 129.

¹⁴⁸ Sağiroğlu, *İmam-ı Rabbani'nin Hayatı Cihadı Eserleri*, 254.

¹⁴⁹ Ebu'l-Alâ el-Mevdudi, *İslam'da İhya Hareketleri*, çev. Ali Genç (İstanbul: Pınar Yayınları, 2015), 40.

¹⁵⁰ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 19.

¹⁵¹ Cebecioğlu, *İmam-ı Rabbani Hareketi ve Tesirleri*, 95.

¹⁵² Cebecioğlu, *İmam-ı Rabbani Hareketi ve Tesirleri*, 95-96.

¹⁵³ Necdet Tosun, "İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'nin Görüşleri", ed. K. Özköse, *İmâm-ı Rabbânî Dini ve Tasavvufi Görüşleri*, (Ankara: Nasihat Yayınları, 2019), 308.

¹⁵⁴ Sağiroğlu, *İmam-ı Rabbani'nin Hayatı Cihadı Eserleri*, 124.

İmâm-ı Rabbânî, müceddidi şöyle tanımlar: Biliniz ki her yüz senenin sonunda bir müceddid (yenileyici) zuhur eder. Fakat yüz senelerin müceddidinden başka bir de bin senenin müceddidi vardır. Yüz sene ile bin senenin arasında ne kadar fark varsa; bu ikisi arasında o kadar fark vardır. Müceddid öyle kişidir ki ümmet ondan feyz alır ve onun feyzi uzun müddet için tâ uzaklara ulaşır.¹⁵⁵

İkinci hicri yılın başında vefat eden Ömer ibn.Aziz’e ilk “müceddid” sıfatını veren âlimler İmâm-ı Rabbânî Ahmed Faruki Serhendi’ye de Müceddidi Elfî Sani sıfatını vermişlerdir. Böyle bir müceddidin iyi tanılıp anlaşılmasının geçmişte olduğu gibi günümüz Müslümanlarına çok faydalı olacağı şüphesizdir.¹⁵⁶

İmâm-ı Rabbânî’nin mücadelesinin en önemli yönü tecdidi ve ihyacı özelliğidir. Bu ekol İslam’a sonradan girmiş bid’adlarla çok ciddi mücadele etmiş ve İslam’ın ilk safiyetini bulma çabalarından bir an bile geri kalmamıştı. Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) sünnetlerini ihya yoluyla bid’at hareketlerini yok etmek bu çalışmaların adeta kişiliği şeklinde tezahür etmiştir. İmâm-ı Rabbânî’ye “Müceddidi Elf-i Sâni” ünvanı verilmesi bu sebeptendir. Buna öze dönüş hareketi de diyebiliriz.¹⁵⁷

İmâm-ı Rabbânî’nin “Müceddid-i Elf-i Sâni” olarak genel kabul görmesinin sebepleri ise şu şekilde sıralanmıştır:

1-İmâm-ı Rabbânî (k.s) Hindistan’ı adeta manen yeniden fethederek, Hindistan’da İslamiyet’in tekrar hâkim kılınmasını sağlamıştır.

2-Ekber Şah’ın (963-1014/1556-1605) dinleri birleştirme sapıklığına ve bidatlere karşı verdiği mücadele ile Hindistan Müslümanlarına Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) sünnetine tabi olunması konusunda yeni şuur ve ilham kaynağı olmuştur.

3-İmâm-ı Rabbânî bozuk tarikat ehli kişilerin düşünce ve hayatlarını tenkit ederek, tarikatın şeriatın emrinde olduğunu, şeriata saçın kılı kadar muhalif bir durumun asla kabul görülmediğini açıkça bildirmiştir. Böylece İslam’ın esaslarına aykırı fikirlerin Müslümanlar arasında yayılmasına engel olmuştur.

4-İmâm-ı Rabbânî; vahdet-i vücûd düşüncesine karşı vahde-i şuhûd düşüncesi ortaya koyarak tasavvufta yeni bir anlayışın önemini ortaya koymuştur. Böylece tasavvuf ehli kimselerin yanlış düşüncelerinin düzeltilmesi hususunda ilham kaynağı olmuştur.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 64.

¹⁵⁶ Sağiroğlu, *İmam-ı Rabbani Hayatı Cihadı Eserleri*, 13.

¹⁵⁷ Bilgin, *Devrimci Sufi Hareketleri ve İmam-ı Rabbani*, 162-163.

¹⁵⁸ Gümüsoğlu, *İmam-ı Rabbani ve Ehli Sünnet Davası*, 132-133.

2.3.2. İmâm-ı Rabbânî'nin İslâm Âlemine Etkileri

İmâm-ı Rabbânî Müslüman Hindistan tarihinin en büyük âlimlerinden olup kendisinden sonra gelen birçok âlimi etkilemiştir. Onun etkisi Hindistan dışına da taşmış, diğer Müslüman ülkelerde onun etkisi yüzyıllardır sürmektedir.¹⁵⁹

İmâm-ı Rabbânî mektuplar yazarak Müslümanları İslamiyet'e bağlı kalmaya çağırmıştır. Bu mektuplar, gönderildiği Hindistan ile sınırlı kalmadığı, etkisinin Afganistan, Orta Asya'ya da yayıldığı görülmüştür. Bu mektupların yanında; Dünya'nın değişik bölgelerine halifeler göndermiş, bu halifeler sayesinde düşüncelerini farklı bölgelere ulaştırmıştır. Farklı kitlelere fikirleri ulaşmış hem de bu kitleleri etkilemiştir.¹⁶⁰

İmâm-ı Rabbânî'nin en önemli özelliği İslam dinini tecdidi bir anlayışla, bid'atlardan, hurafelerden, sapıklık, yanlış akidelerden arındırmak için ısrarla mücadele etmesi ve bunda da başarılı olmasıdır.¹⁶¹

Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah'ın (ö. 1014/1605) İslam'a alternatif olarak oluşturmaya çalıştığı birçok farklı dini anlayıştan oluşturulmuş "Din-i İlahi" isimli eklektik dini¹⁶² yapının başarısızlığa uğratılmasında İmâm-ı Rabbânî (k.s) mücadelesi etkin olmuştur. İmâm-ı Rabbânî'nin mektupları Müslümanları; bilgilendirme, teşvik etme, onlara yol gösterme suretiyle toplumu İslami yönden diri ve canlı tutuyordu

Ahmed Sirhindi'nin "Müceddid" sıfatına nisbetle kendisinden sonra gelen halifeleriaracılığıyla devam eden tasavvuf yoluna (Müceddidiyye) Nakşibendi tarikatının Müceddidiyye kolu olarak isimlendirilmiştir.¹⁶³ Müceddiyye'ler sayesinde zamanla Hindistan, Orta Asya, Ortadoğu, Balkanlar ve Anadolu'da Ahmed Sirhindi'nin tarikat ve tasavvufi görüşleri yayılmıştır. Günümüzde de Sirhindi'nin tarikat ve tasavvufi anlayışı, ilkeleri insanlığı etkilemeye devam etmektedir.¹⁶⁴

İmâm-ı Rabbânî hareketinin önemli özelliği bütün Müslümanları tevhidi bir anlayışla bir araya getirip, birleştirmek ve meydana gelen çeşitli ihtilafları gidererek problemlere çözüm üretmiştir.¹⁶⁵

Hindistan'daki ilmi faaliyetlerin önde gelen temsilcilerin çoğu İmâm-ı Rabbani'nin (k.s) takipçileri olduğu görülmektedir. Son asırda özellikle Hindistan'ın İngiliz işgalinden kurtulması için mücadele eden kişiler üzerinde İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s) etkisi olduğu görülmektedir.

¹⁵⁹ Sağiroğlu, *İslam Büyüklüğü İmâm-ı Rabbani Hayatı Cihadı Görüşleri*, 125.

¹⁶⁰ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 184.

¹⁶¹ Bilgin, *Devrimci Süfi Hareketleri ve İmâm-ı Rabbani*, 70.

¹⁶² Karadaş, *Süfi İtikadı*, 124-125.

¹⁶³ Tosun, "İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'nin Görüşleri", 361.

¹⁶⁴ Tosun, *İmâm-ı Rabbani Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 184.

¹⁶⁵ Bilgin, *Devrimci Süfi Hareketleri ve İmâm-ı Rabbani*, 164.

Muhammed İkbal, Sirhindli Müceddid'in benim kalbimde büyük değeri vardır, diyerek İmâm-ı Rabbânî'yi "tasavvufun büyük yenileyicisi" olarak nitelendirmiştir. Mevdudi (ö. 1979) İmâm-ı Rabbânî'yi Hint yarımadasında İslam'ın kurtarıcısı olmakla övmüş ve tasavvufu hurafelerden temizlediği için takdir etmiştir.¹⁶⁶

2.3.3. İmâm-ı Rabbânî'nin Kur'an-ı Kerim ve Sünnet Hassasiyeti

İmâm-ı Rabbânî'nin hayatında ve eserlerinde en açık olarak görülen ve vurgulanan hususların en önemlisi Kur'an-ı Kerim ve Sünnete olan bağlılığıdır. İmâm-ı Rabbânî mektuplarının başında bu hususu her daim vurgulamıştır.¹⁶⁷

İmâm-ı Rabbânî Hazretleri şöyle buyurur: İnsana bir şeyin azı ya da tamamı nasip olmamışsa bunun tek sebebi Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) tam uyma hususunda bir kusurunun bulunmasıdır. Bir defasında gaflete düşerek abdesthaneye sağ ayağımla girdim. (Sünnete muhalif bu davranışım nedeniyle) o gün birçok manevi halden mahrum oldum. Kulu Rabbine yaklaştıran Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) tam bir teslimiyetle itaat ederek ulaşılabilir.¹⁶⁸

İmâm-ı Rabbânî; şariat hükümlerinin belirlenmesinde "Kur'an-ı Kerim, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünneti, ehliyetli müçtehitlerin içtihatları ve ümmetin icmainın" belirleyici olduğunu bildirir. Hükümlerin meşruiyetinin tayininde bu dört kaynağın dışında bir kaynağın varlığını kabul etmez.¹⁶⁹

İmâm-ı Rabbânî, Hâce Muhammed Çeteri'ye yazdığı mektubunda: Uygun olan şudur ki bâtın mana Hâcegan Hazretleri'ne bağlılıkla mamur edile, zâhir ise Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetine uymakla süslenmeli... Hem de tam. manası ile..."¹⁷⁰

İmâm-ı Rabbânî (k.s) bir insanın Peygamber Efendimiz (s.a.v) tabi olmadan yapılan amellerin ve hiçbir değer ifade etmediğini şöyle açıklar: "Bir insanın sünnete tâbi olmadan sünnete muhalif başka bir amaç için yaptığı riyazet ve mücahedelerin hiç birisine itibar edilmez."¹⁷¹

İmâm-ı Rabbânî Muhammed Tâlib'e yazdığı mektubunda ise şunları söylemiştir:

"Başta gerekli olan Ehli sünnet ve'l cemaat tarafından belirlenen itikad esaslarına uygun olarak itikadı düzeltmektir. Yüce Allah onların sayılarını arttırsın. Daha sonra farz, vacip, sünnet, mendup, helâl, haram, mekruh, şüpheli durumların ilimlerini fıkıh kitaplarından öğrenmektir. İkinci olarak bu öğrendiklerine göre amel etmektir. Bunlardan

¹⁶⁶ Derin, *İmâm-ı Rabbânî'nin İzinde*, 17-18.

¹⁶⁷ Kahraman, "İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şariat-Tasavvuf Bütünlüğü", 187.

¹⁶⁸ Osman Nuri Topbaş, *İmâm-ı Rabbânî'den Hikmetler*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 13.

¹⁶⁹ Ensâri, *Şariat ve Tasavvuf*, 116.

¹⁷⁰ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 37. Mektup.

¹⁷¹ Gümüsoğlu, *İmâm-ı Rabbânî ve Ehli Sünnet Davası*, 255.

sonra üçüncü olarak tasavvuf ilimlerine sıra gelir. Başta anlatılan iki kanat sağlam olmadıkça, kutsiyet âlemine uçmak muhal iştir.”¹⁷²

İmâm-ı Rabbânî yukarıdaki mektubunda: yapılması gerekenleri şöyle belirtir.

1-İtikadı “Ehli sünnet ve’l cemaat” tarafından belirlenen itikad esaslarına uygun hale getirmek.

2-Fıkıh ilmini öğrenmek.

3-Sünneti ihya etmek.

4-Tasavvuf ilimlerini öğrenmek.

---

¹⁷² İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 237. Mektup.

3. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN ŞERİAT VE TARİKAT ANLAYIŞI

3.1. Şeriat Anlayışı

3.1.1. Şeriat

Şeriat: İslam'a ait dinî, ahlâkî ve hukukî hükümler bütünü anlamındadır.¹⁷³ Diğer bir tanımla şeriat; zahiri hükümler, fıkıh kaideleri, hukuki kuralar, insanın bedeni ve dünyası ile ilgili dinî hususlardır. Şeriat, peygamberler aracılığıyla Allah tarafından belirlenen ve konulan kanunlardır. Şeriat zâhiri ve bâtını bütün dini kuralları kapsamaktadır.¹⁷⁴

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, şeriat; sûretin ve hakikatın mecmuundan ibarettir. Sûret şeriatın zâhiridir. Hakikat ise şeriatın bâtınıdır.¹⁷⁵

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, zâhiri şeriatın zâhiri ile süsleyip bâtını daima HakTeâlâ ile beraber tutmak çok önemlidir.¹⁷⁶ Şeriat amellerinden ve hakikat hallerinden gaye şunları elde etmektir:

1-Nefsin tezkiyesi,

2-Kalbin tasfiyesi.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre nefis tezkiye edilmedikçe kalbin selâmeti gerçekleşmez.¹⁷⁷ Kalbin; Allah Teâlâ dışındakiler ile irtibatı koparmasının alâmeti mâsivâyı tamamıyla unutması ve bütünüyle ondan yüz çevirmesidir.¹⁷⁸ Peygamber Efendimiz (s.av) şöyle buyurur: “*Allah Teâlâ'nın kulundan yüz çevirmesinin alâmeti kulun mâlâyani ile meşgul olmasıdır.*”¹⁷⁹

İmâm-ı Rabbânî'ye göre mutlaka lâzım olan şudur: Ehl-i sünnet ve'l cemâat ulemâsını görüşüne uygun itikadı tashih etmektir. Çünkü bunlar fırka-i nâciye olan zatlardır.¹⁸⁰ Fırka-i nâciye itikadının hakîkati nakşolmamış hâl ve vecdler istidrâçtan başka bir durum olmayıp harâbet ve mahrumiyetten ibarettir. Zira Ehl-i sünnet ve'l cemâat âlimlerinin ilimleri nübüvvet kandillerinden alınmış olup katî vahiy ile teyit edilmiştir.¹⁸¹

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, sâlike şeriatın hem sûreti hem de hakîkatı gereklidir. Zira bütün velâyet ve nübüvvet kemâlâtının ana esasları şeriatin ahkâmında bulunur. Velâyet

¹⁷³ TalipTürçan, Şeriat,Türkiye Diyanet Vafı İslâm Ansikopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/571-574

¹⁷⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2016), 332.

¹⁷⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 275. Mektup.

¹⁷⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 145.

¹⁷⁷ Sağıroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 191.

¹⁷⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, çev. N. Tosun, S. Derin, A. H. Yıldırım, (İstanbul, Altınoluk Yayınları, 2014), 179

¹⁷⁹ Tirmizi, Hadis No: 2324, 2325.

¹⁸⁰ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 91. Mektup.

¹⁸¹ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 182.

kemâlâtı şerîatin sûretinin neticeleri, nübüvvet kemâlâtı ise şerîatin hakîkatının meyveleridir.¹⁸²

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, şeriata tâbî olanların durumu nefis elmaslarla değerli mücevherler üzerine çalışan sanatkârların durumu gibidir. Şeriata tâbî olanlar az çalışır çok kazanırlar. Çünkü amel şeriata uygun olursa Yüce Allah'ın râzı olduğu ameldir; şeriata uygun olmayan amel Yüce Allah'ın râzı olmadığı ameldir.¹⁸³

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, sâlik nefsinin şeriatta ifna etmedikçe; emirleri yerine getirip yasaklardan kaçınmak sûreti ile özünü süslemedikçe her ne kadar kendisinde, haller ve vecidler hâsıl olsa dahi, isterse bir kıl kadar olsun şeriata aykırı bir durum varsa; istidracı dahildir. En sonunda kendini rezil eder. Resûlüllah'a (s.av.) tâbî olmadan kurtulamaz.¹⁸⁴ Hakka'l-yakîn makâmına ulaşmanın alâmeti, makâma âit ilimlerin şariat ilimleriyle uyum içerisinde olmasıdır. Eğer şeriatla hakikat arasında kıl kadar fark olsa bu durum hakikatlerin hakîkatine ulaşamamanın delilidir.¹⁸⁵

İmâm-ı Rabbânî'nin İslâm'î hayat ve onun esaslı ilkelerinin ihyası için yaptığı en önemli hususlardan birisi de; yanlış anlaşılmakta olan “zâhir-batın” meselesini gerektiği gibi anlatmış ve bu konudaki ikiliği ortadan kaldırarak, İslâm'ın zâhiri ve bâtını ile bir bütün olduğunu isbat etmiş olmasıdır.¹⁸⁶ İmâm-ı Rabbânî, bu meseleyi şöyle izah eder: Zâhir dediğimiz şey, bâtının tamamlayıcısıdır ve onu kemâle erdirdir. Bu, ikisi arasında asla ayrılık yoktur. Tasavvuf; İslâm'dan başka ve onun dışında bir yol değildir. Tasavvuf; insanda iman ve İslâm'ın tamlığı için bir eğitim ekolü olup dinin hakîkatine ulaşmak için başvurulmuş bir metottur. Fakat asıl olan, dinin açık ve net bir şekilde bildirdiği hükümler manzumesinden ibaret olan şeriattır.¹⁸⁷

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, şariat dünya ve âhîret saadatinin tümünü tekeffül eder. Tasavvuf yolcularında görülen hallere cezbelere ve ırfan duyguları esas gaye sayılmaz. Şariat hükümleri üzere tam olarak yaşayabilen kimse ancak kurtuluşa erebilir. Dolayısı ile İmâm-ı Rabbânî, tasavvufu bir vâsıta olarak kabul ediyor ve onu şeriatın tamlığı için bir unsur olarak görüyor. İmâm-ı Rabbânî, bazı sûfilerin vecd durumlarında şeriata aykırı hal ve sözlerine iltifat etmemiştir, şerî inceliklere ve ölçülere bağlı kalmayı tavsiye etmiştir. İmâm-ı Rabbânî'ye göre, şeriata aykırı düşen her durum mertuttur, reddedilmelidir. Şeriata uymayan her şey zındıklıktır. Şariat ölçüleri ve kuralları içinde

¹⁸² İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 302-303.

¹⁸³ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 185.

¹⁸⁴ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 78 ve 236. Mektuplar

¹⁸⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 146.

¹⁸⁶ Sağıroğlu, *İslam Büyüklüğü İmâm-ı Rabbânî*, 191.

¹⁸⁷ Sağıroğlu, *İslam Büyüklüğü İmâm-ı Rabbânî*, 237-238.

yaşamak suretiyle hakikati aramak her kemâlâtın esası ve bütün makamların aslıdır.¹⁸⁸ Peygamberler, insanları ancak şerî işlere dâvet etmişlerdir. Peygamberlerin gönderilmesindeki gaye yalnızca şerî emirlerin tebliğidir. İnsanın bedeni vazifesi, şeriâtın gereği ile ameldir; iç âlemin nasibi ise, bu amelin neticeleri ile beslenmelidir. Bâtının olgunlaşması, zahire taalluk eden şerî hükümlerin yerine getirilmesi ile olur.¹⁸⁹ İmâm-ı Rabbânî'ye göre, şeriât bütün hallerde gereklidir. Her şahıs şeriâtın bütün hükümlerini yerine getirmeye muhtaçtır. Dolayısıyla insanın dışı ve yaşayışı şeriâtın zâhiri ile süslenmeli, bâtın dediğimiz insanın iç âlemi de hakikatten ibaret olan şeriâtın bâtını ile tezyin edilmelidir.¹⁹⁰ Tarikat ile hakikat şeriâtın hakikatinden ibarettir. Şeriât sadece şekil ve kurallardan ibaret değildir, Şeriât; zâhir ve bâtın ile bir bütündür. Bâtın zâhiri tamamlayarak onu kemâle erdirir İmâm-ı Rabbânî, zâhir alimler ile bâtın alimler arasındaki ayrılığı yok eden büyük âlimdir.¹⁹¹ İmâm-ı Rabbânî'ye göre tasavvuf ehline bağlanmaktan gaye; imânın hakikatı sayılan şeriata bağlı itikatlara yakîni arttırmaktır. Fıkıh hükümlerini yerine getirmekten kolaylık yolunu bulmaktır. Bu işin temeli Resûllah'a (s.a.v) tabi olmaktır.¹⁹² Müslümanlığın tamlığı için "itikât, ibadet, muâmelât, ve tasavvuf" beraberliğinin daima muhafaza edilmesi gereğini İmâm-ı Rabbânî hatırlatır. Bir mektubunda bu durumu şöyle izah eder: Her ne zaman bir mecliste tasavvufa dair bir kitap okunursa ora da fıkha dair kitapların okunması gerekir.¹⁹³

İmâm-ı Rabbânî, şeriata muhâlefet etmeyi; işin hakikatine ulaşamamanın alâmeti olarak görür. Şeriâtın gerektirdiği şekilde açıklanan ve bilinen hükümler hakka'l-yakîn mertebesinin hakikatine ulaştıktan sonra aynen detaylarıyla bilinirler. Bu bilgiler gayp olmaktan çıkıp görülür hâle gelirler. Bilginin gereği ile amel etmenin sıkıntısı yok olur. Hakk'l- yakîn makâmına ulaşmanın alâmeti, makâma âit ilimlerin şeriât ilimleriyle uyum içerisinde olmasına bağlıdır. Eğer şeriât ile hakikat arasında kıl ucu kadar fark hissedilse bu durum hakikatlerin hakikatine ulaşamamanın delilidir.¹⁹⁴

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, sâlik'e şeriâtın hem sureti hem de hakikati gereklidir. Zira bütün nübüvvet ve velâyet kemâlâtının ana esasları şeriâtın ahkâmında bulunur. Velâyet kemâlâtı şeriâtın sûretinin neticeleri, nübüvvet kemâlâtı ise şeriâtın hakikatinin meyveleridir.¹⁹⁵ Şeriâtın sureti ile hâkikati arasındaki fark nefisten kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, şeriâtın sûretinde nefs-i emmâre azgınlık halinde inkâr üzeredir. Şayet şeriâtın

¹⁸⁸ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 238-239.

¹⁸⁹ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 239.

¹⁹⁰ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 239.

¹⁹¹ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 240-241.

¹⁹² Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 247.

¹⁹³ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 257-258.

¹⁹⁴ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriât ve Tasavvuf*, 146.

¹⁹⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriât ve Tasavvuf*, 303.

hakikatine ulaşılması durumunda ise nefis mutmain ve Müslüman haline dönüşür.¹⁹⁶ İmâm-ı Rabbânî'ye göre, şeriat her zaman ve her halükârda lazımdır. Her şahıs şeriatin hükümlerini yerine getirmeye muhtaçtır.¹⁹⁷ İmâm-ı Rabbânî, hallerin doğru olduğunu gösteren ölçünün şeriatî dosdoğru yaşamak olduğunu ifade eder. Şeriat nef-i emmâreden beslenen bâtil durumları ortadan kaldırmak için gelmiştir. İmâm-ı Rabbânî'ye göre tüm işlerimiz ve hallerimiz şeriata uygun olmalı zâhir ve bâtınımız ile Hak Teâlâ'ya yönelmeliyiz.¹⁹⁸

İmâm-ı Rabbânî, şeriata sınıksız sarılma çağrısı yapmakta dinde bidat olan her sapmayı telin etmektedir. Ayrıca insanın yaratılışından muradın ve insanın nihaî hedefinin şeriat tarafından belirtildiği ve tayin edildiği şekli ile Allah'ın c.c isteklerine itaat olduğunu açık bir şekilde ifade eder.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, şeriat hükümlerinin tayininden Kur'an-ı Kerimin, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetinin, ehliyetli müçtehitlerin içtihatlarının ve Ümmet'in icmanın belirleyici olduğu ve kuralların meşruiyetinin tayininde bu dört kaynağın dışında bir kaynağın varlığı düşünülemez. İlham bir şeyin yanlışlığını ya da doğruluğunu belirleyemez Sûfinin keşfi bir şer'î kuralın zorunluluk derecesini tayin edemez. Velîler de sıradan Müslümanlar gibi müçtehitlerin görüşlerine tâbi olmak zorundadır. Velîlerin keşif ve ilhamları kendilerine farklı bir statü kazandırmaz ve fakihlerin hükümlerine uymaktan kendilerini bağımsız kılmaz. Sûfiler, içtihadî konularda müçtehitlerin hükümlerine uymak zorundadır.¹⁹⁹

İmâm-ı Rabbânî şeriat kelimesini iki anlamda kullanmıştır: Birincisi Kur'an-ı Kerim ve sünnetin ibadet, ahlak, yönetim, toplum, ekonomi, yönetimle ilgili hüküm ve kuralıdır. Fakat şeriat hüküm ve kuralların yanı sıra; inanç, akide, değerler, idealler ve Allah'ın (c.c) rızasını kazanmak için bütün faaliyetleri de kapsayan uygulamalar birliği olarak ifade eder. Farklı bir ifade ile İmâm-ı Rabbânî şeriat derken, Rasulullah (s.a.v) bildirmiş olduğu dindir.²⁰⁰ İmâm-ı Rabbânî şöyle buyurur: Şeriat, dünyaya ve ahirete ait tüm saadetleri özünde toplamıştır manalarda tekeffülü tamdır...²⁰¹

İmâm-ı Rabbânî'nin ifadesiyle şeriat kendisine uymak durumunda kişiye gerekli olan hiçbir şeyi dışarda bırakmaksızın bütün dünyevi ve uhrevi hayırlı şeyleri kapsar.²⁰²

¹⁹⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 306

¹⁹⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 308.

¹⁹⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 375-376.

¹⁹⁹ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*,

²⁰⁰ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 108.

²⁰¹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 36. Mektup.

²⁰² Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 108.

3.1.2. Şeriat-Tarikat-Hakikat

İmâm-ı Rabbânî'ye göre hakikat ve tarikat tahsilinden gaye şeriatın tekmilidir. Şeriatın dışında başka bir gaye için değildir. Tarikat ve hakikat menzillerini aşıp geçmekten gaye, İhlasın tahsilinden başka bir şey için değildir. İhlas rıza makamı için gereklidir. Zira tarikat ve hakikat makamlarının aşılmasından gaye, insanın rıza makamına ulaşmasıdır.²⁰³

İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s), en önemli yönü onun tarikat ve şeriat bütünlüğünü sağlamasıdır. Bundan dolayı olsa gerek ki zamanın alimleri ona “sıla” ismini vermişlerdir. Çünkü; İmâm-ı Rabbânî (k.s) tasavvufun İslamiyet'ten başka bir şey olmadığını belirtmiş, İslamiyet'in kendisi olduğunu ispat ederek İslam ahkâmı ile tasavvufu birleştirmiştir.²⁰⁴

İmâm-ı Rabbânî'ye göre tasavvuf yoluna girmekten gaye ihlas makamını elde etmektir. Tarikat ve hakikat ihlas makamına ulaşmada şeriata hizmet eder. İşin hakikati budur fakat herkes bu hakikati anlayamaz. Çünkü tarikat ve hakikat mertebelerini aşmada gaye, rıza makamının gereği olan ihlası elde etmektir.²⁰⁵

İmâm-ı Rabbânî Şeyh Derviş'e yazdığı bir mektubunda konuyu daha özet olarak şöyle ifade eder: Bâtın zâhiri tamamlar, onu kemâle erdirir. İkisi arasında kıl kadar ayrılık yoktur. Şöyle ki yalan söylememek, şeriattır. Yalanı, hatırdan gönülden silip atmak tarikat ve hakikattir. Bâtın olarak isimlendirilen tarikat ve hakikat; şeriattan ibaret olan zâhiri tamamlayarak kemâle erdiren iki unsurdur.²⁰⁶

İmâm-ı Rabbânî yukarıdaki açıklamaları ve verdiği güzel örnek ile tarikat ve hakikatin (bâtını); şeriati tamamlayıcı (zahiri) görevinin olduğu ve ikisi arasında kıl kadar farkın olmadığını açıkça ifade etmektedir.

Ayrıca tarikat ve hakikatin (bâtın); şeriati tamamlayan (zahir) unsurlar olarak birbirinden ayrılamayacağı şayet biri diğerinin yerine terk edilirse rıza makamına ulaşmada ihlasın elde edilemeyeceği, mahrumiyet yaşanacağını İmâm-ı Rabbânî mektuplarında izah etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de ayetler iki kısma ayrılır.

1-Muhkem: Manası açık ve net olan ayetlerdir.

2-Müteşâbih: Manası kapalı olup herkesi anlayamayacağı ayetlerdir.

²⁰³ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 36. Mektup.

²⁰⁴ Sağıroğlu, *İslam Büyükleri İmam-ı Rabbani*, 96.

²⁰⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 40. Mektup.

²⁰⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 41. Mektup.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre muhkem olan ayetler şeriat ve ahkam bilgisine kaynaklık eder. Müteşâbih ayetler ise, hakikat ve esrar ilmine delâlet eder.²⁰⁷

İmâm-ı Rabbânî muhkem ile müteşâbih ayetlerin ilminin birlikte tahsil edilmesi gereğini şöyle izah eder: Muhkemleri bilmeden ve gereği ile amel etmeden müteşâbihlerin yorumunu yapmaya çalışan süreti terk edip hakikati düşünme yolunu tutan; hem cahildir hem de cehaletinin farkında değildir. Onlar bu dünyanın süret ve hakikatten ibaret olduğunu anlayamamaktadırlar. Bu dünya var olduğu sürece asla sûret hakikatten ayrılamaz. İşte İmâm-ı Rabbânî Muhkem ile Müteşâbih; Zâhir ile Bâtın; tarikat, hakikat ve şeriatın asla birbirinden ayrılmayacağını bunların et ile tırnak gibi olduğunu bizlere açıklamıştır.²⁰⁸

Hakikat, gerçek var olduğu kesin ve açık olarak bilinen şey, bir şeyi o şey yapan husus manalarını ifade eder. Hakk'ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koymasıdır. Hakikatsiz şeriat makbul değildir. Şeriatsız hakikat ise bâtıldır. Şeriat ile hakikat arasında tam bir uyum vardır.²⁰⁹

Sufilere göre; "hakikat" dini hayatın gerçek yaşamda ifade ediliyor olduğu durumdur. Örneğin imanın, tevhidin, ihlasın gerçekliğidir; ibadetin duanın zikrin özüdür. Namazın, zekâtın, sadakanın, cihadın hayatta ifade ettiği gerçekliktir. Özetle takva ve ihsanın gerçekliği ya da en mükemmel anlamıyla dini hayattır.²¹⁰ İmâm-ı Rabbânî bu durumu şöyle ifade eder: Şeriatten ve tarikattan her biri, diğerinin aynıdır. İcmal ve tafsil hariç, aralarında hiçbir ayrılma yoktur.²¹¹

İmâm-ı Rabbânî'ye göre; şeriat ile hakikatın birbirinin aynısı olduğu hakka'l-yakin mertebesine ulaşmanın alametinin bu makamın ilimlerinin ve marifetlerinin şer'î ilim ve marifetlere tam manasıyla uygunluk olduğu ile ilgilidir.²¹²

İmâm-ı Rabbânî'ye göre şeriatın bir sureti bir de hakikati vardır. Şeriatın sureti; Allah'a, Resulü'ne ve onun Allah'tan getirmiş olduğu esaslara iman ettikten sonra şeriatın hükümlerini yerine getirmektir. İnsan nefsinin yapısında olan nefs-i emmarenin itirazı, çekincesi, azgınlığı, inkârcılığı ile olan iman şekli görünürdeki imandır. Bu sıfatla yerine getirilen ibadetlerde biçimseldir. Nefs-i emarenin hâkim olduğu nefisten gerçek manada iman ve ibadet nasıl beklenebilir?²¹³

²⁰⁷ Derin, *İmâm-ı Rabbânî'nin İzinde*, 105.

²⁰⁸ Derin, *İmâm-ı Rabbânî'nin İzinde*, 105-106

²⁰⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 152-153.

²¹⁰ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 108.

²¹¹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 84. Mektup.

²¹² Abdullah Kahraman, "İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü", *İmâm-ı Rabbânî Dini ve Tasavvufi Görüşleri*, (Ankara: Nasihat Yayınları, 2019), 175.

²¹³ Kahraman, "İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü", 179.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre şeriatın birinci kısmı iman olup, bu iman; şeriatın belirttiği şekliyle aşkın gerçeklikler olan Allah, vahiy, melekler, Ahiret, nübüvvet, vd hususunda ikna olmak demektir.²¹⁴ Şeriatın suretinde ise nefis azgın ve inkâr üzeredir. Velayetin kemâlâtı, şeriatın suretine uymanın sonucudur. Şeriatın; hakikatinde ise nefis mutmain haldedir. Nübüvvetin kemâlâtı şeriatın hakikatın neticesidir. Şeriatın suret ve hakikat olarak ikiye ayrılmasının temel sebebi nefs-i emmaredir.²¹⁵

İmâm-ı Rabbânî Şeyh Kebir'e yazdığı bir mektubunda şeriat amellerinden ve hakikat hallerinin nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesi adıyla iki amacı olduğunu belirtmiş, nefis tezkiye edilmediği sürece, kalbin selamet bulmayacağını, necatın kendisine bağlı bulunduğu hakiki imanın dahi hâsıl olmayacağını ve kalbin selâmetinin ancak Yüce Hakk'ın zatından gayri bir şeyin hatırası kalbe gelmediği takdirde gerçekleşeceğini söylemiştir.

İmâm-ı Rabbânî'ye İslamiyet'in emirleri, yasakları, peygamberin gönderilmesi hepsi nefsi kırmak içindir. Onun taşkınca isteklerini önlemek içindir. İslamiyet'e uyuldukça nefsin istekleri azalır. Bunun içindir ki İslamiyet'in bir emrini yapmak, nefsin isteklerini yok etmekte, kendi düşüncesi ile yapılan binlerce senelik riyazet ve mücâhededen daha kuvvetli tesir yapmaktadır.

3.1.3. Şeriat ve Ölçü

İlimler ve hükümler, şeriat-ı garrânın beyanı mucibiyle malum olur. Bu ilimler ve hükümlerde, hakka'l-yakin hakikatı ile tahakkuk ettikten sonra açılır, aynıyle tafsil olur. Gaybet halinden şهادete geçilir. Çalışmanın zorluğu, amelin yük olma maması ortadan kalkar. Hakka'l-yakin mertebesine ermişliğin alameti, bu makamın ilimleri ve maarifi, şeriatın ilimlerine ve maarifine mutabık olmasıdır. Arada bir kıl kadar aykırı durum olsa, bu ona delildir ki, hakikatler hakikatına vusul olmamıştır.²¹⁶

İmâm-ı Rabbânî yukarıda ifade ettiği gibi esas ölçünün şeriat olduğu tarikatın ve tasavvufun onun üzerine bina edilmesi gereğini net bir şekilde ortaya koymuştur. Hatta, bir kıl kadar aykırı bir durumu kabul etmeyerek şeriatın gereğinin tam anlamıyla hayat bulması hassasiyetini açıkça belirtmiştir.²¹⁷

İmâm-ı Rabbânî, şeriatın esas ölçü olduğunu açıkça şöyle bildirir: Tasavvufi düşüncelerin (ulûm-i ledünniye) geçerliliğinin ölçüsü; onların şer'î disiplinlerin açık

²¹⁴ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 108.

²¹⁵ Kahraman, "İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü", 180-181.

²¹⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 84. Mektup.

²¹⁷ Kahraman, "İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü", 173-174-175.

hükümleriyle uyum içerisinde olmalı, eğer saç kılı kadar bir sapma varsa bunun sekr halinden kaynaklandığına hükmedilir.²¹⁸

3.1.4. Şeriat-Zahir ve Batın

Birçok sûfi tarafından kabul edilen şeriatın kabuk, tasavvufun öz olduğu anlayışını İmâm-ı Rabbânî kabul etmeyerek, onun değerlendirmesine göre bu görüşteki sufilere göre şeriat dini hayatın zahiri kısmıyla ilgilenmekte, bâtinî gerçekliğiyle ilgilenmemektedir. Bu durumda şeriat hakikatsiz bir şekil ve ruhsuz bir iskelettir. İmâm-ı Rabbânî şu sözleriyle atıfta bulunur: “Diğerleri hakikatla meşgul olurlar. Ancak bunların hakikatı şeriatın hakikatı değildir. Onlar için şeriat biçim ve kabuktan başka bir şey değildir.” Halbuki şeriat; takva ve ihsanın, mükemmel bir hayatın nasıl gerçekleştirileceğini gösterir. Şeriatın dışında bir gerçeklik yoktur. Tarikat bu gerçeklere ulaşmada bir yardımcıdır. Tevhidin, muhabbet, rıza, fazilet vd. gibi ihsanın ne olduğunu söyleme iddiasında değildir.²¹⁹

İmâm-ı Rabbânî’ye göre şeriat sadece zâhirî hayatı düzenleyen hükümler topluluğu değildir. Halbuki şeriat iman, tevhid, ibadet, zikir, cihad, takvanın, ihlasın, ihsanın ne olduğunu ve nasıl gerçekleştirileceğini de açıklamıştır. İşte şeriat; zahir ve batının tam anlamıyla birlikteliğidir, Şeriat her iki gerçekliğin görünüşün olduğu kadar hakikatin de hayatın hem zahiri hem de batini bütünlüğünü ifade eder.²²⁰

İmâm-ı Rabbânî’ye göre şeriat ve tasavvuf, zâhir ve bâtin asla birbirinden ayrılamaz bunlar et ve tırnak gibi bir bütündür. Çünkü birisin terk edilmesi durumunda kişi diğerinden mahrum olmaktadır.²²¹

3.1.5. Şeriat-İlim, Amel ve İhlâs

Samimiyet içtenlik manalarını ifade eden ihlâs, tutum ve davranışlarda yalnızca Allah’ın rızasını gözetmektir.²²² Başka bir ifade ile ihlâs; kulun ilmiyleve ameliyle Yüce Allah’ın rızasını mûrad etmesidir.²²³ İmâm-ı Rabbânî; bir insanın ebedi kurtuluşu için üç önemli hususu gerekli görür ki şunlardır:

1-İlim

2-Amel

3-İhlas, olarak ifade eder.

İmâm-ı Rabbânî ilim adına ilk olarak ehl-i sünnet ve’l-cemaatin görüşlerine uygun olarak akâid ilminin öğrenilmesinin önemini vurgulayarak onların görüşlerine muhalefet

²¹⁸ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 109.

²¹⁹ Kahraman, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)’de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü”, 162.

²²⁰ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 112.

²²¹ Kahraman, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)’de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü”, 163.

²²² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 181.

²²³ Tûsî, *el-Lüma*, 8.

etmekten kaçınılmasının gerektiğini ifade etmiştir.²²⁴ Ona göre tarikat ve hakikat, ihlas cüz'ünün tekmili şanında, şeriata hizmet ederler. İşin hakikati budur; herkesin zihni bu hakikati kavrayamaz.²²⁵

İmâm-ı Rabbânî'ye göre şeriâtın üç esastan teşekkül etmektedir ve bu üç unsur tam olarak oluşmadan şeriâtın gereği yapılmamış olur. Şeriâtın gereklerinin tam olarak yerine getirilmesi durumunda; dünyevî ve uhrevî tüm saadetlerin üstündeki Yüce Allah'ın rızası gerçekleşir.²²⁶

İmâm-ı Rabbânî, yukarıdaki mektubunda da ifade ettiği gibi şeriâtın esaslarını üçe taksim ederek tarikat ve hakikatin, şeriâtın üçüncü unsuru olan ihlâsın kemâl derecesine ulaşmasına hizmet ettiğini belirterek şeriata uymayan veya hizmet etmeyen tarikat ve hakikat anlayışını kabul etmez. İmâm-ı Rabbânî (k.s) şeriati kuvvetlendirmeyen, onun hizmetinde olmayan, şeriata muhalif tarikat ve hakikati geçerli görmez. Bununla birlikte ihlas ve rıza mertebesine kavuşmanın ihlasın kemâl derecesine ulaşması, bazı maârif ilimleri edinmeyle mümkün olacağını bildiren İmâm-ı Rabbânî (k.s), tasavvufun amaca ulaşmada vesile olması dolayısıyla gerekli olduğunu açıkça ifade etmiştir.²²⁷

İmâm-ı Rabbânî'ye göre tasavvufun gayesi; şeriâtın en kâmil şekliyle yaşanması, insanı rıza makamına ulaştıran ihlâsın elde edilmesini sağlamasıdır.²²⁸

Burada İmâm-ı Rabbânî'nin ihlası elde etmek için bir aşama olan amel hususunda üzerinde durduğu ibâdet-ubûdiyyet ve Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba konusuna da yer vermek istiyoruz:

3.1.5.1. İbâdet-Ubûdiyyet ve Abdiyyet Makamı

Boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma ve tapınma manalarına gelen ibâdet, dini bir terim olarak insanın Allah'a (c.c) sevgi, saygı ve itaatini göstermek ve Allah'ın (c.c) hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlardır.²²⁹

İmâm-ı Rabbânî insanın yaratılış sebebini şöyle açıklar: İnsanın yaratılışından gaye, ancak ibâdet vazifelerinin edasıdır. Bir kimseye işin başında veya ortasında aşk ve muhabbet ihsan edilirse, ondan beklenen Yüce Allah'tan gayri alâkayı kesmektir. Gâyeler arasında aşk ve muhabbet dahi ancak kulluk (ibâdet) makamının husulü içindir. Bir kimse ancak Yüce Allah'a şu zaman kul olur: Yüce Allah'tan gayri şeylerden alâkayı keserek

²²⁴ Gümüšoğlu, *İmâm-ı Rabbânî ve Ehli Sünnet Davası*, 290.

²²⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 40. Mektup.

²²⁶ Kadir Özköse, "İmâm-ı Rabbânî'nin Hayatı", *İmâm-ı Rabbânî Dini ve Tasavvufi Görüşleri*, ed. K. Özköse (Ankara: Nasihat Yayınları, 2019), 39.

²²⁷ Gümüšoğlu, *İmâm-ı Rabbânî ve Ehli Sünnet Davası*, 256.

²²⁸ Derin, *İmâm-ı Rabbânî'nin İzinde*, 257.

²²⁹ Abdurrahman Küçük, "İbâdet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 15/233-235.

başkalarının esaretinden kurtulup tam mânâsı ile onun kulluğuna girmektir. Aşkın faydası Yüce Allah'tan gayri her şeyden kesilmeye vesile olmasıdır. İş bu mânâ icabıdır ki, velâyet mertebelerinin nihayeti, kulluk makamı olmuştur. Velâyet mertebelerinde, kulluk makamını üzerinde bir makam yoktur.²³⁰

İmâm-ı Rabbâni, itikad düzelmedikçe şer'î hükümleri bilmenin hiçbir faydası olamayacağını belirtir. İmâm-ı Rabbâni'ye göre bu ikisi olmadan yapılan ibâdetler ile bir şey elde edilmez. Öncelik, itikadı Kur'an-ı Kerim ve Sünnete göre düzeltmek gerekir. İtikad Ehli Sünnet âlimlerinin Kur'an-ı Kerim ve hadislerden çıkardıkları mana üzere olmalıdır. Sonra ilim ameli davet edecek amel de ihlâs ile yani sırf Yüce Allah'a kulluk niyeti ile yapılmalıdır. İmâm-ı Rabbâni, itikadın amelden önce geldiğini her fırsatta tekrar eder. Çünkü amel, ancak imanın sahih olması ile makbul olmaktadır. İmâm-ı Rabbâni durumun önemini şöyle belirtir. Dinde zaruri sayılan itikadı meselelerden birine bir zarar gelirse, ebedi kurtuluştan mutlak surette mahrum kalınır. Fakat ameli işler böyle değildir. Onlardaki yanlışlık olursa affolunması mümkündür İşin aslı itikadı düzeltmektir. İmâm-ı Rabbâni insanın Müslümanlığının için, itikad, ibadet, muâmelât ve tasavvuf beraberliğinin daima muhafaza edilmesi gerektiğini hatırlatır.²³¹

İmâm-ı Rabbâni'ye göre irfan sahiplerinin ibâdete o kadar ihtiyaçları vardır ki çünkü, onların yükselişleri ibâdete bağlıdır. Terakkileri, şeriat hükümlerini yerine getirmeye göredir. Eğer ilimler için yarın ibadetlerin bir semeresi olacaksa; bugün ârifler için hâsıl olmuştur. Durum böyle olunca, ibâdet etmeye bunlar daha haklıdırlar. Şeriatın hükümlerini yerine getirmeye başkalarından daha muhtaçtırlar.²³²

Ubûdiyyete gelince, zâhiri ve bâtını açıdan Allah'a tam olarak kulluğu ifade eden tasavvufi bir terimdir. Kuşeyri'ye göre, ubûdiyyet sûfîlerin makam ve hallerinden biri olup kulun kulluğun gereği olarak emir ve yasakları yerine getirip varlık âleminde meydana gelen her şeyi Hak'tan bilmesi, Allah'a muhabbet ve şevk ile kullukta bulunması, her an Hak ile meşgul olmasıdır.²³³

İmâm-ı Rabbâni'ye göre tevhid-i şuhûdî seyr u sülûkun zarurî hallerindendir. Tevhîd-i şuhûdî hâsıl olmadıkça mâsivâdan kurtuluş mümkün değildir. Tasavvuf yolunda fenâ halinin gerçekleşebilmesi için tevhid-i şuhûdî mertebesine ulaşmak gereklidir. Fakat vahdet-i vücûd gibi tevhid-i şuhûd da aşılması gereken bir mertebedir. Asıl üstün olan mertebe hakka'l- yakîn mertebesi olan abdiyyet makamıdır.²³⁴

²³⁰ İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 1, 30. Mektup.

²³¹ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbani*, 256-257.

²³² İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 1, 275. Mektup.

²³³ Semih Ceyhan, "Ubûdiyyet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 42/33-34.

²³⁴ Tosun, "İmâm-ı Rabbâni (k.s.)'nin Görüşleri", 343-344.

İmâm-ı Rabbânî, abdiyyet makâmını Allah ile âlemi ayrı ayrı görme hali olarak tanımlar. Fakat İmâm-ı Rabbânî, seyru sülûkteki varlığı algılayış tarzlarını anlatırken abdiyyet makâmını şöyle izah eder: Sonunda eşyâyı gördüm fakat Allah'ı göremedim. Bu başlangıca dönüş mâhiyetinde bir nihâyettir. Halkı Hakk'a dâvet makamlarının en üstünüdür. İmâm-ı Rabbânî abdiyyet makâmını en üstün makâm olarak târif eder.²³⁵ İmâm-ı Rabbânî ubûdiyyet makamını önemini şöyle açıklar: İnsanın yaratılmasından gaye ancak ibâdet vazifelerinin edasıdır. Bir kimseye, işin başında ve ortasında aşk ve muhabbet ihsan edilirse, ondan beklenen şanı yüce mukaddes Zat'tan gayri şeylerden alâkayı kesmektir. Gayeler arasında aşk ve muhabbet dahi ancak kulluk (ibâdet) makamının husulü içindir. Bir kimse ancak Yüce Allah'a şu zaman kul olur: Yüce Allah'tan başkasının esaretinden kurtulup tam mânâsıyla onun kulluğuna girince. İş bu mânâ icabıdır ki, velâyet mertebelerinin nihayeti, kulluk makâmı olmuştur. Velâyet derecelerinde, kulluk makamının üzerinde bir derece yoktur.²³⁶

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, sûfilerin imtiyazlı oldukları tarikat ve hakikatten her ikisi, şeriatin hizmetçisidir. Tarikat ve hakikati elde etmekten gâye şeriatî tamamlamaktır. Asıl olan gâye; sülûk ve cezbe makamlarının sonu olan "rızâ makâmını"na ulaşmaktır. Çünkü tarikat ve hakikat mertebelerini aşmanın gâyesi, rızâ makâmının gereği olan ihlâsı elde etmektir.²³⁷ İhlâs makamının elde edilmesi ve rızâ mertebesine ulaşmak için bu hâlleri ve vecdleri aşmaya, bu yüksek ilimleri kazanmaya bağlıdır. Sûfilerin, mânevi yolda elde ettikleri hâller, ilhamlar yüksek ilimler gâyeye ulaşmak için vesîle ve başlangıçtır; asıl gâye ise rızâ makâmına ulaşmaktır.²³⁸

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, şeriatî tam mutâbakat, kulluk (abdiyyet) makâmında mümkün olur.²³⁹

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, abdiyyet makamı hakka'l- yakîn mertebesidir.

1-Allah ile âlemi ayrı ayrı görmek,

2-Âlemi görmek fakat Allah'ı görememek, bu başlangıca dönüş mâhiyetinde bir nihâyettir ve halkı Hakk'a dâvet makamlarının en üstünüdür.²⁴⁰

Yukarıdaki bilgiler ışığında İmâm-ı Rabbânî'ye göre, ihlâs makâmını elde etmek ve rızâ makamına ulaşmak abdiyyet makâmı ile mümkündür. Abdiyyet makâmı tevhi-Şuhûd'dan daha üstün bir mertebedir. Çünkü abdiyyet makâmı hakka'l- yakîn mertebesidir, Hakk'a dâvet makamlarının en üstünü olduğu görülmektedir.

²³⁵ Tosun, İmâm-ı Rabbânî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, 136-137.

²³⁶ İmâm-ı Rabbânî, Mektubât, Cilt:1, 30.Mektup.

²³⁷ İmâm-ı Rabbânî, Şeriat ve Tasavvuf, 65-66.

²³⁸ İmâm-ı Rabbânî, Şeriat ve Tasavvuf, 65-66.

²³⁹ İmâm-ı Rabbânî, Şeriat ve Tasavvuf, 54.

²⁴⁰ Tosun, "İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'nin Görüşleri", 343-344.

3.1.5.2. Sünnet'e İttiba

Hulefa-i râşidin, Sahabe-i Kiram, Tabiin ve Tebe-i Tabiin'in Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) en güzel şekliyle itaat ettikleri bilinen bir gerçektir. İslam âlimleri, gerçek tasavvuf büyükleri ve sufiler bu yolu takip etmişlerdir. İmâm-ı Rabbâni bütün feyz, bereket, güzelliklerin ve dünya ve ahiret mutluluğunun, kemâlâtın, abdiyyet makamını elde etmenin kaynağını iki cihan efendisi Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) tam manası ile itaat etmek ve onun hayatını örnek almakla ancak mümkün olacağını bizlere bildirmiştir.²⁴¹ O, bu durumu şöyle açıklar:

“Saadet-i ebediyyeye kavuşmanın yolu Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetine yapışmaktır. Allah ve Resülü'ne itaat her türlü saadetin ve rütbelerin başıdır. İnsan kulluk için yaratıldı. Bu da geçmişlerin ve geleceklerin Efendisi Peygamber Efendimiz'e (sav) zâhiri ve bâtını tam uymadıkça elde edilemez.”²⁴²

Fazilet, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) şerefli sünnetine uymaya; meziyet ise onun bildirdiği şeriatı yaşamaya bağlıdır. Sünnete uyma niyeti ile ögle uykusuna yatmak, sünnete muhalif pek çok ibadetten daha faziletlidir. Mü'minin görevi Yüce Allah'ın emirlerini, sırf onun için ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) uyguladığı şekliyle yapmak gerekir.²⁴³

Tasavvufun amacı Peygamber Efendimiz (s.a.v) ve onun Ashab-ı Kiram'ın hayatından farklı bir hayata yol açmak değildir. Müslüman olarak bir sufi için Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) hayatı idealdir. Bu örnek hayat mükemmelliğin standardıdır. Bu standartlardan sapma gösteren tarikat hayatı mükemmellik iddiası olamaz. Mükemmellik iddiasının ölçüsü Peygamber Efendimiz (s.a.v) ve onun Ashab-ı Kiram'ının hayatıdır.²⁴⁴

İmâm-ı Rabbâni (k.s) sünneti ihya etmenin önemini bir mektubunda şöyle izah eder: “Müstehapların uygulanması hususunda gevşeklik gösterilmemelidir. Zira Müstehaplar Yüce Allah'ın (c.c) sevdiği ve razı olduğu amellerdir. Kişi yeryüzünün herhangi bir yerinde Yüce Allah'ın (c.c) sevdiği ve razı olduğu bir ameli bilir ve onu yapma imkanı bulursa, bu durumu ganimet olarak görmelidir.”²⁴⁵

Burada yeri gelmişken hemen ifade edelim ki İmâm-ı Rabbâni, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetine tabi olma hususunda bir tasnifte bulunmuştur ki bu tasnifi sûfilerde görmek pek mümkün değildir. İmâm-ı Rabbâni'nin bundaki amacı, sünneti ihya etme gayretinin insan üzerindeki etkilerine işaret etmektedir. İmâm-ı Rabbâni'ye göre

²⁴¹ Arvas, İmâm-ı Rabbâni'nin Üzerinde Durduğu İki Önemli Husus: İhlâs ve Peygamber'e Tâbiyyet”, 138.

²⁴² Arvas İmâm-ı Rabbâni'nin Üzerinde Durduğu İki Önemli Husus: İhlâs ve Peygamber'e Tâbiyyet”, 139.

²⁴³ Topbaş, *İmâm-ı Rabbani'den Hikmetler*, 28.

²⁴⁴ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 179.

²⁴⁵ Topbaş, *İmâm-ı Rabbani'den Hikmetler*, 25.

Peygamber Efendimiz’e (s.a.v) mükemmel şekliyle tabi olanlar aşağıda sayılan mertebelere ulaşır. Kısmen tabi olanlar ise; mertebelerine göre kısmı tabi sayılırlar.²⁴⁶

İmâm-ı Rabbâni’nin (k.s) tasnifine göre sünnete tabi olanlar sünneti ihya gayretlerine göre yedi farklı mertebede ifade edilir.

İmâm-ı Rabbâni Seyyid Şah Muhammed’e yazdığı mektubunda bu yedi mertebeyi görmekteyiz.²⁴⁷

Birinci Mertebe: Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) sadece dış görünüşünü (zahir) örnek alan nefsi mutmainne seviyesine çıkamamış avam Müslümanlara aittir. Zahiri ilim sahipleri bu sınıftadır. Bu mertebe suri imanı ifade eder.²⁴⁸

İmâm-ı Rabbâni imanı iki şekilde ifade eder:²⁴⁹

1-Surî iman: Sadece kalben tasdik olduğu halde; nefis inkara devam eden imandır.

2-Hakiki iman: Kalbin ve nefsin birlikte tasdik etmesi halinde hakiki iman oluşur.

İmâm-ı Rabbâni’ye göre imanın tasdikini iki mahalli vardır. Birisi kalp diğeri ise nefstir.

İmâm-ı Rabbâni’ye göre surî iman sahibi insanlar, imanı gibi sünnete sureten ve şeklen uyar. Henüz nefis tezkiye edilmediği için inkarında devam eder, Surî iman sahibi insanlar, ibadet etmekte zorlanırlar.

İmâm-ı Rabbâni surî iman sahibi onların diğer eksikliğini şöyle izah eder. Onlar tasavvufu kabullenemezler ayrıca nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesini küçümserler. İmâm-ı Rabbâni, surî iman sahibi insanların Müslüman olduklarından asla şüphe etmez. Çünkü ona göre cennete girişin şartı kalbin tasdikidir. sur’i iman sahibi insanların Müslüman sur’i iman sahibi insanların Müslümanların ancak cennet hazzı; diğerlerinin yanında hakikat ve suret kadar farklı olacaktır.²⁵⁰

İkinci Mertebe: Nefsi kötü durumlardan arındırmada ve insanın manevi hastalıkları gidermede, Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) bîatını yönünü oluşturan ahlaki güzellikte onun gibi olmaya çalışmaktır. İmâm-ı Rabbâni’ye göre bu mertebe seyrü sülûk esnasında “seyr ilellah” aşamasından sonraki manevi gelişmelerin yaşandığı mertebedir.²⁵¹

Üçüncü Mertebe: Nefsin mutmain olduğu, inkârdan ikrara, küfürden İslam’a geçtiği suretten hakikate vardığı aşamadır. Bu mertebede, hiçbir ibadetin edasında zorluk hissedilmeden, ibadetler gönül hoşnutluğu ile ede edilir. Nefis, Rabbinden gelen her durumdan razıdır. Bu mertebeye ulaşmış müminler, Peygamber Efendimiz’in (s.a.v)

²⁴⁶ Mustafa Özgen, *İmâm-ı Rabbâni’de Ehli Sünnet Kimliği*, (Konya: Palet Yayınları, 2013), 39.

²⁴⁷ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni’de Ehli Sünnet Kimliği*, 39.

²⁴⁸ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni’de Ehli Sünnet Kimliği*, 39.

²⁴⁹ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni’de Ehli Sünnet Kimliği*, 39.

²⁵⁰ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni’de Ehli Sünnet Kimliği*, 39-40.

²⁵¹ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni’de Ehli Sünnet Kimliği*, 40.

velayet kemalatından istifade edergler. Bu aşamada kalp ve nefis iman ettiği için bu mertebedeki kişi, hakikî mümindir.²⁵²

Dördüncü Mertebe: İmanın, tamamen hakikate ulaştığı aşamadır. Bu aşama nefsin tam anlamı ile mutmain olduğu derecedir.

İmâm-ı Rabbânî'ye (k.s) göre, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) iki kemalatı vardır:

1-Velayet kemalatı,

2-Nübüvvet kemalatı,

Bu mertebeye ulaşmış müminler, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) nübüvvet kemalatından istifade ederler. Bu aşamadaki müminler Kur'an-ı Kerim'in müteşabih ayetlerine mana verebilen rasih âlimlerdir. Bu âlimler hakikî iman sahibi alimlerdir.²⁵³

Beşinci Mertebe: Bu mertebeye insan gayreti ile ulaşamaz. Bu aşama Yüce Allah'ın (cc.) lütfudur. Bu mertebede ülü'l azm peygamberlere mahsus olan kemalattan istifade eden az mümin bulunur.

Altıncı Mertebe: Bu mertebede Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) mahsus olan "Mahbudiyyet Makamı" kemalatından istifade edilir. Bu mertebe "sırf muhabbet" nedeniyle verilir. Bu mertebeden çok az insan nasiplenir.

Yedinci Mertebe: Bu mertebedekiler müminler Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) her yönüyle sanki tabilik koymuşçasına benzer. Bedenin bütün cüzleri itidal halinde bulunur. Kalp tasdik etmiş temkin durumundan nefis ise mutmaindir.²⁵⁴

İmâm-ı Rabbânî, (k.s) mektuplarında hatta eserlerinin çoğunda itikadi meseleleri konu edinir. Bu durum İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s) itikada verdiği ehemmiyeti gösterir. Aynı zamanda İmâm-ı Rabbânî, tasavvufi meseleleri; itikadî bir zemine oturduğu takdirde kabul eder, zira bu durum oluşmamış ise kabul etmez.

İmâm-ı Rabbânî üç hususu devamlı hatırlatmıştır:

1-En önemli mesele, ilk önce itikadı ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerine göre düzetmektir. Müslümanlık itikadın düzgünlüğüne bağlıdır. İtikadın bozukluğu insanı iman çizgisinden çıkarır. İtikat bozukluğu, insanın ebedi hüsrana olma nedenidir.²⁵⁵

2-Ehl-i sünnet âlimlerinin fıkıh kitaplarında belirttiği farz, vacip, sünnet, mendup, helal, haram ve şüpheli durumlara ilişkin hükümleri öğrenmek ve bu hükümlere riayet etmektir. Dolayısıyla İmâm-ı Rabbânî (k.s), ehl-i sünnete tabi olmak derken ehl-i sünnet alimlerinin itikadı ve fıkıhî fetvalarını da kast eder.²⁵⁶

²⁵² Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'de Ehli Sünnet Kimliği*, 40.

²⁵³ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'de Ehli Sünnet Kimliği*, 40-41.

²⁵⁴ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'de Ehli Sünnet Kimliği*, 41.

²⁵⁵ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'de Ehli Sünnet Kimliği*, 44.

²⁵⁶ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'de Ehli Sünnet Kimliği*, 44.

3- Mutasavvıfların yoluna tabi olarak kalbi tasfiye ve nefsi tezkiye etmektir. Bu aşamanı ön şartı yukarıdaki durumun sırası ile gerçekleşmesine bağlıdır. Zira itikadı düzgün olmayanın kalp tasfiyesi ve nefis tezkiyesi mümkün olmaz. İmâm-ı Rabbâni (k.s) İtikat, amel, ya da tasavvufî durumlarda sünnete muhalif her şeyi Yüce Allah'a (c.c) isyan, küfür olarak niteler.²⁵⁷

İmâm-ı Rabbâni, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) kendisinin bizzat yaptığı, yapmayı emir buyurduğu ve tasvip ettiği, yapıldığını görüp yasaklamadığı fillerinin tamamını sünnet olarak görür.²⁵⁸

İmâm-ı Rabbâni zâhiri şeriatı için temeli olarak kabul eder. Şeriata ait hükümlerden asla taviz vermez. İmâm-ı Rabbâni'ye göre, (k.s) sünnete uygun yaşamak; önce imanın şartlarını, ehl-i sünnet itikadına göre yerine getirmek sonra şeriatın hükümlerine tam ve mükemmel manada riayet etmektir.²⁵⁹

İmâm-ı Rabbâni, Şeyh Derviş'e yazdığı bir mektubunda kalbi arıtmak ve parlatmanın en faziletli yolunu şöyle anlatır:

“Bilmiş olasın ki, insan ilgi duyduğu çeşitli alâkalar ile kirlenip mülevves olduğu sürece mahrum olur. Bilhassa Yüce Allah'ın (c.c) zatından başkasının sevgisi nedeni ile oluşan kirlilerden, Hakikat-i câmia olan kalbin aynasını temizleyip, parlatmak için en etkili vasıta Peygamber Efendimiz 'in (s.a.v) sünnetini ihya etmek ve ona tabi olmaktır.”²⁶⁰

İmâm-ı Rabbâni, Şeyh Tahir Bedahşi'ye yazdığı mektubunda ise şöyle der:

“Bilesin ki, bizim fukaraya lâzım olan şunlardır:

1-Züllü ve iftikarı tercih etmek,

2-Yüce Allah'a (c.c) karşı daima yalvarıcı, kalbi kırık ve ona sığınıcı olmak,

3-Kulluk görevlerini eda etmek sureti ile şeriat sınırlarını muhafaza etmek,

4-Sünneti seniyye üzere tâbi olup gitmek sünnetlerin sahibi olan Peygamber Efendimiz'e salât ve selâm olsun.”²⁶¹

Sünneti ihya etmenin önemine binaen İmâm-ı Rabbâni bir mektubunda şu ifadelerle yer verir: Dostlarıma daima söylediğim ve ömrümün sonuna kadar da söylemeye devam edeceğim nasihatim: Ehl-i sünnet ve'l-cemaate ait kelam kitaplarındaki bilgiler ışığında inancı düzeltmek ve fikhî hükümlerden yapılması gerekenleri yapıp terk edilmesi gerekenleri terk ettikten sonra, kalbi Yüce Allah'ın (c.c) dışındaki şeylerle meşgul olmaktan kurtarmaktır.²⁶²

²⁵⁷ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni'de Ehli Sünnet Kimliği*, 45.

²⁵⁸ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni'de Ehli Sünnet Kimliği*, 49.

²⁵⁹ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni'de Ehli Sünnet Kimliği*, 52.

²⁶⁰ İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 1, 42. Mektup.

²⁶¹ İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 171. Mektup.

²⁶² Topbaş, *İmam-ı Rabbani'den Hikmetler*, 80.

İmâm-ı Rabbânî fıkıh ilmi açısından sünneti bir miras olarak görür. Ona göre bu miras iki şekilde ifade edilir:

1-Sûrî miras: Beden ile ilgili olan sünnetlerdir. Tasavvufta, insanın bedenine halk âlemi de denir. Sur'î miras ile bedenen yapılan ibâdât, muâmelât, ukubât hususları kast edilmektedir.

2-Mânevî miras: İman ve marifet merkezi olan iç dünya batın ile bağlantılıdır. İnsanın iç dünyasına emir âlemi denir. Batın (iç dünya) ile kast edilen kalptir. Kalp ise ihlâsın merkezidir. Onun desteği olmadan zahiri amelleri eda etmek zorlaşır.

Mümin Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) dış dünyası (zahir) veya halk âlemi olarak bedeni fiillerle benzediği kadar; miminin iç dünyasındaki (batın) inanç ve düşünce bakımından da benzemesi gerekmektedir. Çünkü suret tamamlanmadan mana oluşmaz. Dolayısıyla, şeriatın zahiri emirlerine uyulmadan manevi berekete ulaşılmaz. Bedenî ibadetler eda edildikçe iç dünya (kalp) temizlenir ve mümin gafletten kurtulur.²⁶³

İmâm-ı Rabbânî'ye göre sünnete uygun olarak yaşamak itikadı ehl-i sünnet çizgisi üzere düzelttikten sonra neyin nasıl yapılacağını öğrenmek, öğrendiğini Yüce Allah'ın istediği (c.c) ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) yaptığı şekilde ihlaslı duygularla uygulamaktır.²⁶⁴

İmâm-ı Rabbânî'ye göre ehl-i sünnet kimliği oluşturan ana unsurlardan biri Hz. Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) itaati, Allah'a itaat olarak kabul eder. Yüce Allah'ın (c.c) "Rasule itaat eden, Allah'a itaat etmiştir."²⁶⁵ Emri bunu gerekli kılar. Dolayısı ile ehl-i sünnet kimliği, Hz. Peygamber'e (s.a.v) ve sahabeye tabi olmak onlar gibi yaşamaktır. Hz. Peygamber Efendimiz'in (sav) sünneti ile ashabının sünneti bütünleşmiştir. Ehl-i sünnet kimliği bu bütüne sahip olup hayata uygulamak ile gerçekleşir.²⁶⁶ İmâm-ı Rabbânî sahabetlerin her birini birer yıldız olarak görür. İmâm-ı Rabbânî bizim yolumuz sahabe-i kiramın yoludur ifadesini mektuplarında kullanır. Zira ehl-i sünnet kimliği Allah'ı (c.c) Peygamber Efendimiz'i (s.a.v) ve sahabe-i kiramı birlikte sevmekle teşekkül eder. İmâm-ı Rabbânî ilmin, Ehl-i sünnet kaynağından alınmasını, yani itikadı ve ameli meseleleri öğrenmek için her kaynağa değil, mutlaka ehli sünnet âlimlerinin eserlerine başvurulmasını bildirmiştir. İmâm-ı Rabbânî bu durumu Seyyid Mahmud'a yazdığı mektubunda şöyle açıklar: "Bilmiş olası ki, ebedi kurtuluşun müyesser olması için insana üç şey mutlaka lâzımdır: İlim, amel ve ihlas." Birinci kısım amel olup bunun beyanını fıkıh üzerine almıştır.

²⁶³ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'de Ehli Sünnet Kimliği*, 51.

²⁶⁴ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'de Ehli Sünnet Kimliği*, 52.

²⁶⁵ Nisa, 4/80.

²⁶⁶ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'de Ehli Sünnet Kimliği*, 89-90.

İkinci kısım bundan maksad, mücerred itikad ve kâlbî yakındır. Bunun anlatılması ilm-i kelâm üzerine yazılan kitaplardadır. Haliyle, ehl-i sünnet ve'l cemaatin görüşlerine göre... Şöyle ki, bunlar fırka-ı nâciyedir. Bu büyüklere tâbi olmadan, hiç kimse için bir kurtuluş ümidi ve imkânı yoktur. Bunlara kıl kadar muhalefet vuku bulsa, iş tehlikeye girer. Hem de ne tehlike!...”²⁶⁷ İmâm-ı Rabbâni, “ehl-i sünnet ve'l cemaati” fıkâ-i nâciye olarak niteler. Hatta onların hak üzere olduklarını vurgulamak için onlara “Ehli hakk” der. Ebedi kurtuluşu onlara tabi olmakta görür. İtikadı ehli sünnete göre düzeltmenin ehemmiyetini vurgulamak için “ehl-i sünnet ve'l cemaate” kıl kadar muhalif olmayı çok büyük tehlike olarak bildirir.²⁶⁸

İmâm-ı Rabbâni, şunu açıkça ifade ediyor: “Ashaba tabi olmadan, Hz. Rasüllullah’a tabi olmayı iddia etmek, batıldır. Hatta bu durum Hz. Rasüllullah’a isyandır.”²⁶⁹

3.1.6. Şeriat/Fıkıh ve Tasavvuf

İmâm-ı Rabbâni fıkıh ilminin tasavvufî hayattaki önemine vurgu yaparken; fıkıh ilminin verileri ile tasavvufî hayatın şekillenmesi için ilk önce fıkıh ilminin kaidelerinin öğrenilmesini tavsiye etmiştir. Çünkü ona göre, İslamiyet üç aşamadan oluşur. İlim, amel ve ihlastır. Dolayısı ile buradaki ilim den maksat ilk önce Fıkıh ilmini (şeriatı) en güzel şekilde öğrenmektir. O, İslam’ın zahiri olan fıkıh ile bâtınını temsil eden tasavvuf arasında ayrılık gözetilmesine ve fıkıhın ihmal edilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Dolayısıyla tasavvuf yolcularını, ilk önce fıkıh öğrenmeye ve bu ilmi hayata tatbik etmeye, fıkıhın ölçülerine riayete yönlendirmiştir.²⁷⁰

İmâm-ı Rabbâni, tasavvufu şöyle tanımlar: Tasavvuf; Yüce Allah’ın (c.c) emir ve yasaklarını yerine getirmek, dini daha şuurlu bir şekilde yaşama uygulamak, nefsi arındırmak için bir vasıta. Tarikat; İslamiyet’in üçüncü rüknü olan ihlası kazanmaya yardımcı olur.²⁷¹

İmâm-ı Rabbâni tasavvufun gerekliliğini şöyle izah eder:

Âlimler, şeriatın zahirine davet ederler. Evliya ise şeriatın hem zâhirine hem de bâtınına Müslümanları davet eder. Evliya müritlerini tövbeye ve şeriatın hükümlerini uygulamaya teşvik eder. Onları Yüce Allah’ın zikrine çağırır. Tabipler, nasıl cesedin ihyası için mücadele veriyorsa ehlullah da ruhun ihyası için mücadele eder. Tarikat yani tasavvuf, ihlası elde etmek için gereklidir. Tarikat ve hakikat; şeriatın “ihlas” bölümünün

²⁶⁷ İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 1, 59. Mektup.

²⁶⁸ İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 1, 59. Mektup.

²⁶⁹ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni’de Ehli Sünnet Kimliği*, 90.

²⁷⁰ Ekrem Buğra Ekinci, “İmâm-ı Rabbâni’nin Tecdid Anlayışı ve Müceddidliği”, *İmam-ı Rabbani Sempozyumu Tebliğleri*, (İstanbul: Hüdayi Vakfı Yayınları, 2018), 123-124-125

²⁷¹ Ekinci, *İmâm-ı Rabbâni’nin Tecdid Anlayışı ve Müceddidliği*, 125.

tamamlanması için şeriatı hizmet eder. İşin hakikatı budur. Fakat halkın çoğu uyku ve hayallerle tatmin olurlar. Batın zahiri tamamlar, onu kemale erdirir. Batın ile zahir arasında kıl kadar ayrılık yoktur. Tarikat ve hakikat şeriatın hakikatinden ibarettir.²⁷²

İmâm-ı Rabbânî (k.s), yapılması gereken en önemli ilk hususun ehli sünnet ve'l-cemaatin görüşlerine uygun itikadı düzeltmek olduğunu bildirdikten sonra ebedi kurtuluş için fıkıh ilminin öğrenilmesinin gerekli olduğunu ifade eder.²⁷³

İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s), mektuplarında üzerinde durduğu en önemli hususlardan biri de tasavvuf ve fıkıh ilişkisidir. İmâm-ı Rabbânî (k.s), tabir caizse fıkha şöyle seslenir: “Sen her türlü ilmin üstünde muhterem bir ilimsin, ancak nefsin, tezkiyesi, kalbin tasfiyesi ile zühd ve takvaya vasıl olmak için mü'minlerin tecrübelerine ket vurma onlara engel olma.” Tasavvufa da şöyle seslenir: “Bu büyük tecrübeyi yaşarken fikhın sınırların aşma.” Fıkıh ile tasavvuf arasındaki bu hassas dengeyi onun her mektubunda görmekteyiz.²⁷⁴ İmâm-ı Rabbânî, Ahmed Berki'ye yazdığı mektubunda ise şöyle söylemiştir: “Sizin için umde; şer'î ilimlerin talimi fıkhi hükümlerin neşridir. O yerlerde cehalet yayılmış ve bidatler yerleşmiştir.”²⁷⁵

İmâm-ı Rabbânî'nin mektuplarında üzerinde durduğu en önemli hususları şöyle özetleyebiliriz:²⁷⁶

- 1-Ehli sünnet ve cemâat'in görüşlerine uygun olarak itikadı düzeltmek
- 2-Fıkıh ilmini Öğrenmek
- 3-Fikhın hükümlerini yaymak
- 4-Kur'an-ı Kerim ve sünnete uygun yaşamak
- 5-Saçın kılı kadar dahi olsa asla şeriatın dışına çıkmamak

İmâm-ı Rabbânî, Müslümanın ilk önce doğru bir itikada ve sağlam bir fıkıh bilgisine sahip olmasının önemine çokça dikkat çekmiştir. İmâm-ı Rabbânî (k.s) hakka'l-yakin makamına ulaşmanın alâmeti o makamda elde edilen maarif ve ilimlerin şer'î ilimlere uygunluğunu ölçü alarak tasavvufta yüksek makamlara çıkmanın alâmetini şeriatı bağlılıkta görür.²⁷⁷

İmâm-ı Rabbânî şeriatın değerleri ile şer'î hükümlere uygun tasavvufî değerler arasında bir çelişkinin olmadığını aksine birbirini tamamlayıcı ilişkinin olduğunu bildirir. Şeriat ile tasavvufu ayrı unsurlar olarak görmez. İmam-ı Rabbani'nin açıkladığı tasavvuf

²⁷² Sağıroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbani*, 240-241-242-243.

²⁷³ Gümüsoğlu, *İmâm-ı Rabbani ve Ehli Sünnet Davası*, 235.

²⁷⁴ Kahraman, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü”, 148.

²⁷⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 275. Mektup.

²⁷⁶ Gümüsoğlu, *İmâm-ı Rabbani ve Ehli Sünnet Davası*, 235-236.

²⁷⁷ Gümüsoğlu, *İmâm-ı Rabbani ve Ehli Sünnet Davası*, 256-257.

anlayışının amacı; kitap ve sünnet çerçevesinde şeriatı muhkem kılmak, ona hizmet etmektir.²⁷⁸

İmam-ı Rabbânî (k.s) şeriatın esaslarına bağlı kalarak tasavvufta yüksek makamlara ulaşmanın alameti olarak kelam ve fıkıh gibi şer'i ilimleri öğrenmeyi zorunlu tutar. Medreseyi tekkenin önüne alan İmam-ı Rabbânî ehl-i sünnet ve'l-cemaat itikadına sahip olmanın tasavvufi bütün hallerden önemli olduğuna dikkat çekerek Ehli Sünnet anlayışına muhalif olan tasavvuf anlayışları kabul etmez.²⁷⁹ Tasavvufun belirleyicisi Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetinin tam manasıyla ihya edilmesi olduğunu, bunun harici başka bir yolun belirleyici olamayacağını İmâm-ı Rabbânî (k.s) mektuplarında sıkça ifade etmiştir.

İmamı Rabbânî (k.s) tasavvufun temel esaslarını şöyle izah eder:²⁸⁰

- 1-Ehli Sünnet itikadı
- 2-Kelam ve fıkıh bilgisi
- 3-Şeriatı uygunluk
- 4-Sünneti ihya etmek

İmâm-ı Rabbânî (k.s) yukarıdaki durumu şöyle izah eder: Şeriatı bağlı olan kişi marifet sahibidir. Şeriatı bağlılık ne kadar çok olursa marifette o kadar çok olur.

İmâm-ı Rabbânî (k.s) göre şeriatın kabul etmediği her türlü yaklaşım zındıklıktır.²⁸¹

İmâm-ı Rabbânî (k.s) tüm tasavvuf geleneğinde tasavvufa Nebvî İslam'ın ışığında bakan ilk mutasavvıftır. Bir taraftan İslam'ın orijinal yapısıyla ilkelerini tanımlarken; diğer taraftan tasavvufla gelen yeni durumların neler olduğunu, bunların hangi kısımlarının Nebvî anlayışa aykırı olduğunu ortaya koyar. İmâm-ı Rabbânî Peygamber Efendimizin (s.a.v) tarzı (tarik-i nübüvvet) ile sufilerin tarzı (tarik-i velâyet) arasındaki farkı açıklayarak işe başlar.²⁸²

İmâm-ı Rabbânî şeriatı sımsıkı sarılma, sünneti ihya etme çağrısı yapmakta bunun yanında bidat her sapmayı ancak sünnetin ihyası ile yok edilebileceğini bildirmiştir. İnsanın yaratılışındaki gayenin ve nihai hedefin şeriat tarafından tayin edildiği şekliyle Yüce Allah ve onun Resul'üne itaat etmek olduğunu İmâm-ı Rabbânî (k.s) açıkça ifade eder.²⁸³

²⁷⁸ Kahraman, "İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü", 164.

²⁷⁹ Gümüšoğlu, *İmam-ı Rabbani ve Ehli Sünnet Davası*, 256-257.

²⁸⁰ Gümüšoğlu, *İmam-ı Rabbani ve Ehli Sünnet Davası*, 256-257.

²⁸¹ Kahraman, "İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü", 168.

²⁸² Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 97-98.

²⁸³ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 122.

İmâm-ı Rabbânî'nin mektuplarında anlaşılan şu ki; o, tasavvufun İslam'dan soyutlanması ve ayrı bir din gibi sunulmasına karşı çıkarak "tasavvuf İslam'ın kendisidir." anlayışını etkin kılmıştır.²⁸⁴

İmâm-ı Rabbânî; tasavvufun Müslümanın dinini nasıl tamamladığı hususunu şöyle izah eder:

"...Amel ve itikadı (ehl-i sünnet itikadı) tamamladıktan sonra, Allah'ın (c.c) yardımıyla tasavvuf yoluna girmek lazım. Ama bu itikad ve amelin üzerine eklenecek fazladan bir şeyin elde edilmesi için değildir. Amaç kalbin, inanç bakımından şüphelerden kurtularak, huzura ermesidir."²⁸⁵

Velhâsıl İmâm-ı Rabbânî'ye göre İslamiyet gaye olup, tarikat buna bir vesiledir. Tasavvuf yolu, insana şu faydaları sunar:²⁸⁶

- 1-Amelleri yerine getirmede kolaylık.
- 2- Kalbin şüphelerden arındırılması.
- 3-Sağlam bir itikad.
- 4-Nefsi emmâre ile mücadelede kolaylık.
- 5-Amelin ihlâslı olması.

İmâm-ı Rabbânî, tasavvuf yolunun gayesini "imanı güçlendirmek, fıkıhın öğretilerini daha kolay hayata uygulamak ve daha istekli şekilde ibadetleri eda etmektir." diye açıklayarak işin özünü ise Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) izinden ayrılmamaktır, diye anlatır.²⁸⁷

Tasavvufi hayat Peygamber Efendimiz (s.a.v) ile başlamıştır. İmâm-ı Rabbânî'nin tasavvufi anlayışı şu esaslara şu esaslara dayanır:

- 1-Ehli sünnet itikadı.
- 2-Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünneti.
- 3-Ashab-ı Kiram'ın örnek yaşantısı.
- 4-Hadis-i şerifler.

İmâm-ı Rabbânî yukarıdaki durumu şöyle bir mektubunda şöyle açıklar: İyi bil ki, salike ilk lazım olan şey itikadını ehl-i sünnet âlimlerinin itikadı gibi düzeltmektir. İtikad şöyle olmalı, ehl-i sünnet ve'l-cemaat ulamasının Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerif ve ashab-ı kiramdan çıkardıkları hükümlere göre olması zaruridir. Yine bu yolda ashab-ı kiramın izinden gidilmelidir. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifi öyle bir manaya hamletmek gerekir

²⁸⁴ Karadağ, *Süfi İtikadı*, 125.

²⁸⁵ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbani*, 97.

²⁸⁶ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbani*, 97-98.

²⁸⁷ Karaman, *Tasavvuf Şeriatlı Olmaz*, 175.

ki, eh-i hak, yani ehl-i sünnet âlimlerinin anladığı nasılsa öyle olmalı bu dahi, yolda gereklidir.²⁸⁸

İmâm-ı Rabbâni tasavvufun görevini ise şöyle izah eder:²⁸⁹

1-Şeriatı en kâmil şekilde yaşamak.

2-Şeriatı tamamlamak.

3-İhlasın elde edilmesini sağlamak.

4-İhlasın kemâle ermesini sağlamak.

5-Riyâsız bir İslam’i hayat yaşamak.

6-Nefs şeytandan hâsıl olan tembellik ve gevşekliğin giderilmesi

İmâm-ı Rabbâni mektuplarında tekraren şu hususa vurgu yapar: Ehl-i sünnet ulemasının yoluna uymadan görüşlerine kabul etmeden felâha ermenin ve cennete gitmenin mümkün olamayacağını ayrıca ehli sünnet yolundan ayrılanların hem kendisi sapmış hem de başkalarını saptırmış olur.²⁹⁰

İmâm-ı Rabbâni Seyyid Mahmud’a yazmış olduğu mektubunda, “Bilmiş olarsınız ki, ebedi kurtuluşun olabilmesi için insana şu üç şey mutlaka gereklidir: İlim, amel ve ihlas”. İlim ve amel, şeriattan istifade ile elde edilmiştir. İlmin ve amelin ruhu makamında olan ihlâsın tahsili ise sûfiye tarikatına girmeye bağlıdır. Seyr-i illallah mesafesini aşamayan sâlik, seyr-i fillahta tahakkuk edemez. Bu kimse ihlâsın hakikatinden uzaktır. Bu durumdaki sâlik ehl-i ihtisas olan muhlis zatların erdiği kemâlâtan mahrum kalır.²⁹¹

İmâm-ı Rabbâni tasavvuf yolunda bulunanların ibadetleri kolayca ve severek yapacaklarını nefis ve şeytandan hasıl olan tembellik, gevşekliklerinin yok olacağını ayrıca tasavvuf yolunda bulunanlara günahların, haramların çirkin ve iğrenç görüneceğini bildirmiştir.²⁹²

İmam Suyûti’nin rivayet ettiği hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurur: “*Ümmetimden sıla isminde biri gelir. Onun şefaati ile çok Müslüman cennete girer.*”²⁹³ “Sıla” birleştirici manasına gelir. İmâm-ı Rabbâni, tasavvufu fıkıh ile birleştirdiği ve aradaki ayrılıkları giderdiği için bu sıfat kendisine uygun görülmüştür. Zamanın âlimleri ona bu isim ile hitap ederek onun “sıla” unvanını kabul etmişlerdir. İmâm-ı Rabbâni bir yandan tasavvufa yeni ıstılahlar kazandırırken diğer taraftan

²⁸⁸ İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 1, 286. Mektup.

²⁸⁹ Derin, *İmâm-ı Rabbani’nin İzinde*, 257.

²⁹⁰ Derin, *İmâm-ı Rabbani’nin İzinde*, 253-254.

²⁹¹ İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 1, 59. Mektup.

²⁹² Derin, *İmâm-ı Rabbani’nin İzinde*, 255-256.

²⁹³ Ebu Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Asfiyâ*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1971), Cilt: 2, 274. Hemen ifade edelim ki Ebu Nuaym, bu hadisi Sıla b. Eşşem’le ilgili olarak aktarmıştır. Bu hadis daha sonraki zamanlarda aynı ismi ve özellikleri taşıyan farklı şahsiyetler için de kullanılmıştır.

tasavvufu; ehl-i sünnet ve fıkıh kaideleri içerisinde yeniden yapılandırarak tasavvuf ve şeriat arasındaki farklılığı, uzaklığı gidermeye çalışmıştır.²⁹⁴

3.1.7. Şeriat ve Kalb

İmâm-ı Rabbâni bir mektubunda konuyu şöyle izah etmiştir:

İşin aslı kalbe dayanır. Şayet kalp Yüce Allah'tan (c.c) gayri ile fitneye düşmüş ve bir alâka peydah etmiş ise o kalp haraptır. Kısırdır verimsizdir. Mücerred surette yapılan amellerden, zahiri ibadetlerden hâsıl olacak hiçbir şey yoktur. Herkese lazım olacak olan şunlardır:

1-Yüce Hakk'ın gayrına iltifattan kurtulan selim bir kalp,

2-Şeriatın emrettiği bedene taalluk eden ibadetleri yapmak.²⁹⁵

İmâm-ı Rabbâni, yukarıda ifade ettiği gibi işin aslı; ilk önce kalbi mâsivâdan temizlemek ve şeriatın emrettiği ibadetleri yapmaktır. Bu iki durumu gerçekleştirmeden olamayacağını bildirdi.

3.1.8. Şeriat ve Sahabe

İmâm-ı Rabbâni'ye göre, ashab-ı kirâma hürmet etmek Peygamber Efendimiz (s.a.v) hürmet etmektir. Çünkü şeriat hükümleri bizlere ashabın nakli ile ulaştı. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) yolu ashabının yoludur. Onların her birinden bizlere şeriatın bir şeyi ulaşmıştır. Ashabın hepsi adalet üzeredir. Bunlar sohbet şerefine nail olmuşlardır. Bu sohbette de nübüvvet bereketini bulmuşlardır. Onlar vahyi müşahade etmişlerdir.²⁹⁶ Sahabeler bizlere şeriatı yaşayarak ulaştırmışlardır. Sahabe döneminde dine uygun hayatın iki temel kaynağı vardır:

1-Kur'an-ı Kerim.

2-Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) İslam'ı yaşama şekli olan sünnettir.

Sahabe bu iki kaynağı korumak için oldukça titiz davranmışlardır. Sahabe, Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, manasını anlamaya çalışmış ve onu kendilerinden sonra gelen tabîlere, onlarda kendilerinden sonra gelenlere ulaştırmışlardır. Yani şeriatı bizlere ulaştıran sahabeye hürmet etmek İslam'ın gereğidir. Sahabe sünneti ihya ederek bizlere en güzel örnek olmuşlardır.²⁹⁷ İmâm-ı Rabbâni bir mektubunda bu durumu şöyle açıklıyor: Hâcegân yolunun binâsı, nihâyeti bidâyete derc etme (tasavvuf yolunda son mertebeyi ilk mertebeye dâhil etme) üzerine kurulmuştur. Hz. Hâce Nakşibend (k.s) "Biz sonu başa indirip dâhil ediyoruz" buyurmuştur. Bu tarikat aynen ashâb-ı kiramın yoludur. Bu büyük zâtlar (ashâb) Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sohbeti ile çok yüksek

²⁹⁴ Ekinci, "İmâm-ı Rabbâni'nin Tecdid Anlayışı ve Müceddidliği", 123.

²⁹⁵ İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 1, 39. Mektup.

²⁹⁶ Sağıroğlu, *İslam Büyüklüğü İmam-ı Rabbani*, 270-271.

²⁹⁷ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni'de Ehli Sünnet Kimliği*, 57-58-59.

mertebeğe ulaşmışlardır.²⁹⁸ Nakşibendilerin silsilesi, “silsetü’z-zehebdir” (altın zincirdir). Bu yüce tarikatın diğerk tarikatlara üstünlüğü, aynen ashâb asrının diğerk asırlara üstünlüğü gibidir.²⁹⁹

İmam-ı Rabbâni sahabenin üstünlüğünü Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) vahyine inanmaktan başka bir şeye dayanmadığını açıkça ortaya koyar. Sahabe olağanüstü hallere sahip olmamıştır.Fena ve bekayı cem ve ayrılığı bilmezlerdi, ağır uygulamalar içine girmediler. Hiçbir zaman kendinden geçme ya da sekr durumu yaşamadılar.Bundan dolayı velinin sahabeye üstünlük sebebi olamaz.Sahabe kendini arındırmış,fazilet ile donatmış, doğruluk ve takvayla yetiştirmiş, Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) yolunu izleyerek ve onun misyonu için çalışarak ihsanının en üst mertebesine ulaşmıştır.³⁰⁰

3.1.9. Şeriat ve Ehl-i Sünnet İtikadı

“Ehl-i Sünnet”, “ehl” kelimesinin sünnet kelimesine izafesi ile oluşan Arapça “Ehlü’s-sünnet” tabirinin Türkçeye geçmiş halidir. Arapça’da bir kişinin yakınlarına ve akrabalarına “ehl” dendiği gibi bu kelime taraftar, koruyan, benimseyen sahiplenerek kişi anlamlarında da kullanılır. Buna göre Ehl-i sünnet, sünnete taraf olan ,onu benimseyen, sahiplenerek ve koruyan kişilere verilen isimdir. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet; ile Hz. Peygamber efendimiz (s.a.v) ve onun ashabının akait, amel, ve ahlak olarak takip ettikleri yolu bir bütün olarak benimseyerek onu olduğu gibi muhafaza etmeye çalışan müminlere ait bir isimdir.³⁰¹

“Ehl-i sünnet ve’l-cemaat”, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) ile onun ashabının temel dini meselelerde takip ettikleri yolu benimseyenler ve bu yol üzere yaşayanlar olarak tarif edilir. Daha geniş anlamıyla, “Ehl-i sünnet ve’l-cemaat”, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) ile onun ashabının dini uygulamalarını örnek alan, İslam’ın temel itikat,amel ve ahlakını muhafaza eden müminlerdir.³⁰²

İmâm-ı Rabbâni mektuplarında “Ehl-i sünnet” bazen “Ehl-i sünnet ve’l-cemaat”, ismini kullandığı gibi onların hak üzere olduğunu vurgulamak için “Ehl-i hak” ismini de kullanır. İmâm-ı Rabbâni Müslümanlar’ın çoğunluğunu da onların oluşturduğunu bildirir.³⁰³ İmam-ı Rabâni’nin ehl-i sünnet kimliğini oluşturan temel unsur Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) itaat Allah’a (c.c) itaattir. “ İmâm-ı Rabbâni, Allah’ın (c.c) “Rasûle itaat eden Allah’a itaat etmiştir.”³⁰⁴ ayeti gereği bu durumu beyan etmiştir.

²⁹⁸ İmâm-ı Rabbâni, *Şeriat ve Tasavvuf*, 113.

²⁹⁹ İmâm-ı Rabbâni, *Şeriat ve Tasavvuf*, 113-114.

³⁰⁰ Ensari, *Şeriat ve Tasavvuf*, 130.

³⁰¹ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni’de Ehli Sünnet Kimliği*, 81-82.

³⁰² Özgen, *İmâm-ı Rabbâni’de Ehli Sünnet Kimliği*, 81-82-83-84

³⁰³ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni’de Ehli Sünnet Kimliği*, 87.

³⁰⁴ Nisa, 4/80.

Dolayısıyla Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünneti ashabının sünneti ile bütünleşmiştir. İmâm-ı Rabbâni sahabeyi örnek almadan; Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetinin yaşanamayacağını belirterek sahabenin her birinin sünneti ihya için çok büyük önem arz ettiğini dünyevî ve uhrevî kurtuluşun bu olduğunu bildirir.³⁰⁵ Bu çerçevede İmâm-ı Rabbâni *Mektûbât*'ında oldukça sık iktibas ettiği bir hadis-i şerif vardır ki şudur: “*Kim benim ölmüş bir sünnetimi ihya ederse on yüz şehit ecri verilir.*”³⁰⁶

İmâm-ı Rabbâni Seyyid Ferid'e yazmış olduğu mektubunda mü'minlerin ilk vazifesini şöyle açıklar: Teklif erbabına (aklı başında buluş çağına gelenlere) vacip olan hususların başında ehl-i sünnet vel-cemaat ulemasının reyine uygun şekilde itikadı düzeltmek gerekir. Yüce Allah onların çalışmalarını şükranla layık eylesin. Çünkü kurtuluş o büyüklerin görüşlerine göre hareket etmeye bağlıdır. Onlar fırka-ı nâciyedir. Onlar Resulullah'ın ve ashabının yolundadır.³⁰⁷

İmâm-ı Rabbâni (k.s), yukarıdaki mektubunda açıkça izah ettiği gibi mü'minler için ilk görev itikatlarını belirtildiği şekliyle düzeltmek. Çünkü ehl-i sünnet ve'l-cemaat alimlerinin yolu Resulullah'ın ve ashabının yoludur. İmâm-ı Rabbâni'nin (k.s) ifadesiyle dünyevî ve uhrevî kurtuluş bu yol üzere itikadı düzelterek yaşamamaya bağlıdır.

İmâm-ı Rabbâni (k.s), bir mektubunda ehl-i sünnet itikadının ne kadar önemli olduğunu şöyle açıklar: Dostlarıma daima anlattığım ve ömrümün sonuna kadar da anlatmaya devam edeceğim nasihat; ehli sünnet vel-cemaat'e ait kelam kitaplarındaki bilgiler yönünde inancını düzelttikten farz, vacip, sünnet, mendup, helal, haram, mekruh, ve şüpheli durumlardaki fıkhi meselelerden yapılması gerekenleri yapıp terk edilmesi gerekenlerden kaçındıktan sonra, kalbi yüce Allah'ın dışındaki şeylerden kurtarmaktır.³⁰⁸

İmâm-ı Rabbâni ömrü boyunca ehl-i sünnet itikadının önemi anlatmış, inancın böyle düzeltilmesinin bunun dışındaki inanç anlayışlarının doğru olmadığını mektuplarında sıkça vurgulamıştır. İmâm-ı Rabbâni'nin tecdid anlayışı; itikadın ehli sünnet vel-cemaat ulemasının reyine uygun şekilde düzeltmeye dönük faaliyetler çerçevesinde şekillenir. İmâm-ı Rabbânini şariat ve tarikat anlayışında; inancın ehli sünnet vel-cemaat itikadı istikametinde düzelmek ilk vazifedir.

3.1.10. Şariat ve Nakşibendilik

Molla Câmi (ö. 898/1492), Nakşibendiliğin usûl ve esaslarını açıkladığı eserinde Nakşî şeyhlerinin başta Muhammed Şah-ı Nakşibend olmak üzere çoğunun “Hâce” unvanı ile anıldığını, hâcenin ise Farsça “ulu” manasına geldiğini dikkat çekmiş ve

³⁰⁵ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni'de Ehli Sünnet Kimliği*, 87-88-89-90.

³⁰⁶ Tirmizî, nr. 2601; İbn Mâce, nr. 209, 210.

³⁰⁷ İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 1, 193. Mektup.

³⁰⁸ Topbaş, *İmâm-ı Rabbani'den Hikmetler*, 80.

onların her birinin şeyh-i kâmil ve mürşid-i mükemmil olduklarını ifade ederek kendileri “hâcegân”, tarikatlarına “tarikat-ı hâcegân” olarak isimlendirildiğini ifade etmiştir.³⁰⁹

İmâm-ı Rabbânî tarikat-ı hâcegânı tanıtırken üç hususu önemle arz eder ve şunları söyler: “Bu tarikat ilhamını; Kur’an-ı Kerim sünnet ve sahabe yaşantısından alır.”³¹⁰

Nakşî büyükleri seyr u sülûk esnasında Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) sahabeyi yetiştirirken tercih ettiği sohbet yolunu tercih ederler. Nitekim İmâm-ı Rabbânî bir mektubunda bu durumu şöyle izah eder: “Bu yol, sahabe-i kiram yoludur.”³¹¹

İmâm-ı Rabbânî (k.s) Nakşibendiliği anlatırken şu üç hususa dikkat çekmiştir:³¹²

- 1-Kur’an-ı Kerim,
- 2-Sünneti hayata uygulamak,
- 3-Sahabe yaşantısını örnek alma,
- 4-Ruhsatlar ile amel etmek uygun görülmez,
- 5-Azimet ile amel etmek,
- 6-Seyr ü sülûk esnasında sohbet yolu tercih etmek,
- 7-Kalbi zikir,
- 8-Bidatlerden kaçınmak,
- 9-Allah yolunda hizmet etmek.

İmâm-ı Rabbânî’ye göre Nakşibendilik; Kur’an-ı Kerim, sünnet-i seniyye ve sahabe-i kiram yaşantısından ilhamını alır. Nakşî yolu bu üç kaynaktan beslenir.

İmâm-ı Rabbânî yukarıdaki durumu Hân Azam’a yazdığı mektubunda şöyle izah eder: Bilmiş olası ki, Hâcegân Hazretlerinin yolları nihayetin bidayete derc edilmiş şekli üzere kurulmuştur: Durumu, Bâhaeddin Nakşibend Hazretleri şöyle anlatmıştır: Biz nihayeti bidayete derc ediyoruz. Bu yol, aynıyle, Ashâb-ı Kirâm’ın yoludur. Çünkü onlara, Resûlullah (s.a.v) Efendimiz’in ilk sohbeti ile hâsıl olan mana zenginliğinden bir nebze olsun, bu ümmetin sâir veli kullarına nihayetin nihayetinde dahi hâsıl olmaz. Bu mânâ icabı olarak, Hz. Hamza’nın şehadetine sebep olan Vahşi (r.a) tabiinden olan Veysel Kârani’den fazilet itibarı ile daha öndedir. Bunun sebebi İslam ile müşerref olunca, bir defa seyyidü’l evvelin ve’l âhirin Resûlullah (s.a.v) ile sohbet etmesidir. Vahşi’ye Resûlullah’ın (s.a.v) ilk sohbeti ile hasıl olan mana zenginliği, Veysel Karani’ye hasıl olmamıştır. Hiç şüphe edilmesin ki; bu büyüklerin silsilesi, silsile-i zehebtir. Bu tarikat büyüklerinin altın zincir halkası gibi olduklarını gösterir. Bu tarik-ı aliyyenin diğer

³⁰⁹ Gümüšoğlu, *İmam-ı Rabbani ve Ehl-i Sünnet Davası*, 285.

³¹⁰ Derin, *İmam-ı Rabbani’nin İzinde*, 74.

³¹¹ Derin, *İmam-ı Rabbani’nin İzinde*, 74-75.

³¹² Derin, *İmam-ı Rabbani’nin İzinde*, 74-75-76-77

tarikatlara üstünlüğü, diğer asırlara kıyasla, ashabın içinde bulunduğu asrın üstünlüğü gibidir. Bu durum kesindir.³¹³

İmâm-ı Rabbânî şer'î hükümlere titizlikle riâyet eden bir tasavvuf anlayışını ortaya koyar. Ona göre tarikat gaye değil vâsıtaadır. Fakat vasıtaların en etkili olanı tarikattır. Tarikat ehline bağlanmaktan maksat: İmanın hakikatı olan şeriata bağlı itikadlara yâkini arttırmaktır. Fıkıh hükümlerini hayata uygulamakta kolaylık sağlar. İmâm-ı Rabbânî; ehlullah kalbi hastalıkların tabibidir. Bâtını hastalıkların giderilmesi bu büyük zatların tevehcühleri ile olur. Onlar daima Yüce Hakk'ın huzurundadırlar. İmâm-ı Rabbânî; dünya ve ahiret hayatının kurtuluşunun dayanağı, Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) tabi olmak ve onun sünnetini hayata uygulama ile ancak olacağını bildirmiştir.³¹⁴

İmâm-ı Rabbânî Nakşî yolunda bidatlerden kaçınmak, sünneti ihya etmek için büyük hassasiyet gösterildiğinden dolayı bu tarikatın büyükleri sesli zikri değil, kalbî zikri tercih ettiklerini hatta Peygamber Efendimiz (s.a.v) döneminde olmayan raks ve semâ durumları men ettiklerini belirtir.³¹⁵

İmâm-ı Rabbânî bu durumu mektubunda şöyle izah eder.³¹⁶ Bu tarikat-ı aliiyyenin yüksekliği, bu tabaka-i Nakşbendiye'nin rif'atı ancak sünnet-i seniyyeye iltizam, bidatlerden kaçınmak yolu ile dir. Hiç şüphe yok ki, bu iltizam sünnete tutunmak ile büyük ecirler aldılar. Bidatlerden kaçınma ile çokça semeresini gördüler. Bu zatların kelâmı, kalbi marazlara deva, nazarları manevi hastalıklara şifadır. Pek güzeldir Nakşibendilerin yolcuları; Sessizce ulaştırırlar hareme yolcuları... Alır sohbetleri tüm halvet vesveselerinden, kalbinden müridlerin, pek güzel kerem şanları.³¹⁷

İmâm-ı Rabbânî'ye göre sünneti ihya etmenin yolu bidatleri ortadan kaldırmak için mücadele etmektir. O, Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) tabi olanlar için şöyle der: "Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetine ve onun şeriatına uyan kimse ne kadar bahtiyardır. Onun düşmanlarının başına toprak ve taş yağsın." İmâm-ı Rabbânî'ye göre "kalpteki hastalıkları tedavi etmenin en güzel yolu Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetine tâbi olmaktır. Bidatlardan korunmanın en güzel yolu Peygamber Efendimiz'in (sav) sünnetini ihya etmektir. Dünya ve ahiret saadeti için iki cihanın efendisi Hz. Muhammed Mustafa'ya tâbi olunmalıdır. Bunun için önce itikadı ehl-i sünnet itikadı üzere düzeltmek ve fıkıhın bilinmesi gereken hükümleri bilmek gerekir."³¹⁸

³¹³ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 66. Mektup.

³¹⁴ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 245-246-247.

³¹⁵ Gümüsoğlu, *İmâm-ı Rabbânî ve Ehli Sünnet Davası*, 194-195.

³¹⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat-ı Rabbânî*, Cilt: 1, 168. Mektup.

³¹⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat-ı Rabbânî*, Cilt: 1, 168. Mektup.

³¹⁸ Kahraman, "İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü", 190-191-192-193.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre Nakşibendi tarikatının gayesi sünneti ihya etmektir. Bu durumu bir mektubunda şöyle izah eder: “Bunların yolu kibrit-i ahmer cevheri olup Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v) sünnetine bağlılık üzeredir. O sünneti seniyyenin kaynağına salât ve selam olsun.”³¹⁹

İmâm-ı Rabbânî Hâce Muhammed Çeteri'ye yazmış olduğu bir mektubunda: “Uygun olan şu dur ki; bâtın mânâ Hâcegan hazretlerine bağlılık ile mamur edile, zâhir ise Peygamber Efendimizi'n (s.a.v) açık sünnetine tabi olmakla süslenmeli hem de tam manası ile...” demiştir.³²⁰

Burada İmâm-ı Rabbânî'de (k.s) iki önemli durumu görürüz:

1-Kur'an-ı Kerim ve sünnete muhalif olan şeriatın ölçülerine uymayan tasavvufi vecd, hal ve ilhamların hiçbir değerinin olamayacağını bildirmesi. Onun bu görüşü şeriat, hakikat ve tarikat üçlüsünü birbirini tamamlayan mertebeler olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir.³²¹

2-İmâm-ı Rabbânî, Kâdiriyye ve Çiştîyye tarikatlerinde terbiye icazetine sahip olmasına rağmen Nakşibendi tarikatını tercih etmesidir.

İmâm-ı Rabbânî, Nakşibendi tarikatını tercih sebebi olarak, onların sünnete tabi olma ve bidatlerden kaçınmadaki hassasiyetlerini gösterir. Nakşibendiler fıkıh, kelâm ilimlerine daha çok bağlıdırlar. İtikat ve ibadet için faydalı ve zararlı durumları öğrenirler. Şeriatın hükümlerine tabi olurlar. Sünnet-i seniyyeye muhalif manevi halleri kabul etmezler.³²²

İmâm-ı Rabbânî Nakşibendî tarikatında sünneti ihya etmeye verilen önemi şöyle ifade eder:

“İki şeyi muhafaza etmenin ve onlarda sebat etmenin bu yolun zaruri hususlarından olduğunu iyi bilmelisiniz:

1-Sahib-i şeriata tabi olmak

2-Kendisine uydunuz şeyhe ihlasla muhabbettir.

“Nakşilerin tasavvufi hallerden bir şeyler elde edemedikleri halde; sünnete tabi olduklarında çok sevinip birbirlerini müjdelediklerini görürsün. Fakat sünnete tabi olmakta bir gevşeklik hissettikleri durumda, kendilerinde manevi haller bulunsa bile bu halleri kabul etmezler.”³²³

³¹⁹ Kahraman, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü”, 194.

³²⁰ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 37. Mektup.

³²¹ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'de Ehli Sünnet Kimliği*, 34.

³²² Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'de Ehli Sünnet Kimliği*, 34.

³²³ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'de Ehli Sünnet Kimliği*, 35.

İmâm-ı Rabbânî, (k.s) tarikatın hak veya bâtıllığı hakkında hüküm vermenin ölçüsü olarak şeriatın hükümlerine tam ve mükemmel olarak riayet etmeyi böylece sünneti ihya etmek olarak ifade eder.

İmâm-ı Rabbânî, (k.s) Nakşî tarikatının yüksekliğini belirleyen durumu, sünnet-i seniyyeye yapışmak ve bidatlardan kaçınmak olarak dile getirir.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre itikadımızı düzeltip, amellerimizi de şeriatın hükümlerine göre yaptıktan sonra vakitlerimizi zikir ile geçirmeli ve bundan bir an bile olsun geri kalmamalıyız. Zahiren insanlarla olsak bile bâtınımızla Allah'ı zikir ile meşgul olmalı e bundan lezzet duymalıdır. Nakşî tarikatına giren kimseler ilk adımda bu lezzeti yakalarlar. Bu yolda ele geçen mânevî haller muhafaza edilmeli ve şükrü yerine getirilmelidir. Nakşibendi tarikatinde, son mertebenin halleri daha işin başında yaşatıldığı için sâlik daha yolun başında iken sonunda ulaşacağı halden haberdar olmaktadır.³²⁴

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, bu tarikat-ı aliyyede bir adım atmak; diğerlerinde yetmiş adım atmaktan daha faziletlidir. Bu yol fütuhat getirir; tebaiyet ve veraset yolu ile kemâlât-ı nübüvvet'e ulaştırır. Diğerlerinden; nübüvvet kemâlâtına ulaştıran bir yol açılmaz.³²⁵

3.2. Tarikat Anlayışı

3.2.1. Tarikat

Lügatte “yol” anlamına gelen, tasavvufun daha özel ve sistemleşmiş hali olan tarikattan maksat ve gaye şeriatın tekmili, dinin tamamlanarak, imanın ve İslam'ın kâmil hale gelmesidir. Tarikat yani tasavvuf; ihlâsı elde etmek içindir.³²⁶

İmâm-ı Rabbânî itikadi alana özel bir hassasiyet göstermiştir. Aşağıdaki sözleri onun bu konudaki hassasiyetini ortaya koyuyor:³²⁷

Bilesiniz ki Hâcegân yolunun ilkeleri şunlardır:

- 1- Ehl-i sünnet ve'l cemâat itikadını benimsemek.
- 2- Peygamber Efendimiz 'in (s.a.v) sünnetini ihya etmek.
- 3- Bid'atlerden uzak durmak.
- 4- Nefsani arzuları terk etmek.
- 5- Mümkün olduğunca azimet ile amel etmek.

İmâm-ı Rabbânî şeriat ile düşünceleri çelişen bir sufiye karşı nasıl bir tavır alınması gerektiğini şöyle ifade eder: “Eğer sûfinin şeriat ile uyuşmayan düşünceleri varsa; başka

³²⁴ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 374-375.

³²⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 281. Mektup.

³²⁶ Sağıroğlu, *İslam Büyükleri İmam-ı Rabbani*, 240.

³²⁷ Karadaş, *Sûfî İtikadı*, 39.

bir sebeple bir veli olarak görünse dahi; onun düşünce ve uygulamalarını takip etmek doğru değildir.” İmâm-ı Rabbânî’nin belirttiği gibi tarikat uygulamaları, söylemleri tamamen şeriata uygun olmalıdır. Ölçü şeriattır. Velhasıl sûfinin şariat ile çelişen söylem ve uygulamaları yanlış olarak tanımlanmalı ve kabul edilmemelidir.³²⁸

İmâm-ı Rabbânî’nin mücadelesi iki yönlüdür:³²⁹

1-Manevi hedefleri gösteren bir sûfi.

2-İslam müceddidi.

İmâm-ı Rabbânî; yukarıdaki iki yönlü mücadelesi, Nebevi İslam’ın ne olduğunu açıkça ortaya koymak, İslam’ı İslam dışı uygulamalardan, ona aykırı düşüncelerden temizlemek, hatalı, yanlış durumları açığa çıkararak bu dine ait değerleri, uygulamaları net bir şekilde bilmek ve yaşamaktır.

İmâm-ı Rabbânî tarikatın şekil ve gösteriş olmadığını asıl olan Peygamber Efendimiz’e (s.a.v) tâbi olarak onun sünnetini en güzel şekilde ihya etmektir. Şariat ölçüleri ve kuralları içerisinde hakikati aramak kemâl erbabının işidir. Cehennemden uzaklaşarak cennete girmenin yolu şariatın hükümlerini yerine getirmektir.

İmâm-ı Rabbânî bâtını olgunlaşmayı, zâhire tahallluk eden şer’i hükümlerin yerine getirilmesine bağlı olduğunu şöyle izah eder: Şariat kemâlatın esası bütün makamların aslıdır. Özet olarak İmâm-ı Rabbânî’ye göre şariat bütün hallerde ve vakitlerde gereklidir. Herkes onun hükümlerini yerine getirmek zorundadır.³³⁰

3.2.2. Seyr u Sülûk

Tasavvuf ve tarikattaki manevi eğitim ve terbiye işine seyr ü sülûk denir. Seyr; gezmek, yürümek, seyretmektir. Sülûk ise yolda yürümek, seyran etmek, girmek, yolda gitmek anlamlarına gelir. Tasavvufta seyr u sülûk, cehaletten ilme, küfürden imana, kötü vasıflardan güzel ahlaka ve Hakk’a visaldir.³³¹

Seyr u sülûk tasavvuf ve tarikat eğitimine tâbi olan insanın manevi makamları tamamlayıp, Hakk’a vasıl oluncaya kadar geçirdiği manevi yolculuğun adıdır. Seyrin başı sülûk, sonu ise visaldir.³³²

İmâm-ı Rabbânî’ye göre seyr u sülûk, insanın varlık mertebelerindeki seyahatidir. Seyr-u sülûk insana Kur’an-ı Kerim ve hadislerin getirdiği bilgilerden farklı bir bilgi kazandırmaz. Fakat, Seyr-u sülûk İnsanın Allah ve âlem ile ilgili özet olan bilgilerini detaylı olarak ve aklî delillerle bildiklerini keşfen de bilinir hâle getirir.³³³

³²⁸ Ensari, *Şariat ve Tasavvuf*, 135-136.

³²⁹ Ensari, *Şariat ve Tasavvuf*, 136-137.

³³⁰ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbani*, 238-239.

³³¹ Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 221.

³³² Al, *Tasavvufta Dört Kapı*, 223.

³³³ Tosun, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)’nin Görüşleri”, 321.

Şeyh Bahaeddin Nakşibend Hazretlerine “sülûktan gaye nedir?” diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: Gaye, öz olarak bilmekte olduğunuzu ayrıntıları ile bilmektir. Delillerle bildiğinizi şuhud ile bilmektir. Şeyh Bahaeddin Nakşibend, bu sözleri ile şeriatın bildirdiği gerçeklerin ötesinde başka gerçeklere ulaşmak olduğunu bildirmemiştir. Seyru süluk ile sufinin elde ettiği şeriatın öz olarak kendisine bildirdiğini ayrıntıları ile bilmiş ve aklın dar sınırlarını aşarak keşfin açık alanına çıkmaktır.³³⁴

İmâm-ı Rabbâni, “seyr u sülûktan amaç şer’î gerçeklerde yakîn sağlamak olduğunu söyler. Seyru süluk ile şeriatın öngördüğü inanış ve uygulamaların üstünde ya da yeni şeyle edinmek amaçlanmamalıdır. Gaye, imanı hususlarda şüphelerden kurtularak sarsılmayacak mertebede bir yakîn sağlamaktır.”

İmâm-ı Rabbâni seyru sülukun ikinci gayesini şöyle izah eder:

“Seyr u sülûkun ikinci gayesi şeriatın haklılığını gözlemlemektir. Şer’î uygulamalar hususunda hususuna gelince, şerî hükümlerin kolaylığı ve doğallığı noktasında kanaat edinmek, tembelliği ortadan kaldırmak nefsin azgınlığını yok etmektir.”³³⁵

İmâm-ı Rabbâni salikin sülûku ile Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) şeriatı arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: Şeriat üç kısımdan oluşur: İlim, amel ve ihlas. Yani; şeriatın bildirdiği gerçeklere inanma, emirlerini yerine getirme, yasaklarından sakınmak ve bunu sırf Yüce Allah’ın (c.c) rızası için yapmaktır. Salikin fena ve beka hallerinde elde etmeyi istediği ne yeni bilgi ne de şeriat dışında farklı bir şeydir. Ulaşmak istediği ihlası gerçekleştirmektir.

Fena ve beka hallerini yaşaya sûfi yalnızca Yüce Allah’ın (c.c) rızası üzere yaşar.

Fena ve bekanın tasavvufi izahı bir diğer ifade ile nefesine ait bir fayda düşünmeksizin Yüce Allah’a (c.c) itaattir. İmâm-ı Rabbâni bu hali; fena-i hakiki (gerçek fena) olarak isimlendirir. İmâm-ı Rabbâni, “fena-i hakiki müminin, Hak’kın isteğine uymak için nefsinin yok etmesidir.”³³⁶

İmâm-ı Rabbâni bir diğer mektubunda bu hususu şöyle açıklar:

“Gerçek fena ilahi olmayanı unutmak, kişi kendisini dünya sevgisinden kurtarması ve bir kuldan istenilen şekilde kalbini tüm arzulardan temizlemesidir. Gerçek beka ise, Rab’bın arzularını gerçekleştirmek ve Rab’bın arzularını kendi kimliğini kaybetmeksizin kendi arzuları haline dönüştürmektir.”³³⁷

İmâm-ı Rabbâni’ye göre her sâlikin üç yükselişi vardır:

1-Yükseliş: Mebde-i taayyüne yani bağlı bulunduğu ilâhî ismin gölgesine kadar,

³³⁴ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 88.

³³⁵ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 88.

³³⁶ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 88-89.

³³⁷ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 89.

2-Yükseliş: Bağlı bulunduğu ilâhi ismin aslına kadar,

3-Yükseliş: İlâhi ismin aslından daha yüksek mertebelere kadar,

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, yükseliş esnasında seyri, İlâhî isim ve sıfatların detay ve gölgelerine düşen bu sâlik için Allah'a vuslat yolu kapanır. Zirâ isim ve sıfatların sonu yoktur. Fakat isim ve sıfatlarda özet yoluyla seyahat eden sâlik, bağlı bulunduğu isimden yükselerek Allah'a hızla ulaşır.³³⁸

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, sâlik halkı irşâd edebilmek için yükselişten sonra iniş yapmalı ve başladığı yer olan kalp makamına dönmelidir. En aşağıya inemeyen sâlik, sahv halinde bulunmadığından kendisinde sekr ve cezbe hâli bulunacağından irşâdda başarılı olamaz yalnızlığı tercih eder, bunlara “evliyâ-yı uzlet” denir. İnişini tamamlayanlar irşâda ehil oldukları için halkın arasına karışırlar, bunlara “evliyâ-yı işret” denir.³³⁹

Seyr u sülûkta yükselişin aşamaları:

1-Seyr ilallah: Allah'a doğru yolculuk,

2-Seyr fillah: Allah'ta yolculuk.

Seyru sülûkta inişin aşamaları:

1-Seyr anillah billah: Allah'tan Allah ile yolculuk,

2-Seyr fi'l-eşyâ: Âlemde yolculuk.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, mânevi yolculuğun başlangıcı olan seyr ilallah iki aşamalı gerçekleşir:

1-Seyr-i âfâki: Seyr-i enfüsîde oluşan dış âlemle ilgili bağları kat etmektir.

2-Seyr-i enfüsî: Nefsin bağlarını aşıp kat etmektir.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, hâkiki manada kötü huylardan arınma seyr-i enfüsîde gerçekleşir. Seyr-i âfâkîde kötü huylardan arınmanın hakikatı değil sureti ve başlangıcı oluşur. İmâm-ı Rabbânî'ye göre, Nakşibendîler seyre, seyr-i enfüsîden başlar ve seyr-i âfâkîyi onun içerisinde kat ederler. Seyr illallah ve seyr fillâh, velilik mertebelerine ulaşmak içindir. Seyr anillâh billâh ve seyr fi'l-eşya ise irşâd makâmını elde etmek ve halkı Hakk'a dâvet etmek içindir.³⁴⁰

İmâm-ı Rabbânî, kendi rûhî tecrübelerinde istifade ederek seyr u sülûk esnasında ulaşılacak mertebeleri detaylıca izah etmiştir ki şöyledir:

1-İmkân Dairesi: Seyr u sülûk, (manevi yolculuk) İmkân Dairesi'nde başlar. Bu dâirenin alt yarısında (Halk Âlemi) insan, insana âit latîfeler, kâinat, melekler, cennet,

³³⁸ Tosun, *İmâm-ı Rabbani Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 85.

³³⁹ Tosun, *İmâm-ı Rabbani Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 85.

³⁴⁰ Tosun, *İmâm-ı Rabbani Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 88.

kürsi bulunur. İmkân Dairesi'nin ortasında arş bulunur. İmkân Dairesi'nin üst yarısında Emir Âlemi (rûhanî âlem) bulunur. Emir Âlemi'nde insana ait beş letâifinin asılları bulunur. Salık, önce letâifini zikre alıştıırır. Salık, sonra letâifini kendi asıllarında fâni ve bâki eder. Letâifin, asıllarındaki seyri bitince İmkân Dairesi seyri tamamlanmış olur. Bu durumun ardından Nakşîbendîler'in (vücûd-î adem) diye isimlendirdikleri fenâyâ benzer hâl zuhur eder.³⁴¹

2-Velâyeti Suğra Dâiresi: Sâlik, Velâyet-i Suğrâ Dâiresi'ndeki yolculuğu tamamlayınca ikinci merteye olan Velâyet-i Suğra Dâiresi'nde seyre başlar. Buradaki seyr, letâifin asıllarının da asılları olan ilâhi isim ve sıfatların gölgelerinde olan yolculuktur. Sâlik, bu mertebeye bağılı bulunduğı ve fayz aldığı ilâhi ismin gölgesine ulaşır. Sâlik, bu mertebeye kendisini Allâh ile bir görüp varlığı bir olarak idrâk etmesi (vahdet-i vücûd) Velâyet-i Suğra Dairesi'nde gerçekleşir. Sâlik, bu mertebeye Allah'tan başka varlık göremez.³⁴²

3-Velâyet-i Kübra Dâiresi: Velâyet-i Kübrâ mertebesi ilâhi isim ve sıfatların asılları mertebesidir. Peygamberlere âit olan bu mertebeden peygambere vâris olma yönüyle bazı velîlerin de nasibi vardır. Bu dairede seyre başlayan sâlik “seyr fillâha” başlamış olur. Bu mertebeye “vahdet-i şühûd” zuhûr eder. Velâyet-i Kübra mertebesinde nefsin itmi'nanı ve sadrın şerhi hâsıl olur. Sâlik bu mertebeye rızâ makamına ulaşır.³⁴³

4-Velâyet-i Ulyâ Dâiresi: Velâyet-i Suğrâ ve Velâyet-i Kübrâ'nın seyirleri zâhir ismiyle alâkalı iken bu mertebedeki fark ise Velâyet-i Ulyâ seyri bâtın ismiyle ilgili olmasındandır. Bu makâmın seyri de, Velâyet-i Kübrâ gibi ilâhi isim ve sıfatların asıllarındandır.³⁴⁴

5-Kemâlât-ı Nübüvvet Dâiresi: Bu mertebeye ulaşanlara tecelli zât-i dâimî olur. Dâimî zât tecellisi asıl olarak peygamberlere mahsustur. Fakat bu mertebeye ulaşan sâlik tâbi ve vâris olma yoluyla bu tecelliden nasiplenirler. Bu makâmda, vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûddan eser kalmaz.

6- Kemâlât-ı Risâlet Dâiresi: Bu mertebeye ulaşanlara feyzin geliş yeri, insanın birleşik halde bütün lâtifeleridir. Bu Dairede, insanın Emr ve Halk Âlemi'ne ait on latifesinin arınarak temizlenip tek bir latife durumu alması “hey'et-i vahdâni” bu mertebeye gerçekleşir.³⁴⁵

³⁴¹ Tosun *İmam-ı Rabbani Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 88-89.

³⁴² Tosun, *İmam-ı Rabbani Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 90.

³⁴³ Tosun, *İmam-ı Rabbani Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 91.

³⁴⁴ Tosun, *İmam-ı Rabbani Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 91-92.

³⁴⁵ Tosun, *İmam-ı Rabbani Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 93.

7-Kemâlât-ı Ulü'l-Azm Dâiresi: Bu mertebede feyzin geliş yeri bir önceki makâmda olduğu ve bundan sonraki tüm makamlarda da devam gibi hey'et-i vahdânidir. Bu makâmda Kur'an-ı Kerim'in müteşâbihâtına âit sırlar açılır. Bu mertebede Kayyûmiyet bütün eşyanın kendisiyle kâim olması) ünvanına ulaşılır.³⁴⁶

Âlemin varlığı, ilahi varlıktaki kemâlatın bir kısmının varlık sıfatı vasıtasıyla yokluklar üzerine yansımalarıdır.³⁴⁷

İmâm-ı Rabbânî'nin tevhidi vücûdi doktrinini üzerine ilk tesbiti bu doktrin ile savunulanan peygamberlerin ortaya koymuş olduğu tevhid akidesi olmadığıdır.

3.2.3. Nefis Tezkiyesi

Ku'ran-ı Kerim ve sünnet-i seniyyeye tam teslimiyeti şiar edinen tasavvuf ehli, nefis ile mücadele etmeyi tasavvufî hayatın en temel gayesi haline getirmişlerdir. Nefsini terbiye ve kalbini tasfiye ederek kendini manen geliştirmeyi murâd eden sâlik Nakşî tarikatının âdâb ve erkânına riayet etmesi gereklidir. Bu yolda her vaktin, makamın, hâlin kendine özgü birtakım âdâbı vardır. Bu âdâba riayet eden sâlik “kurbîyet” makamına ulaşır.³⁴⁸

İmâm-ı Rabbânî, tasavvufî hayata başlamak ile ibadetleri gönülden eda etmek arasında (ihlâs) arasında ilişkinin varlığını ortaya koyarak, ona göre ibadetler insanın nefsini terbiye ve tezkiye etmek için insana verilen bir vazifedir. Tarikata giren kişi nefsini terbiye ve tezkiye etmesi ile ibadetleri daha kolay ve zevk ile eda eder. Çünkü ibadetlere, karşı çıkan insanın nefsidir. Nefsi terbiye, tezkiye etmek isteyen ve kalp, ruh sır, hafî ve ahfa, letâifinin belli bir mertebeye ulaşmasını arzulayan mutasavvıfların sermayesi ve kaynağı Peygamber Efendimiz'e (sav) tabi olarak onun ve ashabının yolundan gitmektir.³⁴⁹

İmâm-ı Rabbânî bu durumu şöyle açıklar: Sufilerin yoluna girmekten gaye, şeriatın inanılmasını emrettiği hükümlere yakini imanı artırmaktır. Böylece icmalî imândan, tafsili imâna geçilir. Tasavvuf yoluna girildiğinde, istidlâli ve taklidi imân keşfi ve şuhudi imâna dönüşürerek yakini iman en mükemmel şekilde elde edilir.³⁵⁰

Tasavvufî hayatın diğer gayesi fıkhn emirlerinin severek yapılmasını sağlamaktır. Nefsi emmârenin vermiş olduğu zorluk ve tembellik giderilir. Bu gayeleri gerçekleştirmek isteyen kişilere, İmâm-ı Rabbânî, Nakşibendi tarikatını önererek; Bu

³⁴⁶ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 93.

³⁴⁷ Mustafa Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'nin Zat ve Sıfat Anlayışı*, (Konya: Palet Yayınları, 2023), 323-324.

³⁴⁸ Mevlüt Özçelik, “İmâm-ı Rabbânî'nin Mektubat'ında Nakşî Müridlerin Adabı”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 47 - 2021, 245-278.

³⁴⁹ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî'de Ehli Sünnet Kimliği*, 36.

³⁵⁰ Derin, *İmâm-ı Rabbânî'nin İzinde*, 90.

tarikatin büyüklerinin sünnete tâbi olmayı sahabeyi örnek almayı ve bid'atlardan kaçınmayı kendilerine düstur edindiklerini mektuplarında anlatmıştır.³⁵¹

Nakşî yolunun büyükleri sünnete tabi olmayı, sahabeyi örnek almayı kendilerine büyük nimet olarak görürler.³⁵²

İmâm-ı Rabbâni, Mevlâna Emânüllah Fakih'e yazdığı şu mektubunda durumun ehemmiyetini şöyle açıklıyor:

Bu yolun yapılması zarurî işleri cümlesinden olarak; sâlikin itikadını düzeltmesi başta gelir, bunu bilesin. Fakat bu itikadı düzeltme işi, ehl-i sünnet vel-cemaât ulemasının, Kur'an-ı Kerim ve hadisten çıkardıkları hükümlere göre olacaktır.

Yine bu yolda, selef-i sâlihinin yolundan gidilmelidir. Kur'an-ı Kerim ve hadisi öyle mânâya hamletmek lazım ki; ehli hak, yani ehli sünnet vel-cemaat ulemasının anladığı nasılsa öyle olsun. Bu dahi, bu yolda zaruridir.³⁵³

İmâm-ı Rabbâni'ye göre içteki düşman nefs-i emmâre olup ruhlarımızın belâsıdır. Kulluk makamına aykırıdır. İnsanın içindeki şerre meyyal bu rûhi meleke imanın ve kalbin emriyle hareket eder hale getirildiği zaman, Allah'ın ve Resul'ünün emri üzere yaşamak mümkün olacaktır. Ve böylece, akıl ve irade diğer unsurlar da ona uyacaktır. Tezkiye edilmiş nefsin derecelerinden biri "mutmainne" dir. İtmi'nan bulmuş, yatışmış nefis demektir. Böyle nefsin azgınlığı yoktur. Nefis, emmâre halinde iken itiraz halindedir. Fakat nefis itmi'nan halinde iken asla itiraza yer yoktur. Çünkü bu durumdaki nefis Allah'tan (c.c) razıdır. Allah (c.c) da ondan razıdır. Bu durumdaki nefsin muradı Allah'ın muradıdır.³⁵⁴ Nefsin mutmainne olmasının alâmeti de kalbin onu hükmü altına almasıdır. Nefsin terbiye ve tezkiye edilmesi iman ile çok yakından ilgilidir. Tasavvuf yolunda ilerlemekten gaye, hakiki imanın meydana gelmesidir. Hakikiki imanın oluşması da nefsin mutmain olmasına bağlıdır. Nefis mutmainne derecesine kavuşmadıkça, mânevi kurtuluş tasavvur edilemez. Kalbin saltanatı nefsin üzerine kurulmadıkça, nefsin arzu edilen dereceye ulaşması mümkün olamaz. Kalbin selâmeti bulununcaya ve nefis itmi'nana kavuşuncaya kadar çalışmak gerekir.³⁵⁵

İmâm-ı Rabbâni'ye göre, nefs-i emmâre bizzat şer'i ahkamı inkâr etmektedir. Nefsi emmâreye için şariat emirlerini yerine getirmekten ve onun yasaklarından kaçmaktan daha zor bir şey yoktur. Nefs-i emmâre, tabiatı icabı, şer'i hükümlerin tenakuzuna hükmetmekte, onların hükümsüz olduğu veya yanlışlığı cihetine karar

³⁵¹ Derin, *İmâm-ı Rabbani'nin İzinde*, 91.

³⁵² Derin, *İmâm-ı Rabbani'nin İzinde*, 91.

³⁵³ İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 1, 286. Mektup.

³⁵⁴ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbani*, 216.

³⁵⁵ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbani*, 216-217.

vermektedir. Nefsin tezkiyesi olmadan yakîn elde edilmesi, imanın kuvvetlenmesi zordur. Şer'i hükümlerin hak olduğuna iman etmek; ancak nefsin tezkiyesi ve itminanı neticesinde olur. İşte imanın bu kısmı zevalden mahfuzdur, yok olmaktan korunmuştur. Nefsin emmâreliğinden kurtulanlar; Allah'ın c.c dost kulları olma şerefine ulaşırlar. Bu şer engelini aşanlar Hak'ka vâsıl olmaktadır. Hak'ka gitmeye yol bulurlar. Her ne miktar şer'i amel işlenirse, o miktar nefsânî arzu zâil olur.³⁵⁶

İmâm-ı Rabbânî, Nakşîbendilikte bir terbiye metodu olan ruhanî terbiye usulüne yani letâîf konusuna da temas etmiştir. Bunun üzerinde de kısaca durmakta yarar görüyoruz.

3.2.4. Ruh Tasfiyesi (Letâîf)

Letâîf, latîfe (ince, nazik, şeffaf şey) kelimesinin çoğuludur. Tasavvuf ıstılâhı olarak insanın hakikatını oluşturan katmanlardır. Bu katmanlara ruhun mertebeleri veya farkı boyutları ismi de verilebilir. Bir başka târife göre letâîf, duyu organları ve aklın bizlere sağladığı bilgilerin ötesinde bizim mânevî gerçekleri bilmemizi sağlayan hassas bilinçaltı yetenekleridir.³⁵⁷

İmâm-ı Rabbânî'ye göre insan on letâîften oluşmaktadır. Bunlara “Letâîfî Aşere” ismi verilir.

Âlem-i Emr'in letâîf-i hamsesi şunlardır:

- 1-Kalp,
- 2-Ruh,
- 3-Sır,
- 4-Hafi
- 5-Ahfâ

Âlem-i Halk'ın letâîf-i hamsesi ise nefis ve insan bedenini oluşturan dört unsurdur. Bunlar: Toprak, su, ateş ve havadır. Bu dört unsurun nefse dâhil olduğu kabul edilir.³⁵⁸

Letâîf-i sitte, iç içe geçmiş halkalar şeklinde olan; insan ruhunun farklı mertebeleri ve boyutlarıdır. Bir içteki, dıştakine göre daha hassâs ve yüksek seviyedir. En dış halka nefis olup sırası ile kalp, ruh, sır, hafi ve ahfâdır. Sûfî, önce kalbine yoğunlaşarak zikre başlar. Kalp zikrin lezzetini hissedince, kalp zikre iştirak eder. Ruh da zikre iştirak ederek sırasıyla sır, hafi, ahfâ ve nefis izler. Nefis zikre iştirâk ettiğinde tüm beden zikre iştirâk etmiş olur (sultânü'z-zikr). Bu sürece, “letâife zikrin ilkâsı” denir.³⁵⁹

³⁵⁶ Sağıroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 213-214-215.

³⁵⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 69.

³⁵⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 70.

³⁵⁹ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 70-71.

İmâm-ı Rabbânî, kalp göğsün sol tarafında ruh ise sol tarafında olduğunu; sır, hafî ve ahfânın göğsün ortasında, ahfânın tam ortada, sır ve hafînin onun yanlarında bulunduğunu; nefsin ise beyin ile ilişki olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁰

İmâm-ı Rabbânî, letâîfin fenâsı ve terekkişi meselesine de değinerek şunları söylemiştir: Sâlik, Allah'ın sevgisi galebesi ile mahlûkata karşı önce ilgisi sonra bilgisini yitirir. “Fenâ-i cesedi” haline gelir. Bundan sonra kendi ruhunu ve ruhunun iç katmanları olan sır, hafî ve ahfâyı unutmaya başlar. Böylece ruh kendini tamamen unuttur. Hak Teâlây'ı müşahededen başka bir şey kalmaz. Bu duruma “fena-i rûhi” (ruhun fânî olması) denir. Kalp, makâmından rûhun makamına çıkınca bu unutma hali kalbe de gelir. Rûha tâbi olan kalp de fânî (fenâ-i kalbi) olur. Kalp rûhun makamına çıkınca, kalbin makamına da nefis yükselir. Bu makam da tezkiye edilerek arıtılan nefis bir süre sonra diğerleri gibi fânî (fenâ-i nefis) olur. Letâîfin fenâsı bu şekilde devam ederek hepsi ahfâ makamına ulaşır. Hepsî birlikte (hey'eti vahdani) Kuds Âlemine doğru uçarlar ve bedeni boş bırakırlar. Altı letâîfin bedeni terk etmesi ile oluşan bu durum “ölmeden önce ölmek” diye tâbir edilir.³⁶¹

Letâîf, bedenden ayrılıp Kudsî âlemdeki yolculuğu aşamalarını geçtikten sonra o âlemin rengine boyanarak tekrar bedene dönünce sâlik bir tür fenâ hâline girererek hususi tecelliye kavuşur ve sonra bakâ billah makamına geçer. Sâlik bu makâmda Allah'ın ahlakıyla ahlaklanır. Şayet bu sâlik, tekrar görünür âleme (şahadet âlemi) döndürülürse halkı irşâd edecek yeteneğe sahip olur. Sâlik, görünür âleme (şahadet âlemi) döndürülmezse halk irşâd edecek yeteneğe sahip olmaz ve uzlet velîlerinden olur. İmâm-ı Rabbânî'ye göre, letâîf beşerî kusurlardan temizlendikten sonra sâlikin letâîfî; feyz kaynağı olan “ilâhi isimden” gelecek tecellilere, feyizlere ayna olma kabiliyetine sâhip olur. Dolayısıyla ilâhi isimler, sâlikin letâîfine yansıyarak tecelli eder. İlâhi feyz, sâlike doğrudan gelmez, Allah'ın isim ve sıfatlarından bir peygamberin rûhâniyeti aracılığıyla sâlikin letâîfelerine tecelli eder.³⁶²

3.2.5. İntisâb

Tasavvufun kitâbi bir ilim olmadığı, onun kâl ilmi değil hâl ilmi olması nedeniyle “şeyh/mürşid” unsuru öne çıkmaktadır. İmâm-ı Rabbânî mürşid kavramı yerine daha çok “şeyh” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. İmâm-ı Rabbânî hakiki şeyhi “şeyh-i kamil”

³⁶⁰ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 71.

³⁶¹ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 75-76.

³⁶² İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 79.

veya “şeyh-i kâmilî mükemmil” olarak nitelendirir. Şeyh-i kâmilî mükemmil; hem kendi kemâle ermiş, hem de başkalarını kemâle erdiredir.³⁶³

Tasavvufî eğitim, şeyh-i kâmilî mükemmil’e bağlanmak (intisap) ile başlar. İmâm-ı Râbbânî, Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) irşâdî mirasına varis olmak için gerekli durumu şöyle açıklar:

Peygamberler iki ilim bıraktı:

1-Hükümler ilmi,

2-Sırlar ilmi.³⁶⁴

İmâm-ı Rabbânî’ye göre bir âlimin; Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) hakiki varisi olabilmesi için her iki ilimden de nasibi olması gereklidir. Yalnız birinden nasip alan âlim, tam varis değildir.³⁶⁵

İmâm-ı Rabbânî; peygamberlerden bizlere kalan hükümler ilmi ve sırlar ilminin tamamen sahih (ayıklık) hallerinden neş’et ettiğini ifade eder.³⁶⁶

İmâm-ı Rabbânî’ye göre dini ilim ve amellerin tamamı, şeriattan istifâde edilerek elde edilmiştir. İlim ve amelin rûhu olan ihlasın tam anlamı ile tahakkuk etmesi için sûfiyye yoluna girmek gereklidir. Bir sâlik, “seyr ilellâh” mesafesini kat edip “seyrr fillâh” makamına varmadıkça hakiki anlamda ihlâsa ulaşamaz ve ihlâs ehlinin kemâlâtından mahrum olur.³⁶⁷

İmâm-ı Rabbânî başka bir mektubunda Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) ilmi mirasını iki kısma ayırır.

1-Sûri miras: Halk âlemi ile alakalıdır.

2-Manevi miras: Emir âlemi ile alakalı olup burası iman, marifet karargâhı ve rüşd, hidayet muhallidir.

Sûri mirasın şükrü şudur: Manevi miras ile bezenmektir. Bunun müyesser olması da ancak kemâl mânâda Peygamber Efendimiz’e (s.a.v) tâbî olmaya bağlıdır. bu da ancak Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) emir ve yasaklarında ona tam tâbî olmaktır. Ona tâbî olmak ona karşı beslenen sevginin bir parçasıdır. Tam mânâsı ile Peygamber Efendimiz’i (s.a.v) sevmenin alâmeti odur ki, O’nun düşmanlarına buğzetmek ve onun şeriatına muhalif olanlar ile açıkça mücadele etmektir.³⁶⁸

³⁶³ Mevlüt Özçelik, “İmâm-ı Râbbânî’nin Mektûbat İsimli Eseri Bağlamında Nakşibendiyye Şeyhlerinde Bulunması Gereken Vasıflar”, Amasya İlahiyat Dergisi (Aralık 2020), 363-393.

³⁶⁴ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 268. Mektup

³⁶⁵ Özçelik, “İmâm-ı Râbbânî’nin Mektûbat İsimli Eseri Bağlamında Nakşibendiyye Şeyhlerinde Bulunması Gereken Vasıflar”, 363-393.

³⁶⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 268. Mektup

³⁶⁷ Özçelik, “İmâm-ı Râbbânî’nin Mektûbat İsimli Eseri Bağlamında Nakşibendiyye Şeyhlerinde Bulunması Gereken Vasıflar”, 363-393.

³⁶⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 165. Mektup.

İmâm-ı Râbbani intisâbın şekli ve âdabi konusunda şu bilgileri vermektedir.

- 1-İntisap esnasında salike tevbe etmeyi tavsiye etmelidir.
- 2-Sâlikin kabiliyetine uygun adette zikir telkin edilmelidir.
- 3-Âdab ve şartları öğretmelidir.
- 4-Kur'an ve sünnete tâbî olmak teşvik edilmelidir.
- 5-Ehl-i Sünnet akâidi inancını düzeltmesi tavsiye edilmelidir.
- 6-Fıkhî bilgileri (ilmihâl) öğrenmeye teşvik etmeli
- 7-Haram ve şüpheli durumlardan sakınılması vurgulanmalıdır.³⁶⁹

3.2.6. Zikir

İmâm-ı Rabbânî'ye göre zâhiri âlimler, insanları sadece şeriatın zâhirine dâvet ederken Evliyâullah ise şeriatın hem zâhirine hem de bâtınına davet etmişlerdir. Bu neden ile Evliyâullah, müridlere ilk önce tevbe ve inâbeyi telkin etmiş ve onları; şer'i hükümleri uygulamaya yönlendirmiş olup onları Yüce Allah'ı (c.c) zikretmeye davet etmiştir.³⁷⁰

İmâm-ı Rabbânî tarafından oluşturulan Nakşibendiyye'nin Müceddidiyye kolunda başlıca iki zikir vardır.

- 1-İsmi zât (Allah) zikri,
- 2-Nefyu isbât (Kelime-i tevhîd, Lâ ilâhe illallah) zikri.

Nakşibendiler önce “Allah” ismini zikrederler, belli bir olgunluğa ulaştıktan sonra “Lâ ilâhe illallah” zikrine geçerler.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre zikrin amacı, kalpten gafletin giderilmesidir. Zikar sadece belli virdleri okumak değildir.³⁷¹ Dini kurallara riâyetle yapılan alışveriş ya da bir âmâyı yoldaki çukura düşmekten kurtarmak da aynen zikir gibidir hatta daha faydalıdır. Ancak Allah'ın (cc.) isim ve sıfatlarını anarak yapılan zikir hızlı tesir edici olup Allah'a karşı sevgi oluşturur.³⁷² Zikrin asıl amacı; Yüce Allah'ın (c.c) dışındakiler ile olan alakayı kesmektir. Zaten manevi hastalıkların temelinde de bu alaka bulunmaktadır. Bu alaka kesilmedikçe ne iman hakikatine ulaşılır, ne de şer'i hükümleri uygulamak kolaylaşır.³⁷³

İmam-ı Rabbânî zikrin önemini şöyle belirtir: Bu kısa fırsat içinde çok zikir ile kalb marazının izalesi, mühim işlerin en mühimidir. Bu kısa vakit içinde, Celil Rabbi zikir ile çare bulmak en büyük maksatlardandır; en güzel yaklaşımcı çaredir.³⁷⁴

³⁶⁹ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 65-66.

³⁷⁰ Özçelik, “İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektubat*'ında Nakşi Müridlerin Adabı”, 245-278.

³⁷¹ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 66-67.

³⁷² Tosun, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'nin Görüşleri”, 315.

³⁷³ Kahraman, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü”, 208.

³⁷⁴ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 166. Mektup.

Müceddidiyye’de zikir cehri (yüksek sesle) değil; hafi (sessiz) olarak yapılır. Dinde ruhsatlar ve azimetler vardır. İmâm-ı Rabbânî’ye göre cehri zikir ruhsat, hafi zikir ise azimettir. Nakşibendiler azimet yolunu tercih ettikleri için hafi zikri esas alırlar.³⁷⁵ İsmi zât (Allah) zikri, sâlikin dilini damağına yapıştırarak önce kalbine sonra diğer latifelerine yoğunlaşmak süretiyle yaptığı zikirdir. Bu zikir esnâsında nefes tutulmaz, bedenın uzuvları kasten hareket ettirilmez.³⁷⁶

İmâm-ı Rabbânî diğer mektubunda; her şer’î davranışı zikir olarak ifade eder: Şöyle ki; her fırsatı ganimet bilmek gerekir. Vakitlerimizi dâima Cenâb-ı Allah’ı zikretmek ile geçirmeliyiz. Bütün hal ve hareketlerimiz şer’î hükümlere uymalıyız ki bunların hepsi zikir sayılsın. Zira zikir gafleti yok etmekten ibarettir. Bütün işlerde Yüce Allah’ın (c.c) emir ve yasaklarına uyulduğu zaman, sâlik gafletten kurtulur ve dâimi zikir hâli onda hâsil olur.³⁷⁷ İmâm-ı Rabbânî zikri kulluğun gereği olarak görür. Aynı zamanda gerçek imâmın hâlâvetini tatmanın vasıtalarından biridir. Buna göre zikir hem gaye, hem de vasıtaadır. Gaye makamında olması Allah’ın (c.c) bir emri olması hasabiyle, vesile olması ise Allah’ın dostluğuna ermede bir yardımcı unsur olması sebebiyledir. İmâmı Rabbânî zikir ibadetini ısrarla tavsiye etmektedir. Şöyle buyuruyor: Beş vakit namazı cemaatle kıldıktan, müekked sünnetleri de eda ettikten sonra; en uygunu; vakitleri Allah’ın (c.c) zikriyle geçirmektir. O’nun gayri ile meşgul olmamaktır. Hangi vakitler olursa olsun; yürürken, uyurken yemek yerken... değişmez.³⁷⁸ Zikrin en önemli neticelerinden biri, kalbi itmi’nâna kavuşturmasıdır. Kalbin itmi’nânı demek, insanın iman mevzularına kesinlikle inanarak rahata kavuşmasıdır. Ayrıca kalbin itmi’nana ermesi demek, sükûnete kavuşması, Rabbinden râzı olması ve şikayete sebep kalmamasıdır. İmâm-ı Rabbânî bu durumu şöyle açıklıyor: Allahü Teâlâ şöyle buyurdu. “*Haberiniz olsun, kalpler ancak Allah’ın zikri ile itmi’nana kavuşur.*”³⁷⁹ Bu âyeti kerimede belirtildiği gibi, kalbin itmina’nı yolu, Allahü Teâlâ’nın zikridir. Zikirde, Hak’kın zâtı ilgi kurma kazancı vardır.böylece muhabbeti icabettiren bir mâna çıkar.Zikreden kimseye muhabbet ağır basınca,bundan sonra artık kalbin mutmain olması meydana gelir. İşte kalbin mutmain olması ile ebedi bir saadet devleti olur. İmâm-ı Rabbânî kalp marazının (illetinin) giderilmesi için tavsiyesi şöyledir: Bu kısa ömürde, çok zikir ile kalp marazının giderilmesi, mühim işlerin en mühimidir.Bu kısa vakit içinde, kalpteki manevi illete çare bulmak, en büyük maksatlardandır ve gayeye en iyi yaklaştıran vasıtaadır. Müceddidi Elf-i sâni diğer

³⁷⁵ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 68-69.

³⁷⁶ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 68-69.

³⁷⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 254.

³⁷⁸ Sağıroğlu, *İslam Büyüklere İmâm-ı Rabbani Hayatı Cihadı Görüşleri*, 210.

³⁷⁹ Ra’d, 13/28.

mektubunda şu öğütleri verir: “Bil ve uyanık ol ki, senin saadetin, hatta bütün ademoğlunun saadeti, felâhı ve kurtuluşu ...evet bütün bunların her biri, Yüce Mevlâ’yı zikretme iledir. İmkân nisbetinde bütün vakitler şânı Yüce Allah’ın (c.c) zikri ile doldurulmalıdır. En küçük bir anı bile gaflet ile geçirmek doğru değildir. Ahiretteki felâh, çokça zikretmeye bağlıdır.³⁸⁰ İmâm-ı Rabbânî’nin tavsiyesi şöyledir: Fırsatı, sıhhati huzuru ganimet bil. Her zaman Hak Teâlâ’nın zikri ile meşgul ol. Şeriatın ahkamına uygun bulunan her amel zikre dahildir. Bu îtibarla bütün iş güç, bütün davranış ve hareketlerin şer’i şerife uygun olmasına çalışmak gerekir ki zikir hâli devam etsin.³⁸¹

İmâm-ı Rabbânî’ye göre beş vakit namazı cemaatle kıldıktan sonra, müekked sünnetleri de ihya ettikten sonra; en uygunu, vakitleri Allah’ın zikriyle geçirmektir. O’nun gayri ile meşgul olmamak gerekir. Zikrin fayda vermesi şeriatın hükümlerini tam anlamıyla yerine getirilmesine bağlıdır. Zikirde lezzet aranmaz, hatta ne kadar meşakkat bulunursa o kadar faziletli olur. Zikir, her an Alemlerin rabbi ile olmak, O’nu hatırd tutmak suretiyle kul olduğu fikrini diri tutmak ve Hak yolunda şevkle ilerlemek içindir.³⁸²

İmâm-ı Rabbânî’ye göre zâhirin şeriat hükümleriyle, bâtının da zikir ile süslenmesi asıl gayedir. Zâhirin Peygamber Efendimizin (s.av.) getirdiği şeriat ile süslenmesi, bâtınî mânânın da Yüce Hak’kın Zâtı’ndan gayri şeylerden temizlenmesi durumunda bu iki nimetle şereflenen kişinin kazancına paha biçilmez. Çünkü zikir, kulluğu ispat etme amellerinden biridir. Zikir nefs-i emmârenin inadını yok ederek şer’i hükümlerin yerine getirilmesini te’yid eder. Zikir unutmamaktır. Her zaman Hak ile beraber olmaktır.³⁸³

İmâm-ı Rabbânî’nin ifadesiyle, insanda gaflet bulunduğu sürece zaruri olarak insanın zikre ihtiyacı vardır. Çünkü zikir gafleti yok eder. Hangi amel olursa olsun şeriatın hükümleri gereğince yerine getiriliyorsa o amel zikre dahildir. Bütün eylemlerde şeriatın hükümlerine riayet gerekir ki onların hepsi zikir olsun. En küçük bir anı bile gafletle geçirmek uygun değildir. Ahiretteki felâh, çokça zikretmeye bağlıdır. Zikir kalbin amelidir. Zikir bir ibadet çeşidi olduğu gibi bütün ibadetlerin de içinde bulunan bir “öz” ve cevherdir. Zikrin en önemli özelliği kalbi itmi’nâna kavuşturmasıdır. Kalbin itmi’nânı demek imanın şek ve şüphe emarelerinden arınması ile kalbin huzura ve sükûnete kavuşması, Rab’binden râzı olması, şikâyet sebepleri kalmamasıdır. İnsanda, şer’î emirlere karşı bir isteksizlik ve tembellik bulunması durumunda bu illetin giderilmesi için zikrullah gereklidir. Zikir gayeye en iyi yaklaştıran vasıtaadır.³⁸⁴

³⁸⁰ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbani Hayatı Cihadı Görüşleri*, 207-208-209

³⁸¹ Şarkpuri, *İmâmı Rabbani Hayatı Eserleri Halifeleri Çocukları*, 66.

³⁸² Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 211.

³⁸³ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 210-211

³⁸⁴ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 207-208.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, zikrin gayesi Allah'ın c.c dışındakilerle olan alakayı kesmektir. Zâten mânevî hastalıkların temelinde de bu alaka bulunmaktadır. Bu alaka kesilmedikçe ne imânın hakikatine erişilir, ne de şer'î hükümleri uygulama insana kolay gelir.³⁸⁵

3.2.7. Râbîta

Râbîta, muhabbet yolu üzere istifaze ve istifâza mülâhazasıyla pîrin suretini kalben tasavvur etmek anlamına gelen râbîta, bir müridin usûl ve erkânına riayet ederek kâmil şeyhin ruhaniyetinden istimdat ederek ondan feyz almasıdır.³⁸⁶ Râbîta, Nakşibendi tarikatında Allah'a ulaşmanın en önemli yollarındandır. İmâm-ı Rabbânî bu durumu şöyle izah ediyor: “Bir zorlama ve yapmacık olmadan şeyhin müride râbîtasının husûlü, mürid ile mürşid arasındaki münasebetin tam olduğuna alâmettir. Bu durum râbîtadan faydalanma ve faydalı olma sebebidir. Asla râbîta yolundan daha yakın bir yol yoktur. O ne güzel saâdettir ki bu devlete erenin olur.”³⁸⁷

Sâlik, seyrü sülûkü süresince şeyh-i kâmilî mükemmîlin mânevi gözetimi altında bulunur. Şeyh-i kâmilî mükemmîl ile sâlik arasındaki bu manevi irtibâta tasavvufta râbîta denir. İmâm-ı Rabbânî'ye göre bu yüce yola sulûk etmek, kendisine bağlanılan Şeyh-i kâmilî mükemmîl'e râbîta ile mümkün olur. Râbîta yapılmadan sâlikin gayesine vâsıl olması son derece zordur. İmâm-ı Rabbânî râbîtanın, sâlikin Şeyh-i kâmilî mükemmîlin gıyâbında bulunduğu zamanlarda onunla tam bir mânevi iletişim halidir.³⁸⁸

3.2.8. Sohbet

İmâm-ı Rabbânî; sohbetin önemini şöyle ifade eder. Mahremi esrar olan kimselerle sohbet etmek, bu tarikat-ı aliyede sünneti müekkededir. Bu manada Hâce Nakşibend şöyle buyurdu: “Yolumuz sohbet yoludur.” Buradaki sohbet, ehli tarik ile yapılan sohbettir. İnkâr ehli yada muhalif olanlarla sohbet değildir.³⁸⁹

İmâm-ı Rabbânî; sohbetin sünneti müekkede seviyesinde olduğunu bu yüzden halktan uzaklaşmak (uzlet) süretiyle nefsi terbiye etmenin bu yolda benimsenmediğini belirtmiştir. İmâm-ı Rabbânî'ye göre, sohbet ile sâlikin manen terakkî ettirmesi bu yolun temel prensiplerinden olup Sahabe-i Kiram'ın Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sohbetinde bulunması ile Sahabe-i Kiram bütün Müslümanlardan daha hayırlı oldu. Onları “sahabi” yapan onların, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sohbetinde bulunmalarıdır.³⁹⁰

³⁸⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 155.

³⁸⁶ Gümüsoğlu, *İmâm-ı Rabbânî ve Ehl-i Sünnet Davası*, 308.

³⁸⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 187. Mektup.

³⁸⁸ Özçelik, “İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektubat*'ında Nakşi Müridlerin Adabı”, 245-278.

³⁸⁹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 265. Mektup.

³⁹⁰ Özçelik, “İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektubat*'ında Nakşi Müridlerin Adabı”, 245-278.

Hazret-i Hâce Nakşibend (k.s): “Yolumuz sohbet yoludur” demiştir. İmâm-ı Rabbânî’ye göre, bu tarikatta faydalanma ve faydalandırmanın kaynağı sohbetir.³⁹¹

3.2.9. Takvâ ve Vera

İmâm-ı Rabbânî takvâ ve vera’ kavramlarını haramlardan kaçınmak olarak tanımlamıştır. İmâm-ı Rabbânî’ye göre haramlardan kaçınmak mübâh olan nimetlerin fazlalığından da kaçınmak ile mümkündür. Zira, kişi mübâhlar konusunda gevşek davranırsa şüpheli durumlara tevessül başlar. Şüpheli durumlar kişiyi harama yaklaştırır. Dolayısıyla sâlik haramlardan kaçındığı gibi mübâh olan şeylerin fazlalıklarını da terk etmesi onun manen terakki etmesi tam anlamıyla gerçekleşir.³⁹²

İmâm-ı Rabbânî bu durumu şöyle izah eder: Takva ve vera’ya riayet İslam dininde mühim işlerin en mühimidir; dinin en zaruri işleri arasındadır. Esası haramlardan kaçınmak olan bu kısmın tam mânâsı ile yapılabilmesi; füzülü mubahlardan kaçınmak ve onlardan ancak alınması zarurî miktarıyla yetinmek ile olur.

İmâm-ı Rabbânî haramlardan kaçınmayı iki kısma ayırır:

- 1-Yüce Allah’ın (c.c) hakları ile ilgili kısım
- 2-Kulların hakları ile ilgili kısım.

Burada belirtilen iki kısımdan, ikinci kısma riayet etmek; birinci kısımdan daha önemlidir.³⁹³ İmâm-ı Rabbânî zikir kulluğun gereği olarak görür. Ona göre zikir mümin olmanın gereğidir. Aynı zamanda da gerçek imanın halâvetini tatmanın vasıtalarından biridir. Buna göre zikir; hem gaye hem de vasıta. İmâm-ı Rabbânî bu durumu şöyle açıklar: Aşağıda belirtilen şu on durumu kendisine farz olarak görmeyen kimsenin verâi tam olmaz.

- 1-Dili gıybetten korumak,
- 2-Sû-i zandan kaçınmak,
- 3-İnsanları alaya almamak,
- 4-Gözleri haramdan kaçırmak,
- 5-Doğru sözlü olmak,
- 6-Ucbe düşmemek,
- 7-Malı bâtıla değil hak yolunda harcamak,
- 8-Nefsi için kibirlenmemek,
- 9-Ehl-i Sünnet ve’l Cemaat inancı ile istikâmet üzere olmak,
- 10-Namaza devam etmek.³⁹⁴

³⁹¹ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 413.

³⁹² Özçelik, “İmâm-ı Rabbânî’nin *Mektubat*’ında Nakşi Müridlerin Adabı”, 245-278.

³⁹³ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 76. Mektup.

³⁹⁴ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 346-347.

İmâm-ı Rabbânî, takvânın daha faydalı oluşunu; takvanın baştan aşağıya nefse muhafet etmeyle gerçekleşmesi durumuyla ilişkilendirir. Zira günahlardan sakınmada nefsin hiçbir payı yoktur. Dolayısıyla nefse muhalefet ne kadar çok olursa o yol diğerlerine nispetle kurtuluşumuz için daha faydalı ve daha kestirmedir. Nitekim şerî hükümlülüklerden maksat nefsimizin arzularını kesmektir. Zira nefis kendisini Allah’a düşmanlığa adanmıştır. Târikatlar içinde şerî hükümlere uymanın daha yoğun işlendiği târikatlar sâlikî Allahâ daha hızlı götüren tarikatlardır. Söz konusu tarikatlar içerisinde bunu en fazla hak eden Nakşibendî tarikatıdır. Nitekim Şeyh Bahaüddin Nakşibend “Allah’a en yakın yolu nefse muhalefetin çokluğunda buldum” demiştir. Nakşibendî tarikatı şeriatı tam anlamıyla bağlı kalarak şerî hükümlere daha fazla riayet ettiği hususunu İmâm-ı Rabbânî bildirir.³⁹⁵

3.2.10. Zühd

Zühd: Dünyaya, maddeye ve menfaate rağbet etmemek, kalpte mal sahibi olma arzusunun bulunmamasıdır. Menfaatperes, ihtiraslı ve bencil olmamaktır. Âhirete rağbet etmektir.³⁹⁶

İmâm-ı Rabbânî’ye göre, şer’î hükümlerle süslenmek, onlarla amel etmek başarılsa, dünyanın mazarratından kurtulmak meydana gelir. İşte o zaman dünya ve ahiret birleşir. Dünyayı terk etmenin hakikisi müyesser olmazsa, hükmi manada terk işinde kusur edilmemelidir. Dünyayı hükmen terk etmek sözde ve fiillerde şeriatın emirlerine tutunmaktır. Dünyanın fitnesinden kurtulmanın esası ona rağbeti terk etmektir. Ona rağbeti terk etmek ise ancak varlığı ile yokluğu esas sayıldığı zaman gerçekleşir. Asıl mesele dünyaya kalbi bağlılığın olmamasıdır. Müslüman onu elinde tutacak, ona hâkim olacak, ahireti için verimli bir ekenek olarak kullanacak fakat ona hizmet etmeyecek. Onu dışına alacak, fakat içine sızdırmayacak. Zahirî her ne kadar dünya ile olsa da bâtını Hak ile olacaktır. Ahireti dünya ile değişmek, halka yaranmak için Hak’kı bırakmak, alçaklık ve ahmaklıktan ileri gelir. Dünyayı fiilen terk etmek mümkün olmadığı zaman, kalbi bağlantıyı kesmek ve Allah ve Resul’ünün koyduğu ölçüler dahilinde yaşamak. Dünyayı, ilâhî rızaya ulaşmak yolunda bir zaman ve mekân fırsatı bilmek ve öyle değerlendirmek ticaretin en büyüğüdür. Dünya lezzetleri ancak o zaman güzel ve faydalı olur ki onun içinde ve imkânlarında şeriat ile amel bulunur. Bu durumda ahiret nimetleri ile de birleşir. Dünya da yapılan işler, ahiret için yapılan işler gibi olur.³⁹⁷

³⁹⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 358-359.

³⁹⁶ Kelâbâzî, *Ta’arruf*, 156.

³⁹⁷ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 228-229-230-231-232

İmâm-ı Rabbânî'ye göre dünyadaki her şey mânevi âlemimiz için engeldir. Bu meyanda Peygamber Efendimiz'den sav şu hadisi şerifi nakletmiştir. “Dünya mel’undur; onun içindekilerde mel’undur. Ancak içinde Allah zikri olanlar hariç.”³⁹⁸ Allahü Teâlâyı zikredenler; hatta hakkın zikri ile bulunan bütün zerrelere; yukarıdaki hadisi şerifin tehdidinden hariçtirler. Dünya o şeydir ki, kalbi, Allah’ın zikri ile meşgul olmaktan alıkoyar. Bu meşgul eden şey ne olursa olsun. Ve her şey ki, dünyadan sayılır; o şey ruhun belâsıdır.³⁹⁹ İmamı Rabbani Allah’ın zikrini engelleyen dünyalık her durumu ruhun belâsı olarak görür.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre bu değersiz dünyanın çirkinliği ortaya çıkmadan esaretinden kurtulmak imkansızdır. Ondan halas olmadıkça da ahiret necatı çok zordur. Çünkü “Dünya sevgisi, bütün hataların başıdır” hükmü kesindir.⁴⁰⁰ Zira çare aramak zıtlarla olur. Dünya sevgisinden kurtulmanın yolu da ahiret işlerine rağbet etmeye ve şeriatın emirlerine göre yararlı ameller yapmaya bağlıdır.⁴⁰¹ İmâm-ı Rabbânî âhiret âlimlerini şöyle açıklar: Âlimlerin dünyayı sevmesi ve ona rağbet etmesi, yüzlerindeki bir lekedir. İnsanlar bu tür âlimlerden faydalansa bile, bunların ilmi kendilerine fayda vermez. Dünyaya rağbet etmeyen, makâm, mevki, mal ve övülme sevgisinden kurtulmuş olanlar ise âhiret âlimleridir ve peygamberlerin vârisleridir. İnsanların en hayırlısı onlardır. Dünya değerli ise âhiret hordur, dünya hor ise âhiret değerlidir. Bu ikisini bir araya getirmek, zıddı birleştirmek türündendir, imkânsızdır.⁴⁰²

İmâm-ı Rabbânî durumu şöyle özetler: Dünya zâhiren tatlıdır ve görünüşte tazedir. Gerçekte ise öldürücü zehir, bâtil bir metâ ve faydasız bir gönül vermedir. Dünyanın makbul saydığı kişi rezil, ona âşık olan mecnûndur. O altın ile bezenmiş bir pislik hükmündedir, şekere bulaşmış bir zehir gibidir. Akıllı kişi böyle değersiz metâ ile aldanmaz, böyle bozuk mala gönlünü vermez.⁴⁰³ İmâm-ı Rabbânî, duasını şöyle yapar: Allah’ım, dünyayı kalplerimizde küçült, ahireti de kalplerimizde büyült. Habibin Muhammet Hürmetine. O’na ve âline salât ve selâm olsun.⁴⁰⁴

3.2.11. İlim, Keşf ve İlham

İmâm-ı Rabbânî, ilme çok önem vermekte ve ona itimat etmektedir. İlk ilim kaynağı Kur’an-ı Kerim ve sünnettir (hadis). İmâm-ı Rabbânî'ye göre ilhama dayalı ilim de vardır fakat zanlarla karışık olma ihtimali vardır. Keşifler ve rüyalarda da hataya

³⁹⁸ Tirmizi, Zühd, No: 2322/34/14

³⁹⁹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, 197. Mektup.

⁴⁰⁰ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, 232. Mektup.

⁴⁰¹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, 232. Mektup.

⁴⁰² İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 58-59.

⁴⁰³ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 86.

⁴⁰⁴ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 233.

düşülebilir. İmâm-ı Rabbânî'ye göre kesin ilim ifade eden ve itimada layık olan Kur'an-ı Kerim ve sünnettir. Âlimlerin icmaı ve müçtehitlerin içtihadı da bu iki asıl kaynağa dayanır. Bu iki asıl kaynağın dışında gelen fer'i deliller, her ne olursa olsun, şeriat terazisi ile tartılmadıkça, Kitap ve Sünnet mihengine vurulmadıkça, hiçbir kıymet ifade etmez. İmâm-ı Rabbânî'ye göre Kur'an-ı Kerim ve Sünnet kesin vahiy ile sabit olması nedeniyle asıl ilim kaynağı olup şüphelerden uzak bir kimlik kazanmıştır. İmam-ı Rabbânî'ye göre bir bilgi kesinlik kazanabilmesi için Kur'an-ı Kerim ve sünnete uygun olmalı ve şeriat terazisi ile tartılmalıdır.⁴⁰⁵

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, Peygamberlerden iki ilim kaldı:

1-Hükümler ilmi,

2-Sırlar İlmi.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, asıl varis olan âlim odur ki, her iki ilimden kendisine bir sehim düşendir. Yalnız bir türünden nasib alan âlim, tam varis değildir. Zira böyle bir şey verasete münafidir. Peygamberlerin ilmi ister hükümler olsun isterse sırlar ilmi olsun tamamen sahih (ayıklık) halinden neş'et etmiş olup onunla sekir halinin zerresi dahi imtizaç etmemiştir.⁴⁰⁶

İmâm-ı Rabbânî'ye göre Kitap ve Sünneti delil gösteren herkesin görüşü kabulü şayan değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim ve hadisten çıkarılan güvenilir ilimler, ancak "fırka-ı nâciye" yolundaki gerçek âlimlerin çıkarıp aldıkları ilimlerdir. İmâm-ı Rabbânî; "ehl-i hak ulema" ve bazen de âhîret uleması dediği kimseler din binasının sütunları olup işte onlar İmâm-ı Rabbânî'ye göre itimada lâayık alimlerdir.⁴⁰⁷

İmâm-ı Rabbânî'ye göre Kur'an-ı Kerim ve Sünnetin gerektirdiği şekilde inanmak nasıl gerekli ise, bu iki kaynaktan ehl-i sünnet âlimlerin çıkarıp ortaya koydukları helâl, haram, farz, vacip, sünnet müstehap, mekruh ve arada kalan hükümlerle amel etmek ve bunları uygulamak da aynı şekilde gereklidir.⁴⁰⁸

İmâm-ı Rabbânî'ye göre imanî gerçekler ancak vahiy ile bilinebilir ve akıl kendi kendine bu gerçekleri kavrayamaz. İmâm-ı Rabbânî, tasavvufî keşf konusunda ise keşfin vahiy gibi bilginin bağımsız kaynağı olduğu iddiasını reddeder. Keşf yalnızca imanî konularda vahyin yorumcusu olabilir. İlham yalnızca dinin aşikâr olmayan gerçeklerine açıklık kazandırır, fakat yeni bir şey eklemez.⁴⁰⁹ İçtihadın şeriatın hükümlerini açığa çıkaran fonksiyonuna benzer bir fonksiyon görerek insanların göremediği imanın örtülü

⁴⁰⁵ Sağıroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 253-254

⁴⁰⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 268. Mektup.

⁴⁰⁷ Sağıroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 255.

⁴⁰⁸ Sağıroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî*, 254.

⁴⁰⁹ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 108.

kalmış gerçeklerini açığa çıkarır. Zira keşf bu vasfıyla bile yanılmaz değildir; müçtehidin içtihi gibi sufinin keşfi de doğru ya da yanlış olabilir. ilham zannidir, kesin değildir.⁴¹⁰ Sûfinin, keşfinin neticesi olan düşünceleri ehli sünnet fakihlerinin görüşleriyle çatışması halinde sûfinin görüşü sekr halinin bir sonucu olduğuna kanaat getirilerek doğru olmadığına hükmedilir. Dolayısıyla Ehl-i Hak'ın görüşleriyle çatışan tasavvufi görüşlerin doğru olmadığına hükmedilir. İmâm-ı Rabbâni'ye göre, tasavvufi düşüncelerin geçerliliği konusundaki ölçü onların şer'î disiplinlerin açık hükümleriyle uyum içinde olmalarıdır. Eğer saç kılı kadar bile bir sapma varsa bunun sekr halinden kaynaklandığına hükmedilir ve kabul edilmez. Gerçek Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat ulemasının sağlam bir şekilde ortaya koymuş oldukları bilgilerdir. Bunun dışındakiler; zındıklıktır, ilhaddır, sekrve vech halinin bir sonucudur.⁴¹¹

İmâm-ı Rabbâni, şariat hükümlerinin tayininde Kur'an-ı Kerim, Sünnet, ehliyetli müçtehidlerin içtihadları ve ümmetin icmanının belirleyici olduğunu belirtir. Ona göre ilham bir şeyin yanlışlığını veya doğruluğunu belirleyemez. Sûfi'nin keşfi şer'î kuralın zorunluluk derecesini tayin edemez. Sûfinin keşfi ve ilhamı kendisine farklı bir statü kazandırmaz ve fakihlerin hükümlerine uymaktan kendilerini bağımsız kılmaz.

3.2.12. Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd

İmâm-ı Rabbâni, varlık konusundaki düşüncelerini ifade ederken vahdet-i vücûd için “tevhid-i vücûdî”, vahdet-i şuhûdî için ise “tevhidi şuhûdî terimlerini kullanmayı tercih etmiştir.⁴¹² İmâm-ı Rabbâni, vahdet-i vücûda inanmış sonra vahdet-i şuhûda yükselmiş, en sonunda da Allah ile âlemi birbirinden ayrı iki gerçek varlık olarak algılama noktası olan “Abdiyet Makamı'na” yükselmiştir.⁴¹³

İmâm-ı Rabbâni, varlık meselesini vahdet-i şuhûd ölçüleriyle ele alır. İbn-i Arabî'nin Allah'tan başka hakiki varlık kabul etmemesi düşüncesini isabetli bulmaz. İbn-i Arabî'ye göre âlem vehim ve hayallerimizde gerçek olmayan bir şeydir. Dış dünyada var gibi görülen âlem, Allah'tan farklı ve ayrı bir şey değildir. Hakiki tek varlığın yokluk üzerine düşen gölgesi, insan vehminde çok olarak algılanmaktadır. Her gölge, sahibinin suretini yansıtmaya nedeniyle asılın aynası olarak kabul edilir. Bu nedenle, âlem, gölge ve hayalden başka bir şey olmadığı için ancak mecazen vardır.⁴¹⁴

Vahdet-i vücûd düşüncesine göre varlık, Zât mertebesi hâriç beş mertebeden oluşur. Bu mertebelere “Hazârat-ı Hamse” ismi verilir.

⁴¹⁰ Ensâri, *Şariat ve Tasavvuf*, 109.

⁴¹¹ Ensâri, *Şariat ve Tasavvuf*, 109.

⁴¹² Tosun, *İmâm-ı Rabbâni'nin Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 112.

⁴¹³ Tosun, *İmâm-ı Rabbâni'nin Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 112.

⁴¹⁴ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni'nin Zat ve Sifat Anlayışı*, 322-323.

- 1-Vahdet (Hakikat-ı Muhammed'i, Taayün-i Evvel, İcmâl-i İlim),
- 2-Vâhidiyyet (Taayyün-i Sâni, Tafsîl-i İlim)
- 3-Âlemi Ervâh (Ruhlar âlemi)
- 4-Âlem-i Misâl (Misal âlemi)
- 5-Âlem-i Ecsâm (Cisimler âlemi)

İlk iki mertebe Vücûb Dâiresi'ne yani ilahi aleme, diğer üç mertebe ise İmkân Dâiresi'ne (yaratılmış âleme) dâhildir.⁴¹⁵ İlk iki mertebede de Allah'ın isim ve sıfatlarıdır. Bunlar Zât'ın aynısı oldukları nedeniyle gerçek varlık sâdece Allah'ın Zât'ıdır.⁴¹⁶

İmâm-ı Rabbâni, İbn-i Arabî gibi ilahi kemâlatın yansımaları gölge olarak görür. Fakat asıl ile gölge arasındaki farkı görememeyi ve sonuçta asılda bulunan her hayır ve fazileti onun gölgesinde de aramayı doğru bulmaz. İmâm-ı Rabbâni'ye göre, âlem, varlığın zıttı olan yokluktan yaratıldığı ve onun izlerini taşıdığı için Allah'ın buğz ettiği zulmetli, kirli ve kendine ait nuru bulunmayan varlıktır. Dolayısıyla nur ve hayır, varlıktan (vücud); zulmet ve şer yokluktan kaynaklanır.

Âlemin varlığı, ilahi varlıktaki kemâlatın bir kısmının varlık sıfatı vasıtasıyla yokluklar üzerine yansımalarıdır.⁴¹⁷

İmâm-ı Rabbâni'nin Tevhidi Vücûdî doktrinini üzerine ilk tesbiti bu doktrin ile savunulanan peygamberlerin ortaya koymuş olduğu tevhid akidesi olmadığıdır. Peygamberler varlığın bir olduğunu öğretmediler. Onlar Allah'ın (c.c) birliğini öğrettiler. Fakat onlar Allah'ın (c.c) yanısıra başka bir şeyin var olmadığını bildirmedi. Onlar yalnızca Allah'dan (c.c) başka ilah olmadığını söylediler. İbn Arabî'nin tevhidi vücûdî görüşünün öngördüğünün aksine kâinatın var olduğunu, O'ndan farklı ve ayrı olduğunu ve Allah'ın (c.c) kâinat ile bir ortaklığı olmadığını ve tam anlamıyla aşkın olduğunu öğrettiler. İmâm-ı Rabbâni, nebevi dinin isneyniyat (ikilik) üzerine kurulduğunu, Rab ile kâinatın aynılığı üzerine kurulmadığını söyler.⁴¹⁸

İmâm-ı Rabbâni'nin tevhid-i vücûdî doktrinini üzerine ikinci tesbiti; Tevhidi Vücûdî doktrininin İslam'ın birçok temel ilkesi ile çatıştığıdır. Örneğin, bu görüş kâinat ile Allah'u Tealâ'yı özdeşleştirdiğinden putperestliği teyit etmektedir. Tevhidi Vücûdî doktrinini, herhangi bir şeyin gerçekte kötü olduğunu kabul etmemektedir. Mutlak iyi olan Allah Tealâ'nın tezahürü olarak mevcut olan her şey iyidir, hayırlıdır; bu varlıklar

⁴¹⁵ Tosun, *İmâm-ı Rabbâni'nin Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 113..

⁴¹⁶ Tosun, *İmâm-ı Rabbâni'nin Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 113..

⁴¹⁷ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni'nin Zat ve Sıfat Anlayışı*, 323-324.

⁴¹⁸ Ensârî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 151.

yalnızca kendisi dışındaki bazı şeylerle kötüdür. Bu durum peygamberin göreviyle çelişir.⁴¹⁹

Tevhid-i vücûdî görüşüne göre, tek fail Allah’u Tealâ’dır. İki varlık olmadığından iki irade de yoktur. Kişi tarafından her ne seçilirse seçilsin ve her ne yapılsa yapılsın gerçekte bu Allah (c.c) tarafından seçilip yapılmıştır. İmâm-ı Rabbânî’ye göre tek fail (tevhidî fiili) düşüncesi cezbe halinin sonucudur. Bu inanış gerekirciliği (determinizm/cebriyat) getirir, insanın sorumluluğunu kaldırır.

İmâm-ı Rabbânî tevhid-i vücûdî anlayışı tüm yanlış inanış ve kötü eylemleri Allah’u Tealâ’ya atfettiği, O’nun hareket serbestisine sınır koyduğu ve bazı ruhların ebedi olduğunu ileri sürmesinden dolayı, bu anlayışı eleştirir.⁴²⁰

İmâm-ı Rabbânî, tevhid-i vücûd anlayışına ilişkin diğer tesbiti ise bu anlayışın öznel bir fenomen olduğudur. Belirtilen bu özelliğin isbatı düşüncenin doğuşunda yatmaktadır. Bu inanışın oluşumu iki yolla olmaktadır. Bazı sufiler bu düşünceyi apriori bir inanışla benimserler. Bunlar kelime-i tevhidi (la ilahe illallah) “Allah’tan başka mevcut yok” şeklinde anlarlar ya da onların böyle anlamaları istenir. Bunlar kelime-i tevhidi tekrarlarlar ve üzerinde yoğunlaşırlar. Uzun süren tefekkür neticesinde bu düşünce zihinlerine egemen olur ve sabit şekilde tekrarıyla kelime-i tevhid tasavvurlarında yerleşir. Böylece sûfîler inandıkları şeyi müşahade etmeye başlarlar.⁴²¹

İmâm-ı Rabbânî’ye göre Nakşibendi yoluna intisap eden sâlike seyru sülûkü esnasında zâhir olan tevhid, iki kısımdır.

a-Tevhid-i şühûdî

b-Tevhi-i vücûdî

İmâm-ı Rabbânî’ye göre, tevhid-i şühûdînin mânâsı şudur: Vahid Zat’ın müşahadesi sâlik olanın müşahade ettiği şeylerde Vahid Zat’tan başkası olmaz.

İmâm-ı Rabbânî’ye göre, tevhid-i vücûdî sâlik, bilir ve itikad eder ki, mevcut birdir. Ondan gayrını da itikad veya zan olarak yok görür. Ondan başkasını yok bilmekle beraber; o vahid Zat’ın tecellîgâhı ve zuhur yerleri sanır.

Tevhid-i vücûdî ilmîl-yakîn kabilindendir. Tevhid-i şühûdî ise aynîl-yakîn kabilindendir. Tevhid-i şühûdî, Nakşibendi yolunun zarûriyatı arasındadır. Zira fenâ hali, onsuz tahakkuk etmeyeceği gibi onunla tahakkuk etmeden aynî varlığın bulunması dahi kolay olmaz. Tevhid-i vücûdî zarûriyâtta sayılmaz. İlme’l-yakîn bu marifet olmadan da

⁴¹⁹ Ensârî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 153.

⁴²⁰ Ensârî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 153.

⁴²¹ Ensârî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 153-154.

olur. Şundan ki ilme'l-yakin yüce Zat'ın gayrini yok etmeyi gerektirmez. İlme'l-yakin, ondan başkasını bilmeyi yok eder; haliyle, vahid Zat'ın üstün gelip istilâsı sonunda.⁴²²

İmâm-ı Rabbâni'ye göre vahdet-i vücûd inancına sahip sûfilerin tevhidi, ilme-l-yakîn mertebesinde bir tevhiddir. Tevhid-i şühûdî ise ayne'l-yakîn mertebesinde bir ilimdir. Tevhid-i şühûdî, makâm olarak daha yüksektir. Tarik ehli için tevhid-i şühûdî zaruri olup fenâ fillah makamına onsuz ulaşamaz. İmâm-ı Rabbâni, bu iki vahdet anlayışını güneş ve yıldızlar misali ile açıklar: Vahdet-i vücûd ehlinin hâli güneşin gözleri kamaştırıp da güneşten başka varlık yoktur diyenlerin hâli gibidir. Hâlbuki vahdet-i şühûd ehli, güneşin ortaya çıkması ile gözden kaybolan yıldızların varlığını inkâr etmezler.⁴²³

İmâm-ı Rabbâni'ye göre vahdet-i vücûd inancına sahip çoğu sûfinin, taklit ehli ve manevi tecrübeye ulaşamamış olduklarını şu ifadeleri ile açıklar: Zamanımızda sûfî kılığına bürünmüş çoğu kişi vahdet-i vücûd düşüncesini yaymaya çalışmaktalar, hakka'l-yakîn olan vahdet-i şühûdu terk ederek ayne'l-yakîn mertebesinde olan vahdet-i vücûd düşüncesine inanmaktadırlar. Meşâyihin sözlerini kendi hayâllerine göre yorumlayarak, onları kendi hâlleri için önder görüyorlar. Böylece iflas etmiş hayali fikirlerini pazarlamaya çalışıyorlar.⁴²⁴

İmâm-ı Rabbâni, Hakk'tan başkasının varlığını kabul etmeyen vahdet anlayışını hem akla hem de şeriata muhâlif görür. Güneşin doğmasıyla yıldızların varlığını inkâr etmek ile onların sadece gözden kaybolduğunu belirtmek arasında büyük fark vardır. Bu durumda yıldızların varlığını kabul etmemek akla uygun değildir. Fakat söz konusu zamanda yıldızları görememe durumunda bir aykırılık yoktur. Eğer sâlikin gözünü güneşin ışığı kamaştırmak yerine güçlendirseydi, sâlik yıldızların varlığını güneşten ayrı olarak rahatlıkla görecekti. Dolayısıyla kâinatı Hakk'tan farklı görmek hakka'l-yakîn mertebesi olup vahdet-i vücûd düşüncesinden daha üstündür.⁴²⁵

İmâm-ı Rabbâni, tevhidi vücûdî inancının seyru sülûkun belli bir safhasında ortaya çıktığını şöyle açıklar: tevhidi vücûdî düşüncesi ister kelime-i tevhidin daimi tekrarıyla oluşsun, ya da Allahu Teala'ya duyulan şiddetli aşkın neticesinde oluşsun bu durum sülûkun belli bir mertebesinde ortaya çıkar. Sufî'nin seyru sülûkun devam ettiğinde bu halin yerini fark alır; bu mertebede sufi giderek derinleşir ve Allah'ın (c.c) kâinat ile bir olmadığını, tamamen farklı olduğunu müşahade eder.⁴²⁶

⁴²² İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 1, 43. Mektup.

⁴²³ Derin, *İmâm-ı Rabbâni'nin İzinde*, 228-229.

⁴²⁴ Derin, *İmâm-ı Rabbâni'nin İzinde*, 231.

⁴²⁵ Derin, *İmâm-ı Rabbâni'nin İzinde*, 229-230.

⁴²⁶ Ensârî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 154.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre seyrü sülukun amacı fenanın elde edilmesi ve ihlasın gerçekleşmesi için yalnızca tevhid-i şuhudinin gereklidir. Bu durumu şöyle izah eder: “Fena için yalnızca tevhidi şuhudiye ihtiyacımız var, böylece masivaları unutabiliriz Sufi, kendi seyrini vahdeti vücut düşüncesi kendinde doğmadan tamamlaması mümkündür. Benim seyrimde bu düşünce doğmadı ve hedefe giden yol bana kısa kılındı. Tevhidi şühudi yoluyla gidenler normal olarak hedefe ulaşırlar, vahdet-i vücûd yoluyla gidenler ise sık sık yanlış yerlere varırlar, saparlar. Bunlar birkaç damla ile yetinip nehri terkederler; gölge ile yetinip realiteden uzaklaşırlar. Bu gerçeği tecrübemden öğrendim.”⁴²⁷

İmâm-ı Rabbânî tevhid-i vücûd sırasında açıklanan ilimlerin daha çok sekr hâlinin ağır gelmesi ile ortaya çıktığını şöyle açıklar: Ledünnî ilimleri sıhhati için şer’î ilimlerin sarahatine uyması gereklidir. Şer’î ilimleri kıl kadar aşsa, zerre ağırlığında aykırılığı olsa, o ilim sekr halinden sayılır. Zira hakikat ehl-i sünnet ve’l cemaat ulemâsını gerçek olarak kabul ettiğiidir. Bunun dışında kalanlar zındıklık, ilhad, ya da bir vaktin sekri, ittihadı götüren halin neticesidir. Dolayısıyla şer’î ilimlere mutabakatın tam ve kemâl olması, ancak kulluk makamında kolay olur. Bunun dışında tahakkuk edecek durum, sekr hali cinsindendir.⁴²⁸

İmâm-ı Rabbânî’nin, vahdet-i vücûd düşüncesine yönelik eleştirileri şunlardır:⁴²⁹

1-Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, âlem Allah’ın (c.c) isim ve sıfatlarının gölgesidir. Fakat bu gölge asıldan farklı değildir. İmâm-ı Rabbânî’ye göre âlem gölgedir. Fakat bu gölge asıldan farklıdır. Çünkü bir şeyin gölgesi onun aslı olamaz.

2-Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, âlem gölge olup hayâldir ve âlemin gerçek bir varlığı yoktur. İmâm-ı Rabbânî’ye göre âlem gölgedir. Fakat âlemin gerçek bir varlığı bulunmaktadır, âlem hayâl ürünü değildir.

3-Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, Allah’ın sıfatları Zat’ın aynıdır. İmâm-ı Rabbânî’ye göre, taayyün mertebesindeki sıfatlar zât’ın gayridir.

4-Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, eşyânın hakîkatî; ilâhî isim ve sıfatlardır. Dolayısıyla bu sıfatların “Zât aynasında” yansması ile âlem oluşur. İmâm-ı Rabbânî’ye göre, eşyânın hakîkatî; ilâhî isim ve sıfatların zıddı olan yokluklardır. ilâhî isim ve sıfatlar, zıtları olan “âdem aynalarında” yansıyarak âleme ait sıfatlar ve âlem oluşur.

5-Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, tasavvuf yolunda varılacak son mertebe kesrette vahdeti müşâhede etmek olup varlığın bir olduğunu bilmektir. İmâm-ı

⁴²⁷ Ensârî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 156-157.

⁴²⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, Cilt: 1, 30. Mektup.

⁴²⁹ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî’nin Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 119-124.

Rabbâni'ye göre, belirtilen bu hâl tasavvuf yolunda varılacak ilk hâllerdendir, Bu durum son mertebe değildir. Tevhid-i vücûdî tasavvuf yolunun ilk hâllerinde ortaya çıkan bir terakkî olup aşılması gerekir.

6-Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, Yüce Allah'ın âleme ve kullarına yakınlığı zâtîdir.

İmâm-ı Rabbâni ise belirtilen durumu iki şekilde açıklar:

Birinci görüşü, bunlar zâtî değil ilmidir. İkinci görüşü ise, bunlar Kur'an-ı Kerim'in müteşâbihâtındandır. Müteşâbihât hakkında yorum doğru olmaz.

7-Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, âlem hayal ürünü ve gerçek bir varlığı bulunmaz. İmâm-ı Rabbâni'ye göre, varlığı bir kabul eden ve âlemi hayâl ürünü olarak gören Vahdet-i vücûd algısını akla ve şeriata aykırıdır. Çünkü varlık bir olunca mükellefin kim olacağı sorusu ortaya çıkar.⁴³⁰

8-Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, varlık terakkisi varlığı bir olarak algılamaktır.

İmâm-ı Rabbâni'ye göre, vahdet-i şuhûd vahdet-i vücûddan daha üstün bir mertebedir.

Fakat vahdet-i vücûd da son mertebe değildir. Yaratıcı ve yaratılanı ayrı ayrı görmek olan abdiyyet makâmı varılacak en üstün mertebedir.⁴³¹

9-Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, aynılık temeldir; bölünmez ve mütecanis varlık Allah c.c Olduğu kadar kâinattır da. İmâm-ı Rabbâni, Vahdet-i vücûd görüşünün bu temel önermesini reddeder.⁴³² İmâm-ı Rabbâni'nin Nebevi tevhid anlayışının temeli; Allahu Tealâ'nın kâinattan tümü ile farklı ve mutlak bir şekilde diğer olduğudur. Allah'ın (c.c) varlığı aşkın ve ayırdır. Kâinatın varlığı da ayırdır, aralarında bir ortaklık yoktur.⁴³³

10-Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, vücûd sıfatının ilahî kemâlâtı yansıtmaya bakarak vücûd sıfatı zatın aynıdır. Vahdet-i vücûd ehli onda bir taayyünün olmadığını savunur. İmâm-ı Rabbâni'ye göre zıllı vücûd sıfatı diğer kemâlâtı da içinde ilk zuhur ve ilk ta'ayyündür. Dolayısıyla zıllı vücûd sıfatı diğer sıfatlardan üstündür.⁴³⁴

İmâm-ı Rabbâni'ye göre, vahdet-i vücûd algısı sekr ve aşırı muhabbetten kaynaklanmaktadır. Tasavvuf yolunda bu düşüncenin ortaya çıkması normaldir, fakat orada kalmayıp geçmek gerekir.

⁴³⁰ Tosun, *İmâm-ı Rabbâni'nin Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 134.

⁴³¹ Tosun, *İmâm-ı Rabbâni'nin Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 133.

⁴³² Ensârî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 158.

⁴³³ Ensârî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 157.

⁴³⁴ Özgen, *İmâm-ı Rabbâni'nin Zat ve Sifat Anlayışı*, 299.

İmâm-ı Rabbânî, vahdet-i vücud ehlinin âlemi gerçek bir varlık olarak görmemesini doğru bulmaz ancak bunu içtihadı hataya benzetir. Bu iddiayı manevî terakkiler esnasında müşahade sonucunda belirtenlerin mazur görüleceğini ümit ettiğini fakat onları taklit edenlerin asla mazur olamayacaklarını söyler.⁴³⁵

İmâm-ı Rabbânî, hakikî varlığı asıl ve gölge olmak üzere ikiye ayırır. İlâhî zatın ve sıfatların “aslı”, âlemin ise zıllî (gölgesi) olarak var olduğunu belirterek âlem için gölgesi (zıllî) varlık tabirini kullanır.⁴³⁶

İmâm-ı Rabbânî, her şeyden önce Müslüman’ın hayatının kelim ve fıkıh âlimlerinin bildirdiği dini emir ve yasaklara bağlı ve iç dünyasının dinin hakikatine yönelmiş olmasını temel düstur olarak ileri sürmüştür. İmâm-ı Rabbânî’ye göre Mutasavvıfın istikamette olduğunun alameti, hal ve hareketlerinin şeriatın bildirdiklerine ters düşmemelidir. Çünkü şeriatın reddettiği her şey zındıklık ve ilhattır. Mutasavvıf, Ehl-i sünnet âlimlerine tabi olmakla mükellef olduğu için onların hükümlerine uyan sözleri kabul uymayanlar ise reddedilmelidir.⁴³⁷

3.3. İmâm-ı Rabbânî’nin Sûfilere Yönelik Eleştiri Sistematiği

İmâm-ı Rabbânî, şeriatın dışına çıkan bazı sûfilerin davranış ve fikirlerini eleştirmiştir. O bu eleştirileri şeriat çizgisinde din ve tasavvufun istikameti için yapmıştır. Nitekim İmâm-ı Rabbânî’ye göre bu vazifenin ihmali, batıl ve bidatleri muhafaza edenlerin hayat hakkı bulmalarına sebep olur. İmâm-ı Rabbânî sûfilere yönelik bu eleştirilerini tasavvufun bidatlerden arındırılması ve şeriatın güçlü kılınması için gerekli görmüştür. İmâm-ı Rabbânî’nin eleştirilerindeki asıl hassasiyeti, tasavvufi düşüncede şeriatı müdafaa etmek ve şeriatı güçlü kılmaktır.

İmâm-ı Rabbânî’nin sûfilere yönelik tenkitleri şu şekilde sıralayabiliriz:⁴³⁸

3.3.1. Şeriat ve Hakikat Konularına Dair Eleştirileri

İmâm-ı Rabbânî, bazı tasavvuf erbabının şeriatı kabuk hakikati öz olarak gördüklerini ifade ederek bu düşüncüyü kabul etmez. İmâm-ı Rabbânî’nin değerlendirmesine göre bu görüşte olan sûfilerin anlayışına göre şeriat, zahiri davranışları düzenleyen bir hukuk sistemidir. Şeriat dini hayatın zahiri tarafıyla ilgilenmekte, bîatını gerçekliğiyle ilgilenmemektedir. Bu anlayış ile şeriat hakikatsiz bir şekil ve etsiz kemik, bedensiz iskelettir. İmâm-ı Rabbânî bu anlayışı kabul etmez. İmâm-ı Rabbânî’ye göre şeriat ve tasavvuf, zâhîr ve bâtın et ve tırnak gibi bir bütündür. Bunları birbirinden

⁴³⁵ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî’nin Zat ve Sıfat Anlayışı*, 319.

⁴³⁶ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî’nin Zat ve Sıfat Anlayışı*, 325.

⁴³⁷ Özgen, *İmâm-ı Rabbânî’nin Zat ve Sıfat Anlayışı*, 325.

⁴³⁸ Yüksel Göztepe-Hamit Demir, “İmâm-ı Rabbânî’nin Sûfilere Yöneltiltiği Bazı Tenkitler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VI (Aralık 2018), 305.

ayrıştırmak doğru değildir. Çünkü bunlardan birisi terk edildiğinde kişi aslında diğerinden mahrum olmaktadır.⁴³⁹

3.3.2. Sûfilerin Bilgi Kaynaklarına Yönelik Eleştirileri

İmâm-ı Rabbânî bazı sûfilerin aksine; keşif ve ilhamı şeriatın kaynaklarından biri olarak görmez. Sûfilerin, keşfinin sonucu olan düşünce ehl-i sünnet alimlerinin görüşleri ile uyuşmaması halinde sûfilerin görüşü sekr halinin bir sonucu olduğuna kanaat getirilerek doğru olmadığına hükmedilir. : İmâm-ı Rabbânî şeriatın hükümlerinin tayin edilmesinde bilgi kaynağı olarak Kur'an-ı Kerim, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünneti, ehl-i sünnet alimlerinin içtihatları ve bunlar arasında sağlanan icmâi esas alır. Dolayısıyla ilham ve keşif şer'î hükümlerin tayininde rolü yoktur.⁴⁴⁰ Sûfilerin keşf ve ilhamı kendilerine farklı bir statü kazandırmaz ve sûfiler, fakihlerin hükümlerine uymak durumundadırlar. İmâm-ı Rabbânî keşif ve ilhamın vahiy gibi bilginin bağımsız kaynağı olduğu iddiasını reddeder. İmâm-ı Rabbânî'nin değerlendirmesi şöyledir. Keşf yalnızca imanı konularda vahyin yorumcusu olabilir. İlham yalnızca dinin aşıkâr olmayan gerçeklerine açıklık kazandırır, yeni bir şey eklemeyiz. Dolayısıyla ilham; içihatin şeriatın hükümlerini açığa çıkarak fonksiyonuna benzer bir fonksiyon görerek sıradan inşaların göremediği imanın örtülü kalmış gerçeklerini açığa çıkarır. Keşif yanılmaz değildir, müçtehidin içtihadı gibi sûfinin keşfi de yanlış olabilir. İlham zannidir, kesin bilgi ifade etmez. Ehl-i Hak'ın görüşleriyle çatışan bazı tasavvufî görüşler vardır. bu durumda gerçek, Ehl-i Hak'ın (ehl-i sünnet alimleri) söyledikleridir.⁴⁴¹ İmâm-ı Rabbânî bir başka mektubunda durumu şöyle açıklar: “Tasavvufî düşüncelerin (ulumi ledüniye) geçerliliği hususundaki ölçü onların şer'î disiplinlerin açık hükümleriyle uyum içerisinde olmalarıdır. Eğer saçın kılı kadar bile bir sapma varsa bunun sekr halinden kaynaklandığına hükmedilir. Gerçek olan Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat ulemasının sağlam bir şekilde ortaya koyduklarıdır. Bunun dışında şeyler zındıklıktır, ilhaddır, sekr ve vecd hallerinin bir sonucudur.” Bir başka ifade ile sûfinin keşfi yalnızca Kur'an ve sünnet değil; bunların Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat uleması tarafından yapılan yorumlarıyla da teyit edilmelidir.⁴⁴² Zira keşf ve ilhâm hata ihmaline açıktır. İlhâm manevi tecrübelerin farklılığına göre değişiklik gösterebilir. Sûfilerin ihtilafı görüşleri sübjektif tecrübelerinin farklılığı sebebiyledir.⁴⁴³

⁴³⁹ Kahraman, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü”, 162-163.

⁴⁴⁰ Kahraman, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü”, 154-155

⁴⁴¹ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 108-109.

⁴⁴² Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 108-109

⁴⁴³ Göztepe-Demir, “İmâm-ı Rabbânî'nin Sûfilere Yönelttiği Bazı Tenkitler”, 308-309-310.

İmâm-ı Rabbânî'nin bu konudaki hassasiyeti “tecdid” hareketinin geniş kesimler tarafından kabul edilmesinde ve onun şöhreti bu etkin mücadelesindeki başarısından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sûfî, keşfine aykırı bile olsa ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerine ittibâ etmelidir. İmâm-ı Rabbânî'nin; ehl-i sünnet âlimlerinin şahsında şeriati müdafaa ettiğini açıkça görmekteyiz. Zira ehl-i sünnet âlimlerini göz ardı etmek, şeriati göz ardı etmek anlamına gelir. İmâm-ı Rabbânî'nin hassasiyeti, tasavvufî düşüncede şeriati müdafa etmek, şeriatin dışına çıkılmamasıdır.⁴⁴⁴ İmâm-ı Rabbânî bazı sûfilerin “sekr” hali denilen vecd durumlarında şeriata aykırı hal ve sözlerine iltifat etmemiş, şer’î inceliklere ve ölçülere bağlı kalmayı devamlı tavsiye etmiştir. Ona göre şeriata aykırı düşen her şey merduttur, reddedilmelidir. Şeriatin ölçü ve kurallarına göre yaşamak suretiyle hakikati aramak hak erenlerin, yani kemâl erbabının halidir. Şeriat her kemâlâtın esası ve bütün makamların aslıdır. İnsanın bedeni vazifesi şeriatin geriği ile ameldir; kalbi hayatının yani iç âleminin nasibi ise bu amelin neticesi ile beslenmesidir. Bâtının olgunlaşması, zâhire taalluk eden şer’î hükümlerin yerine getirilmesine bağlıdır.⁴⁴⁵

3.3.3. Sûfilerin Velâyet ve Nübüvvet Düşüncesine Yönelik Eleştirileri

İmâm-ı Rabbânî tüm tasavvuf geleneğine nebevi İslâm’ın ışığında bakarak değerlendime yapan ilk kişidir. Çünkü İmâm-ı Rabbânî bir yandan orijinal yapısı ile İslâm’ın ilkelerini tanımlarken diğer yandan tasavvuf ile gelen yeni şeylerin neler olduğunu ve bunların hangi kısımlarının nebevi yapıya uygun olduğunu ve hangilerinin uymadığını detaylıca açıklayarak ortaya koymuştur. Dolayısı ile İmâm-ı Rabbânî Peygamberlerin tarzı (tarık-ı nübüvvet) ile sûfilerin tarzı olan (tarık-i velayet) arasındaki farkı ortaya ayrıntılı şekilde koyar. İmâm-ı Rabbânî, tarık-ı nübüvvet ile tarık-i velayet arasındaki en önemli farkı “fena ve beka hallerinin varlığı” olarak görür. Bu haller ve cezbe sülükten hiçbirisi tarık-ı nübüvvet tarzına ait değildir.⁴⁴⁶ İmâm-ı Rabbânî, velayetin nübüvvete üstün olduğu düşüncesini kabul etmeyerek bu düşüncenin şeriat ile uyuşmadığını bildirir. Şeriat ile çelişen düşüncelere ve bu düşünceleri ortaya koyan bir sûfiye karşı nasıl bir tavır olmalıdır? İmâm-ı Rabbânî'nin cevabı şöyledir: Sûfinin şeriat ile uyuşmayan düşünce ve uygulamalarını takip etmek doğru değildir. Eğer bu söz ve davranışlar fena mertebesinde bulunuyor oluşun ve cezbe halinin bir sonucu ise bunlar şatah olarak düşünülmelidir, ve bunlardan dolayı sûfî mazur görülmelidir. Sûfî en üst mertebeye ulaşmış olmadıkça sûfinin açıkladığı düşüncelerin sekr halinin etkilerinden bağımsız olmadığı hatırlanmalıdır. Sıddıkiyet mertebesinin altındaki her mertebe bir

⁴⁴⁴ Göztepe-Demir, “İmam-ı Râbbânî'nin Sûfilere Yönelttiği Bazı Tenkitler”, 308-309-310.

⁴⁴⁵ Sağiroğlu, *İslam Büyükleri İmâm-ı Rabbânî Hayatı Cihadı Görüşleri*, 238-239.

⁴⁴⁶ Kahraman, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)’de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü”, 149-150-151.

dereceye kadar sekr halinden etkilenir, bu etkilenme haliyle kusurlu hale gelir. Sekr hali içindeki sûfî kınanmamalıdır. Özetle sûfinin şariat ile çelişen düşünce ve davranışları yanlış olarak tanımlanmalı ve kabul edilmemelidir. Bu düşünceleri ifade etmiş olan sûfî cezbe halinin etkisiyle söylemiş olabileceği ihtimali ile kınanmamalıdır.⁴⁴⁷

İmâm-ı Rabbâni, nübüvvet makamının üstünlüğünü mektubunda şöyle izah ediyor: “Fenâya bekâya, sülûke cezbeğe bağlı bulunan ilâhi yakınlık; bu ümmetin evliyâsının müşerref olduğu yakınlıktır. Resûlullah (s.a.v) Efendimiz’in sohbeti sonunda ashab-ı kirama müyesser olan yakınlık ise nübüvvet yakınlığıdır. Bu yakınlıkta ne fenâ vardır ne de bekâ...Ne cezbe vardır; ne de sülûk... İşte bu yakınlık velâyet yakınlığından daha faziletli ve üstündür. Hem de nice mertebeler. Asıl yakınlık bu yakınlıktır hem de zılâl yakınlığıdır. İkisi arasında o kadar fark var ki.. Lâkin herkesin fehmi bu zevki tadamaz.”⁴⁴⁸

İmâm-ı Rabbâni, nebevi yol ile velâyet yolunun farklılığı “fenâ” halinin velayet makamında bulunması ile ilişkilendirerek “fenâ” halini kapsayan velayet makamında kul ve Rab ikiliği ortadan kaldırmakta iken nübüvvet makamında yakınlıkta fenâ hali bulunmadığından bu ikiliğin ortadan kalkması gerekmez; ancak bu ikilik korunur. Sûfiler ise kul ile Rab arasındaki bu ikiliği kaldırmak için daima vecd hali içinde bulunurlar.⁴⁴⁹ İmâm-ı Rabbâni’ye göre Velâyet,nübüvvetten üstündür” sözü yanlış bir düşüncedir. Çünkü nübüvvet velâyeti kapsar, sahv hâli sekr hâlinden üstündür. Nübüvvetin velâyeti kapsaması aralarındaki kül-cüz ilişkisi olmasındandır. Bu durumda velâyetin nübüvvetten üstün olduğunu iddia etmek cüzün külden büyük olduğunu kabul etmekle eşdeğerdir ki bu saflıktır.⁴⁵⁰

İmâm-ı Rabbâni, Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) (tariki nübüvve) ile sûfilerin tarzı tariki velayet arasındaki farkı şöyle belirtir: Bu iki yol arasındaki fark, “fena ve beka hallerinin varlığıdır. Velayet fena ve beka demektir. Tasavvufta bu hallerin varlığı esastır. Fakat fena, beka ile cezbe ve sülûk peygamberlerin tarzına ait değildir.Fena halini kapsayan evliyaya ait velayet makamında kul ve Rab ikiliği (isneyniyat) ortadan kalkmaktadır. Nübüvvet makamındaki yakınlıkta fena hali bulunmadığından bu ikiliğin ortadan kalkması gerekmez; bu ikilik muhafaza edilir. Sûfiler ikiliği kaldırmak için daima vecd halinde olurlar. Nübüvvete ait velayette ikilik muhafaza edildiğinden sekr hali bilinmez; tamamen ayıklık (sahv) hali bulunmaktadır. Sûfî sekr hali öncesi ve sonrası olağandışı bir durum yaşar. Nebevi velayette ise şiddetli aşk, nefsi yok edici tefekkür ve

⁴⁴⁷ Ensâri, *Şariat ve Tasavvuf*,134-135-136.

⁴⁴⁸ İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat*, Cilt: 1, 313. Mektup.

⁴⁴⁹ Kahraman, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)’de Şariat-Tasavvuf Bütünlüğü”, 149-150-151.

⁴⁵⁰ Göztepe-Demir, “İmam-ı Râbbânî’nin Sûfilere Yönelttiği Bazı Tenkitler”, 311.

cem makamının özelliği olan vecd hali bulunmadığından sekr hali de olmaz. Dolayısıyla nebevi velayette, sek hali bulunmaması bu tarzın üstünlüğünü ortaya koyar.⁴⁵¹

Peygamberin tarzı (tarik-i nübüvve) ile sûfîlerin tarzı tariki velayet arasındaki farkı samimi yorumlarıyla değerlendiren İmâm-ı Rabbânî bu değerlendirmesi ile tasavvufu reform yapılarak tasavvufun şeriat çizgisine yaklaştırılmasında İmâm-ı Rabbânî ‘nin emeği büyüktür.⁴⁵²

3.3.4. Vahdet-i Vücûd Ehline Yönelik Eleştirileri

İmâm-ı Rabbânî, vahdet-i vücûd ehline yönelik eleştirileri yaparak farklı görüşler ortaya koymasını, İmâm-ı Rabbânî’nin tasavvuf yolundaki tecrübelerinin aktarımıdır.

İmâm-ı Rabbânî’yi vahdet-i vücûd ehlinden ayıran ve bu düşünceden ayıran temel unsur şudur.⁴⁵³ Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, âlem Allah’ın isim ve sıfatlarının gölgesidir. Ancak bu gölge asıldan farklı değildir. İmâm-ı Rabbânî’ye göre âlem gölgedir fakat bu gölge aslından farklıdır. Bir şeyin gölgesi onun aslı olamaz. Âlem gölgedir fakat gerçek bir varlığı vardır, hayal ürünü de değildir.⁴⁵⁴

İmâm-ı Rabbânî bir mektubunda kendi dönemindeki sûfîlerin çoğunun vahdet-i vücûdu benimsediğini, fakat bu sûfîlerin çoğunun bu düşüncelerini keşf yoluyla değil, ya taklit ya sırf bilgi ya da zındıklık ve mühlidlik yoluyla bu fikri edindiklerini ve böylece şeriatı hafife aldıklarını ifade eder.⁴⁵⁵ İmâm-ı Rabbânî’ye göre vahdet-i vücûd telakkisi sekr (manevi sarhoşluk) ve aşırı muhabbetten kaynaklanmaktadır. Tasavvuf yolunda vahde-i vücûd düşüncesinin ortaya çıkması normal ve güzel bir durumdur. Fakat orada kalmayıp geçmek gerekir. Çünkü Vahdet-i şuhûd vahdet-i vücûddan daha üst bir makamdır. Ancak o da son nokta değildir. En üst mertebe abdiyyet makamıdır.⁴⁵⁶

İmâm-ı Rabbânî’ye göre, tevhid-i vücûd konusunda bazı sûfîlerin söylediği sözler sekr hâlinin baskınlı neticesidir. Ledünnî (keşf ile gelen) ilimlerin doğruluğunun alâmeti, onların şer’î hükümlerin açık hükümleri ile uyuşmasıdır. Şerîata aykırılık kıl kadar dahi ise bu durum sekrdendir. Doğru olan ise; ehl-i sünnet ve’l-cemaat âlimlerinin tesbit ettiği bilgilerdir. Bunun dışındakiler ya zındıklık ve mühlidliktir, ya da sekr ve hâlin baskınlığı neticesidir. Şerîata tam mutâbakat ise kulluk (abdiyyet) makâmında mümkün olur.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 97-98-99.

⁴⁵² Ensâri, *Şeriat ve Tasavvuf*, 101.

⁴⁵³ Necdet Tosun, “İmâm-ı Rabbânî’ye Göre Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 2 (2009), 185.

⁴⁵⁴ Necdet Tosun, “İmâm-ı Rabbânî’ye Göre Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd”, 185.

⁴⁵⁵ Tosun, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)’nin Görüşleri”, 335.

⁴⁵⁶ Tosun, “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)’nin Görüşleri”, 337-342.

⁴⁵⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Şeriat ve Tasavvuf*, 54.

3.3.5. Sünneti Terk Eden Bid'at Ehline Yönelik Eleştirileri

Bid'at, Asr-ı Saadet'ten sonra oluşan ve şeri bir delile inaç, ibadet, düşünce ve davranışlardır.⁴⁵⁸ İmâm-ı Rabbâni, sûflerin düşüncelerinde, davranışlarında ortaya çıkan bidatleri yok etmek amacıyla mücadelesini ve tecdid faaliyetlerini sürdürmüştür. İmâm-ı Rabbâni'ye göre bida'te uymak sünneti yok etmektir. Bu tarz sûflerin ve onlara itibar eden kişilerin dinin tahribine sebep olduklarını bildirir.⁴⁵⁹ İmâm-ı Rabbâni'nin gayesi; tasavvuf yolunda şeriatın sınırlarına tam manası riayet edilmesini sağlamak böylece tasavvufu şeriat dışı bidatlerden temizlemektir. Tasavvufun, gelişim gösterdiği farklı coğrafyalarda o bölgenin yerleşik dini hayatı ve gelenekleri ile tasavvufa dışardan giren bid'atlere ilaveten daha fazla ibadet etme amacıyla bizzat sûfler tarafından ihdas edilen bid'atler bulunmaktadır. İmâm-ı Rabbâni her bid'atin sünneti ortadan kaldıracağı endişesi ile bid'atlerle etkin mücadele etmiştir. İmâm-ı Rabbâni bu gaye etrafında şeriatı muhafaza etmeyi en temel ilke olarak görmüştür. İmâm-ı Rabbâni'ye göre her bid'at bir sünneti yok ettiğine göre, bid'atlerden korunmanın en etkin yolu Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetini ihya etmek ve ona tâbi olmaktır. Bunun için önce itikâtı; (ehl-i sünnet itikâtı) olarak düzeltmek ve fikhın bilinmesi gereken hükümlerini öğrenmek gerekir. İki dünyanın saadeti, iki cihanın efendisine tâbi olmaya bağlıdır.⁴⁶⁰

İmâm-ı Rabbâni, Nakşibendî yolunun esasını; sünneti ihya etmek olduğunu şöyle açıklar. Bu yol kibrit-i ahmer cevheri olup Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetine bağlılık üzere kuruludur. İç dünyamızı Hâcegân yolunun nisbeti ile mamur etmemiz ve dış dünyamızı da Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünneti ile süslememiz gerekir. Asıl iş budur, gerisi boş hayallerdir. Bid'âtın yaygınlaştırması dinin tahrip olmasına sebep olur. İslam'ın güçlenerek esaslarının yaygınlaşması; sünnetin ihyasına ve bid'atlerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır.⁴⁶¹

İmâm-ı Rabbâni'ye göre bütün bid'at sahipleri yarım akılları ve dar görüşleri ile bütün iddialarını Kur'an ve Sünnete dayandırarak yanlış manalar ve hükümler ortaya koyarlar. Ehl-i Sünnet ulemasının bid'at ehlinde farkı ise; ehl-i sünnet ulemasının anladıkları manalar Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler, ashâb-ı kirâmın ve selef-i sâlihînin eserlerini inceleyerek ve onların yoluna tâbi olarak elde etmişlerdir. Bu yönü ile ehl-i sünnet âlimlerinin anladıkları manâlar kıymetlidir ve doğrudur.⁴⁶²

⁴⁵⁸ Rahmi Yaran, "Bid'at", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/129.

⁴⁵⁹ Göztepe-Demir, "İmam-ı Rabbâni'nin Sûfilere Yönelttiği Bazı Tenkitler", 313.

⁴⁶⁰ Kahraman, "İmâm-ı Rabbâni (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü", 192-193.

⁴⁶¹ Kahraman, "İmâm-ı Rabbâni (k.s.)'de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü", 193-194--195-196-197.

⁴⁶² Derin, *İmâm-ı Rabbâni'nin İzinde*, 365-366-377.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmamızda İmâm-ı Rabbânî'nin şeriat, tarikat ve hakikat kavramlarına ilişkin görüşleri detaylıca ortaya konulmuştur.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre şeriat kelimesi iki yönlüdür. Bunlardan ilki; Kur'an ve Sünnet'in ibadet, kural, ahlak, toplum, toplum, ekonomi yönetimle ilgili ilgili kurallar, hükümler ve bu kuralların alimlerce değerlendirilmesi ve uygulanmasıdır. Fakat o, "şeriat" kavramını kural ve hükümlerin yanı sıra inanç, akide, değerler, idealler ve Allah (c.c) ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) rızasını kazanmak için bütün uygulamaları kapsayan daha geniş bir anlamda kullanmıştır. İmâm-ı Rabbânî'de şeriat, Allah'ın (c.c) Peygamber Efendimiz (s.a.v) aracılığıyla bildirdiği din ile özdeştir. İmâm-ı Rabbânî şöyle demiştir: "Şeriat kendisine uymak durumunda olan kişiye gerekli olan hiçbir şeyi dışarda bırakmaksızın bu ve öteki dünyadaki bütün iyi hayırlı şeyleri kapsar."

İmâm-ı Rabbânî'nin şeriat anlayışında şeriat yalnızca zahiri hayatı düzenleyen hükümler topluluğu değil, iman, tevhidin, ibadetin aşkın, güvenin, sabrın, saadetin, zikrin, cihadın, takvanın, ihsanın, ne olduğunu da açıklayarak nasıl uygulanacağını Müceddid-i Elf-i Sâni göstermiştir. Şeriat, zahiri davranışlarla olduğu kadar zihnin batini durumuyla da ilgilenmiştir.

İmâm-ı Rabbânî şeriatı zahir ile batını tam birlikteliği olarak görür. Şeriat görünüşün olduğu kadar hakikatin de formudur. Şeriat, mükemmel hayatın nasıl gerçekleştirileceğini zahir ve batını yönleriyle ortaya koyar, Şeriatın dışında kalan bir gerçeklik yoktur, tarikat sadece bu gerçekliklere ulaşmada fazladan bir yardımcıdır.

İmâm-ı Rabbânî şeriat ve tarikat hakkında şunları söylemiştir: "Bilesiniz ki şeriat, dünya ve ahiret saadetlerinin tümünü üzerine alır. Elde edilmeye çalışılan şeriattan başka bir şey değildir. Tarikat ve hakikat ise; şeriatın hizmetinde sayılırlar. Bunları tahsil etmek ise şeriatın kemâlini sağlamaktır."

İmâm-ı Rabbânî şeriatın hükümlerini uygulamanın zâhiri süslediğini belirterek manevi mutluluğu; nefsin Yüce Allah'ın zatından başka şeylerden kurtarılması onun dışındaki unsurlardan ilişkinin kesilmesi olarak görür. İmâm-ı Rabbânî şeriattan kıl kadar uzaklıkta olan tasavvufî yaklaşımları ve şer'i hükümlere, muhalif düşünce ve uygulamalarının tamamını reddetmiştir.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre esas olan şeriatın hükümlerinin tamamının uygulanması ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnet-i seniyyesini ihya edilmesidir. Şeriat ve tarikat

birbirlerine muhâlif olmadığı için esas gaye aynıdır. Fakat tarikat ve hakikat şeriatın hizmetçisidir. Öncelikle itikadın; ehl-i sünnet ve'l-cemaat âlimlerinin Kur'an-ı Kerim, Sünnet ve selefın eserlerinden çıkardığı hükümlere uygun olması gereklidir. Şeriata bağlılık; hak olan ehl-i sünnet ve'l cemaat yoluna tabi olmak, bu yol üzere yaşam sürmeye bağlıdır. Ebedi mutluluk ve sonsuz kurtuluş Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) tabi olmaya bağlıdır.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre Kur'an-ı Kerim'deki ayetler ikiye ayrılır. Manaları net olan ayetler muhkem, manaları kapalı olan ayetlere müteşabih ayetler denir. O bu durumu şöyle izah eder: "Muhkem ayetler; şariat ve ahkam bilgisine kaynaklık eder. Müteşabih ayetler ise hakikat ve esrar ilmine mahzen olmaktadır."

İmâm-ı Rabbânî müteşabih ile muhkemin zâhir ile bâtının, şariat ile tarikatın et ile tırnak gibi birbirini tamamladığını bunları birbirinden ayırmanın doğru olmadığını ifade eder. Bunlardan birini terk eden diğerinden mahrum olur. Tarikata girmekten amaç itikad edilen şeyler hakkında yakın ve itmi'nân elde etmektir. Böylece salikin imanı sarsılamayacak hale gelecektir. Tasavvufun gayesi; şeriata hizmet ederek fıkıhın emirlerinin isteyerek, severek yapılmasını sağlamak; nefis-i emmâre tarafından çıkartılan engelleri ortadan kaldırmaktır. O bu durumu şöyle özetlemiştir: "Kesin inancım şu ki; tasavvuf yolu şariat ilimlerinin hizmetçisidir. Tasavvuf yolu, asla bu ilimlere ters düşmez. Bu tarikatın büyükleri sünnet-i seniyyeyi ihya etmeyi ve bid'atlerden kaçınmayı düstur edinmiştir."

İmâm-ı Rabbânî'ye göre tasavvuf, yaratılan âlemde, Yüce Allah'ın bütün güzelliğini müşahade etme irfan ve hikmet okuludur. Tasavvuf, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) yaşadığı ve ashabına yaşattığı İslam'ın hikmetler yönü, deruni zevk ve samimiyet yönü, bütün insanlığı sunulan İlâhi rahmet yönü hal ilmidir. Yine ona göre tasavvuf, şeriatın yardımcısı olup, şeriatın üçüncü mertebesi olan ihlâsı elde etme yoludur.

İmâm-ı Rabbânî şeriati ise şöyle yorumlamıştır: "Şariat üç parçadan oluşur: İlim, amel, ihlâs. Bu parçalardan biri eksik olursa; şariat gerçekleşmez. Tarikat, marifet ve hakikat şeriatın hizmetinde olup, şeriatın üçüncü cüzü olan ihlâsı gerçekleştirmeyi gaye edinirler. Bunlar; şeriatın kemâle ermesi için şeriatın zirvesi olan ihlâs ve rızanın mukaddimesidir."

Tasavvuf, kendini arındırma, şeriatın emirlerini en güzel şekilde ihya etmek, Yüce Allah'a ihlas ile kulluk etmenin yoludur. Tasavvuf insana yaratılış amacını gerçekleştirmede yardımcı olmak için vardır. Tasavvufi düşüncenin gerçekliği konusundaki ölçü; tasavvufun şeriatın açık hükümleriyle uyum içerisinde olmasıdır.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, şeriat ve tasavvuf, zâhir ve bâtın asla birbirinden ayrılmaz. Bunlar et ve tırnak gibi bir bütündür. Hakikat ve tarikat tahsilinden gaye; şeriatın tamam olmasıdır. Bâtın, zâhiri tamamlar. Bâtın olarak isimlendirilen tarikat ve hakikat; şeriattan ibaret olan zâhiri tamamlayıp kemâle erdiren iki unsurdur.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, şeriat, sûret ve hakikatin mecmuundan ibarettir. Sûret, şeriatın zâhiri, hakikat ise şeriatın bâtınıdır.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre; Şeriata tam mutâbakat, kulluk (abdiyyet) makâmında mümkün olur. Seyr u sülûktan gaye, nefs-i emmârenin tezkiyesi, temizlenmesidir ve mâsivaya iltifattan kalbi temizlemektir. Şeriat amellerinden ve hakikat hallerinden gaye; nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesidir.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, Ashâb-ı Kirâm'ın yoluna uymadan Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) tâbi olduğunu iddiâ etmek bâtıldır. Ashâb-ı Kirâm'ın yolundan gidenler Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat fırkasıdır. Keşif ve ilhamın sıhhatinin alameti Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat âlimlerinin görüşlerine mutâbık olmasıdır ki hakikat budur. Bütün saadetlerin sermayesi Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetini ihya etmektir. Bütün fesatların temeli şeriata aykırılıktır. Saâdet-i maneviyyenin mânâsı ise, bâtını mananın, Yüce Hakk'ın zatından başka şeylerden kurtarıp temizlenmesidir. Şer'i emirlerin özü, nefs-i emmâreyi aciz bırakmak içindir. Her ne miktar şer'î amel yapılırsa o miktar nefsanî arzu zâil olup gider. Zâhir, şeriatın zâhiri ile süslenmeli; bâtın ise hakikatten ibaret olan şeriatın bâtını ile tezyin edilmelidir. Sûretten hakikate geçmek zarurîdir.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat görüşüne göre itikadî tashih etmek ve fikhî hükümler gereğince salih amel işlemek lâzımdır. Mutlaka sahib-i şeriat Resûlullah (s.a.v) tâbi olmak gerekir. Zira iki cihan saâdetinin temini Resûlullah (s.a.v) Efendimiz'e tâbi olmaya bağlıdır.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, Resûlullah (s.a.v) Efendimiz'e tâbî olmak Ashâb-ı Kirâm'ın yoluna tâbi olmak ile ancak mümkün olur. Resûlullah (s.a.v) Efendimiz'in ashabı yolundan devamlı gidenler Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'tır. Zirâ fırka-i nâciye bunlardır. Onlar kurtulmuş olanlardır. Onların yoluna tâbi olmak gerekir. Çünkü onlar Resûlullah'ın (s.a.v) ve ashabının yolundadır.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, Resûlullah (s.a.v) Efendimiz'in sünnet-i seniyyesini ihyâ etmek; bid'atların yok eder. Zira sünnet-i seniyyenin ihyâ edilmesi Yüce Hakk'ın razı olduğu durumdur. Tarikat-ı Aliyye-i Nakşibendiye nihayetinde bidayete derc edilmiş şekli olup Ashâb-ı Kirâm'ın yoludur. İmâm-ı Rabbânî'nin tasavvuf anlayışında; Resûlullah (s.a.v) Efendimiz'in sünnet-i seniyyesini ihyâ etmek merkezi bir ehemmiyete sahiptir.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, bid'atlardan korunmanın ve kaçınmanın en iyi yolu Resûlullah (s.a.v) Efendimiz'in sünnet-i seniyyesini ihyâ etmek ve ona tâbi olmaktır.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, tevhid; Hakk'ın zatından gayri şeylerden, kalbi halâs edip kurtarmaktan ibarettir. Kalbin selâmeti, Yüce Hakk'ın zatından gayrını unutmaya ve kalpten gidermeye bağlıdır. Sülûk menzillerini geçmekten gaye; nefsin itminanına mevkuf olan hakîkî imanın husul bulmasıdır. Bu hakîki iman; nefsin itminan bulmasına bağlıdır. Nefis itminan mertebesine kavuşmadıkça, necat tasavvur edilemez.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, dünya sevgisi bütün hataların başıdır; onu sevmeyi terk ise bütün ibâdetlerin başıdır. Kalbi zikir; gafletin atılması için önemlidir. Kalbi zikir ile ibadetleri yerine getirmekte kolaylık ve rahatlık husule gelir, nefs-i emmâreden gelen tembellik zâil olur. Nefsin zâtında asli olarak var olan hastalıkların giderilmesi ancak Resûlullah (s.a.v) Efendimiz'in getirdiği şeriata tâbi olmaya bağlıdır. Resûlullah (s.a.v) Efendimiz'e tâbiyyet nefs-i emmâreyi emmârelikten kurtarıp nefs-i mutmainneye yükseltir. Zira önemli olan Resûlullah (s.a.v) Efendimiz'in sünneti üzere yaşamaktır. Bu hayat tarzı benimsendiği takdirde şariat en güzel şekilde hayata geçirilmiş olacaktır. Çünkü hallerimizin doğru olduğunu gösteren ölçü şeriatta istikamettir. Şeriata bağlı olan marifet sahibidir. Bu bağlılık ne kadar çok olursa marifette o kadar çok olur. Şeriata uygun her amel ve iş zikirdir.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, ehl-i sünnet âlimlerinin görüşleri doğrultusunda itikadı düzelterek fikhî hükümleri öğrenip salih emeller işledikten sonra; bütün vakitleri zikir ile geçirmek gerekir. Zira vakitleri zikirle doldurmak gerekir öyle ki sâlik farzların ve müekked sünnetlerin edâsından sonra zikirden başka şeyle meşgul olmamalıdır. Kalbin matlûbun dışındaki her şeyi unutmaya matlûbun husulünün başlangıcı ve ona kavuşmanın mukaddimesidir.

İmâm-ı Rabbânî, itikadın amelden önce geldiği geçeceğini her fırsatta hatırlatır. Çünkü ona göre; işin aslı itikadı düzeltmektir. Amel ancak itikadın sahih olması ile makbul olmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, "itikad, ibadet, muâmelât ve tasavvuf" beraberliğinin devamlı muhafaza edilmesi bir insanın müslümanlığının tamamlığı için gerekli olduğunu bildirir. İmâm-ı Rabbânî'ye göre, tasavvuf yoluna girmekten maksat; İmânın hakikati sayılan şeriata bağlı itikadlara karşı yakîni arttırmak ve dini hükümleri uygulamakta kolaylık yolunu bulmaktır. İmâm-ı Rabbânî'ye göre tasavvuf, insanda imân ve İslâm'ın tamlığı için dinin hakikatine ulaştırıcı yoldur.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre bütün insanoğlunun saâdeti ve felâhı Yüce Allah'ı zikretmeye bağlıdır. Bütün vakitlerin Yüce Allah'ın zikri ile geçirilmesi gerekir. Bu

durumdan bir anlık gaflet bile doğru değildir. Zıkrın sâlike fayda vermesi için sâlik, şeriatın bütün ahkâmını eksiksiz olarak yerine getirmesi ve kalbini mâsivâdan koruması gerekir.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre tevhid-i vücûd yani vahdet-i vücûd ilme'l-yakîn mertebesinde bir ilimdir. Tevhid-i şühûdî ise ayne'l-yakîn mertebesinde. Şeriata tam mutâbakat abdiyyet makâmında mümkün olur. Abdiyyet makâmı en üstün mertebedir.

Tezimizin İmâm-ı Rabbânî araştırmaları içerisinde yerini alarak yararlı bir çalışma olmasını ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Ahmed, A. (1995). *Hindistan'da İslam kültürü çalışmaları*. (L. Boyacı, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Al, F. (2011). *Tasavvufta dört kapı şeriat-tarikat-ma'rifet-hakikat*. Isparta: Ofset Basım.
- Arvas, N. (2018). "İmâm-ı Rabbânî'nin üzerinde durduğu iki önemli husus: ihlâs ve Peygamber'e tâbiyet", *Uluslararası İmam-ı Rabbani sempozyumu tebliğleri*, İstanbul: Hüdayi Vakfı Yayınları.
- Bilgin, İ. (1989.) *Devrimci sûfî hareketleri ve İmâm-ı Rabbânî*. İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği.
- Büyükaksoy, K. (2013). *Hak yolunun önderleri yüce veliler*, İstanbul: Kitsan Basım Yayın Dağıtım Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (1999). *İmam-ı Rabbani hareketi ve tesirleri*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Ceyhan, S. (1999). "Ubûdiyyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Ankara: TDV Yayınları, 42/33-34.
- Çakmaklıoğlu, M. M. (2020). *Tasavvuf*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları.
- Derin, S. (2016). *İmâm-ı Rabbânî'nin izinde manevi yolculuk*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Ekinci, E. B. (2018). "İmâm-ı Rabbânî'nin tecdid anlayışı ve müceddidliği", *İmam-ı Rabbani sempozyumu tebliğleri*, (İstanbul: Hüdayi Vakfı Yayınları).
- Ensâri, A. (1991). *Şeriat ve tasavvuf*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Erdoğan, K. (1998). *Niyâzî-i Mısırî dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Göztepe, Y. Demir, H. (2018). "İmâm-ı Râbbânî'nin sûfilere yönelttiği bazı tenkitler", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VI.
- Gümüšoğlu, H. (2021). *İmam-ı Rabbani ve Ehli Sünnet davası*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Hocazâde Ahmed Hilmi. (1979). *Hadikatü'l-evliya*, İstanbul: Osmanlı Yayınevi.
- Hücvirî, (2020). *Keşfu'l-mahcûb*. (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İsfahanî, E. N. (1971). *Hilyetü'l-evliyâ ve Tabakâtü'l-asfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İmâm-ı Rabbânî. (1981). *Peygamberlik nedir*. (H.Sağiroğlu, Çev.). İstanbul :İhlas Vakfı Yayınları.
- İmâm-ı Rabbânî. (2006), *Mektûbat-ı Rabbani*. (A. Akçiçek, Çev.). İstanbul: Çelik Yayınevi.

- İmâm-ı Rabbâni. (2006). *Ariflerin halleri*. (N. Tosun, Çev.). İstanbul: Sufi Kitap
- İmâm-ı Rabbâni. (2006). *Manevi yolculuk*. (N. Tosun, Çev.). İstanbul: Sufi Kitap
- İmâm-ı Rabbâni. (2007). *Mektûbât'dan öğütler*. (M. M. Zirek, Çev.). İstanbul: İlke Yayıncılık
- İmâm-ı Rabbâni. (2012). *İmâm-ı Rabbâni mebde' ve me'ad*. (M. Özgen, Haz.) İstanbul: Yasin Yayınevi.
- İmâm-ı Rabbâni. (2014). *Mektûbat-ı Rabbani'de şeriat ve tasavvuf*. (Necdet Tosun, Çev.). Süleyman Derin, Hamdi Yıldırım. İstanbul: Erkam Yayınları.
- İmâm-ı Rabbâni. (2016). *Rabbani nasihatler*, (A. Mete, Der.), İstanbul: Semerkand Basım Yayınları.
- İmâm-ı Rabbâni. (2019). *Mana alemleri*, (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: Ehil Yayınları.
- İmâm-ı Rabbâni. (2019). *Ehl-i Sünnet*, (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: Ehil Yayınları.
- İmâm-ı Rabbâni. (2019). *İman*. (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: Ehil Yayınları.
- İmâm-ı Rabbâni. (2019). *Manevi ilhamlar*, (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: Ehil Yayınları.
- İmâm-ı Rabbâni. (2019). *Manevi yolculuğun başlangıcı ve sonu*, (A. Coşkun, Çev.), İstanbul: Ehil Yayınları.
- İmâm-ı Rabbâni. (2019). *Manevi yolculuğun mertebeleri*, (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: Ehil Yayınları.
- İmâm-ı Rabbâni. (2019). *Müslümanın edeb ve ahlakı*, (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: Ehil Yayınları.
- İmâm-ı Rabbâni. (2019). *Sırlar alemleri*, (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: Ehil Yayınları.
- İmâm-ı Rabbâni. (2019). *Tasavvuf*, (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: Ehil Yayınları.
- İmâm-ı Rabbâni. (2020). *İmâm-ı Rabbâni risaleleri* (N. Tosun, Çev.). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayıncılık.
- Kahraman, A. (2019). “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)’de Şeriat-Tasavvuf Bütünlüğü”, ed. K. Özköse, *İmâm-ı Rabbânî dinî ve tasavvufî görüşleri*. Ankara: Nasihat Yayınları.
- Karadaş. C. (2016). *Sûfî itikadı*. İstanbul: Semerkand Basım Yayın.
- Karaman. H. (2013). *İmâm-ı Rabbâni ve İslam tasavvufu*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karaman, H. (2019). *Tasavvuf şeriatlı olmaz*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kelâbazî, (2021). *Ta’arruf*. (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kuşeyrî, A. (2023). *Kuşeyrî risalesi*. (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Küçük, A. (1999). “İbâdet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 15/233-235.
- Mevdudî, E. A. (2016). *İslam’da ihya hareketleri*. (A. Genç, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.

- Nedvi, E. H. A. (2005), *Müceddi-i Elf-i Sâni İmâm-ı Rabbânî*, (Y. Karaca, Çev.). Kayıhan Yayınları.
- Nedvi, E. H. A. (2018). *İmâm-ı Rabbânî*. (N. Yıldız, Çev.). İstanbul: Tahlil Yayın.
- Özçelik, M. (2021). “İmâm-ı Rabbani’nin Mektubat’ında Nakşi Müridlerin Adabı”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 47, 245-278.
- Özçelik, M. (2020). “İmâm-ı Râbbani’nin Mektûbat isimli eseri bağlamında Nakşibendiyye şeyhlerinde bulunması gereken vasıflar”, *Amasya İlahiyat Dergisi*. 363-393.
- Özgen, M. (2018). *İmâm-ı Rabbani’nin hayatı ve tecdid algısı*. Konya: Palet Yayınları.
- Özgen, M. (2020). *İmâm-ı Rabbânî’de iman kavramı*. Konya: Palet Yayınları.
- Özgen, M. (2013). *İmâm-ı Rabbânî’de Ehli Sünnet kimliği*. Konya: Palet Yayınları.
- Özgen, M. (2023). *İmâm-ı Rabbânî’nin zat ve sıfat Anlayışı*, Konya: Palet Yayınları.
- Özköse, Kadir, “İmâm-ı Rabbânî’nin Hayatı”, ed. K. Özköse, *İmâm-ı Rabbânî Dinî ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: Nasihat Yayınları.
- Sağiroğlu, E. (1988). *İslam büyükleri İmâm-ı Rabbânî hayatı, cihadı görüşleri*, İstanbul: Seha Neşriyat.
- Sağiroğlu, E. (2012). *İmâm-ı Rabbânî hayatı, cihadı eserleri*, İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Şarkpuri, M. (1978). *İmamı Rabbani Ahmet Faruk Serhindi hayatı eserleri halifeleri, çocukları*. (A. Genceli, Çev.). Konya: İslami Neşriyat Yayınevi.
- Topbaş, N. O. (2013). *İmâm-ı Rabbânî’den hikmetler*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Tosun, N. (2018). “İmâm-ı Rabbânî’nin hayatı görüşleri ve eserleri”, *Uluslararası İmâm-ı Rabbânî sempozyumu tebliğleri*. İstanbul: Hüdâyi Vakfı Yayınları.
- Tosun, N. (2009). *İmam-ı Rabbani hayatı eserleri tasavvufî görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tosun, N. (2022). *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi hayatı eserleri tasavvufî görüşleri*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Tosun, N. (2019). “İmâm-ı Rabbânî (k.s.)’nin görüşleri”, ed. Kadir Özköse, *İmâm-ı Rabbânî dini ve tasavvufî görüşleri*. Ankara: Nasihat Yayınları.
- Tosun, N. (2009). “İmâm-ı Rabbânî’ye göre vahdet-i vücûd ve vahdet-i şuhûd”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 2, 185.
- Tûsî, S. N. E. (2019). *el-Lüma’*, (H. K.Yılmaz, Çev.). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yaran, R. (1992). “Bid’at”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 6/129.

ÖZGEÇMİŞ

İlkokul, ortaokul ve liseyi Trabzon’da tamamladı. 2007 yılında Rize Üniversitesi Rektörlüğü Personel Daire Başkanlığı’nda memur olarak atandı. Aynı yıl Anadolu Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü’nü bitirdi. 2013 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Çayeli Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü’nden mezun oldu. Ocak 2024 itibariyle uzman öğretmen olup, halen Mili Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir ortaöğrenim kurumunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak çalışmaktadır.

